

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO
TEORIJ

Katja Tiring

Motiv kazni v slovenski pripovedni prozi
(s poudarkom na realizmu)

Mentorja:

red. prof. dr. Miran Hladnik

izr. prof. dr. Tone Smolej

Ljubljana, november 2010

Zahvala

Za pomoč pri nastajanju diplomskega dela se zahvaljujem mentorjema, red. prof. dr. Miranu Hladniku in izr. prof. dr. Tonetu Smoleju, staršem, Blažu in prijateljem.

Izvleček

Diplomsko delo obravnava motiv kazni v slovenski pripovedni prozi od leta 1836 do 1940. Analiza je pokazala, da imamo Slovenci širok spekter uporabljenih kazni, v 128 delih sem zasledila kar 35 različnih. Najpogosteje se pojavlja zaporna kazen, sledi ji samokaznovanje – najpogostejši način je samomor –, zatem različne oblike smrtne kazni in telesnega kaznovanja, šele nato pa metafizična kazen, ki je po mnenju M. Kmecla specifična kazen za Slovence. Kaznovanih je bilo več moških kot žensk, kaznovale so tako formalne (sodna oblast, cerkveno sodišče) kot neformalne institucije (starši, zakonski partner, vaška skupnost). Pri pisateljih s pravno izobrazbo se nabor kazni ne razlikuje dosti od preostalih piscev – tudi oni so kaznovanje prepuščali metafizičnim silam, zlasti Ilaunig, Mencinger in Kersnik.

Ključne besede: kazen, motiv, maščevanje, zapor, samomor, metafizična kazen, telesne kazni, vislice, linč, grmada, smrtna kazen.

Abstract

Motive of punishment in Slovene literature (with an emphasis on realism)

The diploma work deals with the motive of punishment in Slovene literature between 1836 and 1940. The analysis has shown that we as Slovenes have a broad spectre of different punishments; I have found no less than 35 different punishments in 128 literary works. The most common is imprisonment, followed by self-inflicted punishments (the most common being suicide), the death penalty, and corporal punishments, and only after that comes the metaphysical punishment which is, according to M. Kmecl a specific feature of the Slovene nation. More men than women have been punished, and the institutions to carry out the punishments are both formal such as courts and inquisition, and informal such as parents, spouses, and village communities. The punishments do not differ much between writers with a formal education and those without one, as they all leave the punishing to the metaphysic forces, especially writers such as Ilaunig, Kersnik and Mencinger,

Key Words

Punishment, motive, vengeance, prison, suicide, metaphysical punishments, corporal punishments, gallows, lynch, pyre, death penalty/capital punishment

Kazalo

ZAHVALA	2
IZVLEČEK	3
ABSTRACT	4
1. UVOD.....	8
2. KRIMINOLOGIJA IN KNJIŽEVNOST	10
3. KAJ JE O KAZNOVANJU V SLOVENSKI LITERATURI ŽE BILO UGOTOVLJENEGA?	12
4. MAŠČEVANJE IN KAZNOVANJE	15
5. KAZNI DANES.....	17
6. KAZNI V SLOVENSKIH PRIPOVEDNIH DELIH	20
6.1 BOŽJA KAZEN	20
6.2 VEST	25
6.3 TELESNE KAZNI	28
6.3.1 <i>Odsek prsta</i>	29
6.3.2 <i>Odsek roke</i>	29
6.3.3 <i>Odrez jezika</i>	30
6.3.4 <i>Striženje las</i>	30
6.3.5 <i>Bičanje</i>	32
6.3.6 <i>Kamenjanje</i>	32
6.3.7 <i>Kazni z vodo</i>	33
6.3.7.1 <i>Polivanje s kropom ali hoja v vreli vodi</i>	33
6.3.7.2 <i>Kopanje v mrzlem potoku</i>	33
6.3.7.3 <i>Utopitev</i>	33
6.3.8 <i>Klečanje</i>	34
6.3.9 <i>Kolo</i>	34
6.3.10 <i>Pretepanje</i>	36
6.3.11 <i>Šibanje</i>	39
6.3.12 <i>Žganje prediva na roki</i>	40
6.4 SMRTNA KAZEN	42

6.4.1 Smotrnost smrtne kazni	42
6.4.2 Obglavljenje	45
6.4.3 Pokop žive osebe.....	46
6.4.4 Nabod na kol.....	47
6.4.5 Razčvetverjenje	48
6.4.6 Sežig na grmadi.....	48
6.4.7 Smrtna kazen z obešanjem.....	52
6.5 DENARNA OZ. PREMOŽENJSKA KAZEN	55
6.6 PRISILNO DELO	56
6.7 KAZENSKA PREMESTITEV IN ODPUSTITEV Z DELA	57
6.8 IZKLJUČITEV IN PREGON	59
6.9 SRAMOTILNA KAZEN.....	62
6.10 SAMOKAZNOVANJE	64
6.10.1 Samomor	66
6.11 ODVZEM PROSTOSTI.....	77
7. VZGOJNOST LITERATURE	83
8. KAZNI PRI PISATELJIH PRAVNIKI.....	89
8. SKLEP.....	95
11. VIRI	98
12. LITERATURA	106

Kazalo slik

Slika 1: Kazni pohabljanja in smrtne kazni (Studen 2004: 54).	29
Slika 2: Smrt prešuštnika na kolesu. Na trebuhu mu sesa kri iz drobovja krastača, simbol greha (Studen 2004: 67).	35
Slika 3: Smrt na vislicah (Studen 2004: 16).	43
Slika 4: Smrt na grmadi (Studen 2004: 59).	49
Slika 5: Risba treh obešencev, ki so jo prodajali radovednežem ob zadnji javni usmrčitvi v Novem mestu leta 1865 (Studen 2004: 108).	53
Slika 6: Prestopnik v kladi (Studen 2004: 45).	62

1. Uvod

V diplomskem delu raziskujem motiv kazni v slovenskem pripovedništvu 19. in prve polovice 20. stoletja. Zakaj ravno to obdobje? Že v Ciglerjevi *Sreči v nesreči*, prvi slovenski povesti, zasledimo kar nekaj primerov kaznovanja, v kasnejših pripovednih delih pa redko ni nobene kazni, saj večina del v realističnem duhu odraža tedanje življenje, ko je kazen predstavljala glavno vzgojno sredstvo. Analiza motiva kazni zajema tudi različne vrste samokaznovanja, zlasti med njimi najhujšo in najpogostejšo obliko – samomor.

Zakaj je tako? Kakšno funkcijo sploh ima kaznovanje v literaturi? Nedvomno na bralca napravi močan vtis, zlasti če je neobičajno, nepričakovano. Je potem kazen le logično dejanje, ki sledi storjenemu zločinu, prekršku, ali pomeni kaj več? Poskuša literatura s pomočjo kazni tudi vzgajati? V spomin in opomin bralcem, naj ne kršijo zakona, ker jih lahko doleti isto kot literarne junake – to bi se pričakovalo zlasti od večerniške vzgojne povesti.

Kako pestro domišljijo so imeli slovenski pisci, kar zadeva kaznovanje? Kakšnih tipov kazni so se posluževali pisatelji pravniki – ali se njihova izobrazba kaže v njihovih delih? Kdo je kaznoval, pristojne inštitucije ali kar posamezniki – v tem primeru govorimo o maščevanju? Koga so doletele kazni, kdo je bil najhujše kaznovan, pri kom so pretiravali, so prednjačile ženske ali moški? Poseben sklop del, v katerih se je pojavil motiv kazni, obravnava protestantsko tematiko. Gre za zgodovinske romane, ki zajemajo čas protireformacije na Slovenskem. Kako se je kaznovalo drugoverce?

Vse to so vprašanja, ki jih je odpiralo gradivo, niz 129 slovenskih pripovednih del, ki sem jih našla s pomočjo podatkovnih zbirk Slovenska kmečka povest,¹ Zgodovinski roman,² besedilnega korpusa Nova beseda³ in Janeževe knjige *Poglavitna dela slovenske književnosti: vsebine in označitve*. Popisovanje motiva kazni v slovenski književnosti je selektivno, saj je raziskava zajela le pripovedna dela, nastala do leta 1940, in tudi zaradi samega obsega, ki

¹ Slovenska kmečka povest. <http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/>.

² Slovenski zgodovinski roman. <http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/>.

³ Nova beseda. http://bos.zr-c-sazu.si/s_beseda.html.

ga dopušča diplomsko delo. Podoba kazni v slovenski literaturi bi bila zagotovo drugačna, če bi raziskava zajela tudi sodobno pripovedništvo, poezijo in dramatiko, saj so se v 20. in začetku 21. stoletja močno spremenili pogledi na vzgojo in sistem vrednot, prišlo je do hitrega razvoja na številnih področjih človekovega življenja ... Ker je nabor tekstov za obravnavo zamejen, iz njega ni mogoče napraviti statističnih posplošitev, vsekakor pa lahko za obravnavano obdobje in v njem nastala dela dobimo vsaj vtis o pestrosti kazni.

2. Kriminologija in književnost

Kriminaliteta je eden izmed najstarejših in najzanimivejših pojavov človeške družbe. Zgodovina civilizacije je pravzaprav zgodovina kriminalitete, saj so se vedno našli posamezniki, ki so kršili norme, vrednote in vedenjska pravila in s tem škodovali skupnosti, v kateri so živeli. Take deviantne posameznike je družba preganjala oz. jih je poskušala čim bolj omejiti. Kako? S kaznovanjem.

Literatura navadno ni povsem ločena od realnosti, ki jo živimo, ravno nasprotno, že od nekdaj zrcali življenje, kriminal in njegovo odpravljanje, še posebej zvesto v realizmu. Pisatelji, kot so Balzac, Goethe, Dostojevski, Dickens, Faulkner in drugi, ne ločujejo svojega dela od vsebin, ki zadevajo ljudi in družbo, v kateri živijo (Milenković 2005: 20). Dostojevski v *Bratih Karamazovih* še bolj kot v *Zločinu in kazni*⁴ poudarja, da je izvor zločina v »vsedovoljenosti«, ki izhaja iz ateizma in zanikanja vseh vrednot. Zagovarja nujnost kazni za vsako hudodelstvo, saj meni, da ne smemo zavračati krivde za zločin na okolje ali dednost, ampak mora vsak posameznik, ki je svobodno bitje, prevzeti odgovornost zase in svoje odločitve. Kaznovanja hudodelstva ne zahtevata le družba in njen zakon, pač pa predvsem bistvo človekove svobodne vesti. Kazen ne prihaja samo od zunaj, najstrašnejša je ravno človekova vest (Milenković 2005: 229).

Milenkovičeva ugotavlja, da so ljubezen, zločin in kazen najpogostejši motivi v leposlovju. Skorajda ni leposlovnega dela, v katerem ne bi nastopali, če že ne hudodelci, pa vsaj ljudje, ki se s svojim vedenjem odklanjajo od veljavnih družbenih norm in ki pisana ali nenapisana vedenjska pravila kakorkoli kršijo. Klasična dela so polna nasilja in moralnih grozot; že v predantičnih in antičnih zgodbah najdemo uboje, rope, kraje, bratomore, posilstva, inceste in telesno nasilje, ki presega meje domišljije, vključno s kaznovalno kastracijo (po porazih premagancem, če so ostali živi, niso rezali samo ušes in nosov, temveč rajši spolovila, o čemer se ponavadi v zgodovinopisju dostojno molči) (Milenković 2005: 9). Številne deviantne pojave najdemo tudi v *Bibliji*, kjer so storilci za

⁴ Glavni lik romana Raskolnikov je za umor kaznovan z osmimi leti lažjega prisilnega dela v Sibiriji, čeprav je njegovo trpljenje po umoru bolj boleče kot prestajanje kazni.

svoja dejanja ostro kaznovani po Mojzesovem načelu »zob za zob« in »oko za oko«. Tudi najvišja oblast, tj. Bog, je po svoji pravičnosti neusmiljen maščevalec in kaznuje z izgonom, potopom, lakoto, boleznimi, ognjem in drugimi katastrofami (Milenković 2005: 23).

Zakaj namenja književnost tolikšno pozornost kriminaliteti, zločinu, nezaželenemu vedenju, je torej jasno. Na to vprašanje so poskušale odgovoriti tudi številne znanstvene discipline. S tega vidika se zdi, da daje najustreznejši odgovor socialna patologija. Poleg s pogostostjo pojava utemeljuje zanimanje ljudi in leposlovne literature za kriminaliteto s štirimi skupinami argumentov: 1. čustveno zanimanje, ki je mešanica strahu pred kriminalom, želje po maščevanju in nemirnih avanturističnih želja v vsakem človeku; 2. dejstvo, da je kriminaliteta nevarnost za veljavni družbeni red in druge družbene vrednote; 3. kriminaliteta je ekonomsko breme za družbo; 4. zanimanje za kriminaliteto in storilce kaznivih dejanj je koristno tudi za boljše razumevanje ljudi in človeškega vedenja nasploh (Milenković 2005: 25).

Literarni zločin je že od nekdaj izzival človeško domišljijo, saj je branje o tujih kršitvah vedenjskih pravil in norm prav gotovo delovalo kot ventil za sproščanje napetosti, ki nastajajo ob številnih zavorah, povzročenih z raznimi prepovedmi.

3. Kaj je o kaznovanju v slovenski literaturi že bilo ugotovljenega?

Največ je o tem pisala Marija Milenković v delu *Leposlovje in kriminologija*. Z literarnega, kriminološkega in penološkega vidika preučuje nekatere ključne slovenske avtorje (Kersnik, Govekar, Tavčar, Milčinski, Cankar) in ugotavlja, da slovenska literatura glede snovno udeležene hudodelstva ni nič boljša ali slabša od drugih. Res pa je, da v kriminalistični repertoar ni prispevala nič prav zelo izvirnega. Milenkovićevo zanima predvsem zločin kot tak, manj poudarka pa je na kaznovanju (Milenković 2005: 10–11). O slednjem v predgovoru h knjigi Milenkovićeve razpravlja tudi Matjaž Kmecl. Njemu se zdi še posebej naš, slovenski, in zato najpogostejši sledeči tip kaznovanja: v slovenski literaturi je kaznovanje le poredko prepuščeno pregonskim in sodnim institucijam. Pravi kaznovalec je usoda, božje roke in božja volja, celo pri pisateljih pravniki, kot so bili Mencinger, Tavčar in Kersnik. Za red je torej poskrbljeno na metafizičen način. Svojo trditev podkrepi s primeri – Cigler: *Sreča v nesreči*, Erjavec: *Hudo brezno*, Milčinski: *Mutasti birič*, Kersnik: *Očetov greh*. Trdi, da je tovrstnega kaznovanja v slovenski literaturi klasičnega 19. in prvih desetletij 20. stoletja toliko, da »se ga čuti skoraj kot pravilo in filozofijo« (Kmecl v Milenković 2005: 11–13).

Tej trditvi po analizi lahko pritrdim le deloma, saj metafizična kazen (božja kazen, notranji glas vesti) nastopi le v štirinajstih delih, pisatelji pravniki (obravnavala sem dela Mencingerja, Tavčarja, Kersnika, Milčinskega, Ilauiniga in Savinška) pa se večinoma poslužujejo kazni, ki so bile v dogajalnem času njihovih pripovedi v rabi – prednjači seveda zapor (Milenković 2005: 41–42).

Kmecl bolj po občutku in manj z analizo podprto dodaja domnevo, da iz naše literature tovrstno kaznovanje izginja vzporedno z osamosvajanjem, narodnim in nato še državnim. Ker nismo imeli lastnih institucij, nobenega realnega vzvoda moči, nam je ostala samo morala. Jurčič je zapisal, da se počuti »kot Mojzes, ki vodi svoje ljudstvo v obljubljeno deželo, čeprav ve, da je sam nikdar ne bo dosegel« (Milenković 2005: 14). Ker se Slovenci niso mogli zanesti na tri znamenite veje oblasti, ker je vsaka izmed njih do Slovencev

kazala sovražen in velikokrat nepravičen odnos, je ostala le še metafizika. Vera v to, da na tem svetu za pravico skrbi onostranskost. To naj bi bil tudi razlog, zakaj smo Slovenci tako pozno (še le v 20. stoletju) dobili prvo detektivsko literaturo, če izvezemo poskuse Jakoba Alešovca.

Irena Avsenik Nabergoj v *Ljubezni in krivdi Ivana Cankarja* sistematično predstavi etično, socialno in religiozno tematiko v celotnem Cankarjevem opusu. Novost, ki jo prinaša to delo, je celostna obravnava tematike greha, krivde, kazni in odpuščanja pri Cankarju, čeprav so na pomembnost te tematike opozarjali že pomembni literarni in primerjalni zgodovinarji, zlasti France Bernik, Janko Kos in Franc Zdravec. Avtorica ugotavlja, da je tema greha, krivde, kazni in odpuščanja temeljna tema Cankarjeve literature. Cankar se pokaže kot oseba »z izjemno močnim čutom za pravičnost, ki je utemeljen v njegovem prepričanju o človekovi brezpogojni podrejenosti resnici in vesti« (Avsenik Nabergoj 2005: 700). Še posebej prodorno Cankar opisuje notranje kaznovanje vesti – ta njegove junake lahko do onemoglosti izmuči (novela *Polikarp*) (Avsenik Nabergoj 2005: 700–703).

Peter Svetina⁵ je preučeval slovenski kriminalni roman od leta 1874, ko je Jakob Alešovec v Bleiweisovih *Novicah* izdal prvi del kriminalne povesti *Poštna nakaznica*, ki jo literarna zgodovina šteje za prvo slovensko kriminalko, do 2. svetovne vojne, ko je slovenska kriminalka narasla za štiri avtorje s 16 besedili. Posebno pozornost posveča nepogrešljivima prvinama kriminalke – kriminalnemu dejanju in kazni, ki jo za storjeni prestop preje zločinec. Svetina ugotavlja, da v Alešovčevih kriminalkah zločinec navadno slabo konča – dva umora, en poskus umora in posredna krivda za samomor nedolžnega uslužbenca, če zlikovca ne zadene kap, ko mu detektiv pove, da je obsojen na težko ječo za vse žive dni, napravi samomor ali pa je ustreljen na begu iz zapora. Za nobenega zločinca Alešovec nima usmiljenja, kaznuje vse vpletene v zločin, tudi tiste, ki niso zagrešili najhujšega dejanja. Da zločinca ujamejo, je navadno potrebno naključje kot neka višja pravičnost.

⁵ Peter Svetina: Krvavi zločin in vojska detektivov: zločin in kazen v slovenskih kriminalkah do druge svetovne vojne.

Detektivu Frana Milčinskega⁶ se navadno njegovo delo ponesreči – ali preiskuje kriminalno dejanje, za katero je že na samem začetku jasno, da to ni, ali pa se to izkaže šele na koncu. Največkrat detektiva smeši, ne zdi se mu vredno najti pravega krivca, pomembno je le, da se bralec zabava ob duhoviti detektivski kreaturi. Umora sta pri Milčinskem dva, krivec pa, če ga že najdejo, po navadi ni kaznovan (Svetina 1998: 177–181).

Silvester Košutnik je avtor najbolj krvavih kriminalk pred vojno. V raziskavi obravnavam *Krvno osveto* 1910, kjer se sin brutalno mašči morilcu svojega očeta in njegovemu sinu (Svetina 1998: 181–188). V predvojni kriminalki je od zločina usodnejša in izstopajoča kazen. Ne glede na to, kako velik je zagrešeni zločin, je storilec kaznovan s smrtjo (naj ga zadene kap ali konča na vešalih, pod krogliami samokresa ali zaradi posledic jetike ...). Izjeme so kriminalke Milčinskega in Knafliča, kjer zločinec ni kaznovan.

V predvojnih kriminalkah je bilo očitno treba poudariti sankcioniranje. Ni dovolj, da detektiv zločinca preda sodišču, bralec mora izvedeti, kaj se je potem z njim zgodilo. Kazen, še posebej smrtna, je obvezna.⁷ Iz tega izhaja misel, da je bila ob razvedrilni v delih močno prisotna tudi vzgojna funkcija (Svetina 1998: 186).

⁶ Kriminalke Milčinskega: *Ura št. 55916, Požigi v Hruševju, Kako sem se seznanil z gospodom Mavricijem Pikcem, Skrivnostni strup, K umoru gospoda Patakon, Rdeči Bill*.

⁷ Pravica je v ospredju tudi v kasnejših kriminalkah, saj je to eno temeljnih pravil kriminalnega žanra, a ne tolikokrat z vrvjo okoli zločinčevega vratu – večkrat zadoščata že zgolj razkrinkanje in prijetje zločinca.

4. Maščevanje in kaznovanje

Maščevanja in kaznovanja ne moremo enačiti, saj je med njima očitna razlika, na katero želim opozoriti. Moja analiza slovenskega pripovedništva je namreč zajela le motiv kaznovanja, ne pa tudi maščevanja. Kaj je torej tisto, kar ju ločuje? V obeh primerih gre za sankcioniranje prestopnikov, ki kršijo določena pravila, norme, sprejete v družbi.

Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da je maščevanje neugodno dejanje, napravljeno komu kot odgovor za storjeno zlo, krivico. Torej je osnovni motiv maščevanja povrnitev zla za zlo, ki je bila sprva prepuščena rodbinski ali plemenski skupnosti prizadetega, saj kazensko pravo takrat še ni bilo razvito. Kot ugotavlja Vilfan, utegne imeti maščevanje močno povezavo s sakralnim področjem, v kolikor so verovali, da duša umrlega ne najde miru, dokler ne bo njegova smrt kaznovana (Vilfan 1996: 262).

So se pa že pred obstojem države oz. druge organizirane skupnosti, ki bi od žrtev agresije in njihovih družin prevzela odgovornost za prijetje in kaznovanje agresorjev, razvili običaji, ki so lajšali nekatere probleme izvrševanja maščevanja.

Med njimi je načelo povračila, to pomeni maščevanje za krivico – oko za oko. Namesto da bi bilo tako maščevanje krvoločno, kar je moderna konotacija besede, je zmanjševalo verjetnost pretirane reakcije (npr. tvoje življenje za moje oko), ki bi verjetno povzročila krvno maščevanje. Drugo pomirjujoče načelo je »poravnava« (krvnina, krvna odkupnina), po katerem mora žrtev ali žrtvina družina prejeti plačilo kot nadomestilo za krivico, krivca pa s tem razbremeni odgovornosti. Prenos denarja ali blaga je za družbo kot celoto cenejši kakor nasilno dejanje, ki poleg tega, da povzroči neto družbeno izgubo, namesto da bi se samo preneslo bogastvo z enega človeka na drugega, lahko izzove še nadaljnje nasilje. Zato maščevanje ni več priljubljeno, ne le v etiki, ampak tudi v pravu. Jemanje zakona v lastne roke postane samo po sebi zločin (Posner 2003: 74, 75).

Za razliko od kaznovanja lahko rečemo, da je maščevanje bolj iracionalne narave, navadno je impulzivno, za seboj ima čustveno ozadje (jeza,

zamera, sovraštvo do sovražnika) in kot tako ni več osredotočeno na neželjeno obnašanje samo, temveč na osebo. Maščevalec je sam sodnik, ki rad napačno presodi ravnotežje pravičnega in nepravičnega v lastno korist (Posner 2003: 70). Maščevanje ne bi smelo biti v pristojnosti inštitucij, ki imajo predvidene sankcije – torej kazni za prekrške. Vendar pravni kanali ne odpravljajo maščevanja, ampak ga le nadomeščajo kot sistem.⁸

Kaznovanje je za razliko od maščevanja racionalnejši postopek, namenjen preprečitvi ponavljanja neželenega obnašanja v bodoče, izvajajo pa ga pristojne formalne in neformalne inštitucije (organi kazenskega pregona, šola, starši, vaška skupnost ...). Ta reakcija proti kriminaliteti ima dva glavna namena, represivnega in preventivnega. Prvega predstavlja določitev kaznivih človeških ravnanj in določitev kazni zanje, odkrivanje kaznivih dejanj in storilcev, pregon storilcev in izvršitev kazenskih sankcij. Represivna oblika boja zoper kriminaliteto naj bi imela dva učinka – z javno moralno in družbeno obsodbo storilca in kaznivega dejanja želi vplivati na druge ljudi, da ne bi izvrševali kaznivih dejanj. Gre za vplivanje na potencialne storilce z grožnjo in zastraševanjem.⁹ Hkrati pa se želi v tem okviru vplivati tudi na utrjevanje družbenih vrednot v zavesti ljudi. Kazenska represija se seveda izvaja tudi neposredno v obliki kazni zoper storilca kaznivega dejanja. S kaznijo se lahko doseže njegova popolna odstranitev iz družbe (smrtna kazen) ali začasna izločitev iz družbe (odvzem prostosti). Hkrati kazenske sankcije prizadenejo storilca z odvzemom pravic, premoženja, družbenega ugleda itd. (Bavcon, Šelih 1996: 38.)

⁸ »V zgodnjem rimskem pravu so tatu, ujetega pri dejanju (»vidna tatvina«), obsodili na smrtno kazen ali suženjstvo, če pa je po dejanju pobegnil in so ga kasneje ulovili (»nevidna tatvina«), je bila kazen blažja. Ta vzorec je s strogo svarilnega oz. povračilnega stališča komaj smiseln. Zelo pa je smiselno, če kazensko pravo sledi maščevanju, kajti želja po maščevanju se sčasoma ohladi.« (Posner 1996: 77.)

⁹ Še pred nedavnim so v danes razvitem delu sveta smrtno in telesne kazni izvrševali javno, ponekod pa se to dogaja še danes (Bavcon, Šelih 1996: 38).

5. Kazni danes

Na Slovenskem morajo biti danes kazni, ki jih izrekajo formalne inštitucije, zakonsko določene v kazenskem zakoniku, sprejetem 4. 6. 2008 z zadnjo spremembo maja 2009.¹⁰ Kazenski zakonik pravi, da »nikomur ne sme biti izrečena kazen ali druga kazenska sankcija za dejanje, ki ga zakon ni določil kot kaznivo dejanje, še preden je bilo storjeno, in za katero ni bila z zakonom predpisana kazen ali druga kazenska sankcija«. Torej država lahko kaznuje le, ko je bilo storjeno kaznivo dejanje, ki je bilo z zakonom opredeljeno kot takšno. Osnova je torej zakon, ki naj bi bil storilcem vnaprej znan – torej storilci vedo, kakšno kazen lahko pričakujejo v primeru kaznivega dejanja.

Za naš pravni sistem je značilna delitev kaznivih ravnanj na štiri glavne kategorije:

- disciplinske prestopke oz. kršitve delovnih obveznosti,
- prekrške,
- gospodarske prestopke in
- kazniva dejanja.

Disciplinski prestopki so najlažja oblika kaznivih dejanj. Znotraj vsake organizacije je za zaposlene predvidena določena disciplina, podrejanje pravilom. Kršitve teh pravil so disciplinski prestopki. Zanje se izrečejo disciplinske sankcije – javni opomin, denarna kazen, prenehanje delovnega razmerja.

Prekrški so »kršitve tistih pravil, ki omogočajo sožitje med ljudmi v širših družbenih skupnostih« (Bavcon, Šelih 1996: 47). Gre predvsem za kršitve javnega reda, ki jih določajo pravni predpisi. Nekatere kršitve javnega reda lahko prerastejo v kazniva dejanja.¹¹ Sankcije so lahko sledeče: globa (v primeru neplačila lahko sledi uklonilni zapor), opomin, kazenske točke v cestnem prometu s prenehanjem veljavnosti vozniškega dovoljenja, prepoved

¹⁰ *Kazenski zakonik Republike Slovenije*. <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200855&stevilka=2296>.

¹¹ Prekršek je ne le kršitev kakega prometnega predpisa, ampak je podan tudi, če je zaradi kršitve prišlo tudi do neposrednega ogrožanja življenja kakšne osebe.

vožnje, odvzem predmetov, ki so bili uporabljeni pri prekršku, odvzem premoženjske koristi, pridobljene s prekrškom, pri mladoletnih pa navadno sledijo vzgojni ukrepi (ukor, navodila in prepovedi, nadzorstvo).¹²

Kaznivo dejanje je »tisto dejanje, ki ga zakon zaradi njegove nevarnosti določa kot kaznivo dejanje in hkrati določa njegove znake« (Bavcon, Šelih 1996: 49). To je tisto dejanje, ki je protipravno in hkrati dosega zadosti visoko stopnjo družbene nevarnosti. Zaradi take narave kaznivih dejanj so zanje predpisane sorazmerno najhujše kazenske sankcije, s katerimi se lahko poseže v življenje, prostost, pravice ali premoženje storilca kaznivega dejanja (Bavcon, Šelih 1996: 45–50).

In kakšne kazni poznamo? 43. člen navaja zapor, denarno kazen in prepoved vožnje motornega vozila. Nato pa 44. člen ločuje med glavnimi in stranskimi kaznimi.

Zapor se sme izreči samo kot glavna kazen in ne sme biti krajši od petnajstih dni in ne daljši od tridesetih let, izjema so genocid, hudodelstvo zoper človečnost, vojno hudodelstvo in agresija – v teh primerih se sme izreči tudi kazen dosmrtnega zapor (46. člen). Kazen zapor do devetih mesecev se lahko nadomesti s hišnim zaporom. O nadomestnem hišnem zaporu odloči sodišče s sklepom, s katerim določi, da se obsojenec ne sme oddaljiti iz poslopja, v katerem stalno ali začasno prebiva, oziroma javne ustanove za zdravljenje ali oskrbo (86. člen).

Kazen zapor do dveh let se lahko izvrši tudi tako, da obsojeni namesto kazni zapor opravi v obdobju največ dveh let delo v splošno korist v višini najmanj 80 ali največ 480 ur. To delo se razporedi tako, da ne moti obsojenčevih obveznosti iz delovnega razmerja. Z delom v splošno korist se ne more izvršiti kazen zapor, ki je bila storilcu izrečena za kaznivo dejanje zoper spolno nedotakljivost (86. člen).

Denarna kazen se sme izreči kot glavna in tudi kot stranska kazen, izreka se v dnevni zneski in lahko znaša najmanj trideset, največ pa tristo šestdeset dnevni zneskov, za kazniva dejanja, storjena iz koristoljubnosti, pa največ tisoč petsto dnevni zneskov. Višino dnevnega zneska določi sodišče

¹² *Zakon o prekrških*. <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20037&stevilka=238>.

tako, da upošteva višino storilčevega dnevnega zaslužka glede na uradne podatke davčnega organa in njegove družinske obveznosti (47. člen). Če se denarna kazen ne da niti prisilno izterjati, jo sodišče izvrši tako, da se za vsaka začeta dva dnevna zneska denarne kazni določi en dan zapor, pri čemer zapor ne sme biti daljši od šestih mesecev. Če obsojenec plača samo del denarne kazni, se mu ostanek sorazmerno spremeni v zapor, če plača še ostanek, pa se izvrševanje kazni zaporu ustavi (87. člen).

Prepoved vožnje motornega vozila pa se sme izreči samo kot stranska kazen ob kazni zapor, denarni kazni ali pogojni obsodbi (48. člen). Poleg glavne kazni se sme izreči ena ali obe stranski kazni.¹³

Sodišče lahko izreče pogojno obsodbo:¹⁴ storilcu določi kazen, ki pa ne bo izvršena, če storilec v določenem času ne bo zagrešil novega kaznivega dejanja ali če bo vrnil premoženje, ki ga je pridobil s kaznivim dejanjem, in povrnil materialne škode, nastale s kaznivim dejanjem. Druga možnost je pogojni odpust – obsojenec, ki je prestal polovico kazni zapor, sme biti odpuščen s prestajanja kazni s pogojem, da do poteka časa, za katerega je izrečena kazen, ne stori novega kaznivega dejanja. Navadno mu v tem primeru sodišče naloži različne naloge – npr. prepoved približevanja določeni osebi, prepoved druženja z nekaterimi osebami, prepoved dostopa na posamezne kraje, zdravljenje ...

Sodni opomin se sme izreči za kazniva dejanja, za katera je predpisana denarna kazen ali zapor do enega leta, če so storjena v takih olajševalnih okoliščinah, ki jih delajo posebno lahka.

¹³ Kazenski zakonik Republike Slovenije. <http://www.uradni-list.si/1/content?id=70219&part=&highlight=kazenski+zakonik>.

¹⁴ Pogojna obsodba se sme izreči, če je sodišče storilcu določilo kazen zapor do dveh let ali denarno kazen (Kazenski zakonik: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200855&stevilka=2296>).

6. Kazni v slovenskih pripovednih delih

6.1 Božja kazen

- Fran Erjavec: *Hudo brezno ali Gozdarjev rejenec*, 1864;
- Janko: *Testament*, 1987;
 - *Očetov greh*, 1894;
- Janez Mencinger: *Moja hoja na Triglav*, 1897;
- Fran Jaklič: *O, ta testament*, 1900;
- Miroslav Malovrh: *Kralj Matjaž*, 1904;
- Ivan Tavčar: *Visoška kronika*, 1919;
- Ivan Albreht: *Ranjena gruda*, 1923;
 - *Greh krvi*, 1928;
- Ožbalt Ilaunig: *Zadnji vitez Reberčan*, 1925;
 - *Črni križ pri Hrastovcu*, 1928/29;
- France Bevk: *Kresna noč*, 1929;
- Lojze Zupanc: *Stari Hrk*, 1934;
- Prežihov Voranc: *Ljubezen na odoru*, 1940.

V slovenski literaturi zlasti druge polovice 19. stoletja se je uveljavila ideja o nekem nadnaravnem redu, ki skrbi za to, da se vsako človekovo dejanje poravna bodisi s kaznijo bodisi z nagrado. Vsak greh pride prej ali slej na dan, sledi pa mu pravična kazen, ki pa ni vedno v človeških rokah, sodnik je lahko usoda ali kakšna nadnaravna sila (Milenković 2005: 50).

Ta vrsta kaznovanja se Kmeclu zdi še posebej naša, slovenska (za razliko od zločinov, ko po njegovem mnenju slovenska literatura »v kriminalistični repertoar ni prispevala nič prav zelo izvirnega« (Milenković 2005: 11). Gre za kaznovanje, ko so kaznovalci usoda, božje roke in božja volja. Za red je na tem fizičnem svetu poskrbljeno na metafizičen način. V Erjavčevi povesti *Hudo brezno ali Gozdarjev rejenec* beremo zgodbo o gozdarju, ki se je nekoč spozabil in ubil nasprotnika, morilski nož pa odvrigel v globoko (hudo) brezno. Čez leta ga najde umorjenčev sin, ga prinese domov, kjer se z njim smrtno ponesreči gozdarjeva edina hči. Ko gozdar za to izve, v bridkosti vzklikne: »Bog, ti si pravičen! Na otrocih kaznuješ tisto, kar so pregrešili

roditelji!»¹⁵ Po nekem usodnem pravilu je bilo torej hudodelstvo sicer s precejšnjim časovnim zamikom kaznovano z istim nožem, kot je bilo storjeno; ne sicer na storilcu, ampak na njegovem rodu. Ob tem je jasno razvidna vera v etično izravnavo, o kakršni pišejo v Mojzesovih knjigah; na drugi strani pa prepoznamo tudi sled talionskega pravnega obrazca oko za oko, zob za zob. Če ne drugače, za kazen poskrbi Najvišji.

Kmecl meni, da »[t]akšna logika izhaja iz vere, da obstaja neki moralni, izravnalni red, pa če ga tudi ne vodi in ne skrbi zanj človek. Kazni ni mogoče uiti, vgrajena je v vesoljnost; povrhu se hudodelstveni dolgovi krvno dedujejo. Usoda ne miruje prej, preden ne dohiti storilca, in če ga ne dohiti zaživa, se znese nad njegovimi otroki in otrok otroki« (Kmecl v Milenković 2005: 13). Tako je v Bevkovi *Kresni noči*. Ker je Juretov oče ostal nekaznovan za umor, se kazen prenese na Jureta – ima strastno naravo, ki ga žene v maščevalna dejanja. V *Visoški kroniki* Polikarp ni kaznovan za uboj, zato ne najde notranjega miru, da pa bi popravil svoj zločin, pred smrtjo zadolži sina Izidorja, naj popravi njegov greh. Ker oče ni bil kaznovan, je kaznovan sin, ki mora za očeta delati pokoro: »kako sem grešil, kako klical božjo jezo nase in kako sem delal premalo pokore zase in tudi za svojega očeta Polikarpa Khallana, ki ni živel ne pravično ne Bogu dopadljivo.«¹⁶ Na tem mestu vidimo, kako se »greh vrača in kaznuje po strogi deterministični mehaniki, ki je seveda plod romantične estetsko-etične domišljije« (Kos 1987: 132).

Kersnik v *Očetovem grehu* prikaže zgodbo mladega gruntarskega fanta Kačona, ki na sodišču priseže, da ni oče nezakonskega otroka, ki ga je rodilo lepo, vendar revno bajtarsko dekle. Domači ga na silo poročijo z bogato, nič kaj čedno žensko, ki mu rodi sina, sam pa se še vedno sestaja z zatajenim dekletom. Kačonove kmetije pa se odslej drži prekletstvo – edini sin se na smrt zaljubi v dekle, za katerega se izkaže, da je njegova polsestra. To ga tako prizadene, da napravi samomor, njegova starša pa tudi končata svoje življenje v veliki bedi – oče je berač na Dunaju.

¹⁵ Erjavec: *Hudo brezno ali Gozdarjev rejenec*. http://sl.wikisource.org/wiki/Hudo_brezno (datum ogleda: 8. 5. 2010).

¹⁶ Tavčar: *Visoška kronika*. http://sl.wikisource.org/wiki/Viso%C5%A1ka_kronika (datum ogleda 15. 10. 2010).

Kačon je torej kaznovan s pekljenjem vesti, z gospodarskim, socialnim in osebnim propadom, toda to še ni vse. Usoda poskrbi, da so kaznovani tudi drugi, ki so bili vpleteni v to zadevo. Kačona doživljata propad grunta, tega, kar jima je v življenju največ pomenilo in morata na stara leta »vknjižiti za živež«. Žena Jera, ki je k hiši prinesla veliko doto, ugotovi, da jo samo še to veže z možem, ki je nikoli ni ljubil, dokončno pa jo stre sinova smrt. Največja žrtev pa je sin Janez, kaznovan s spoznanjem, da mu je sreča z dekletom, v katerega se je zaljubil nedosegljiva. Kot trdi Milenkovičeva, je Kersnik Janeza označil kot mučenca, ki plača za očetov greh. Za tedanji čas je bila misel o očiščujočem samomoru pogumna, saj je bila v nasprotju s katoliško moralo, za katero je samomor predstavljal greh zoper božje zapovedi (Milenković 2005: 51–52).

V zgodbi ne gre za trdi kriminal, ampak bolj za moralno deviantnost oz. moralno nečednost, nad kakršno pravne institucije nimajo niti posebnih pooblastil (če izvezamemo krivoprisežnost). Toda nad tem področjem bedi metafizični kaznovalni nadzor – pred povest je Kersnik zapisal znamenito geslo iz Mojzesovega pentatevha: »Jaz sem gospod, tvoj Bog, goreč Bog, ki pokorim krivice očetov na otrocih do tretjega in četrtega rodu ...« Kazni torej ni mogoče uiti, vgrajena je v vesoljnost, hudodelstveni dolgovi pa se krvno dedujejo. Sinov samomor je kazen za Kačonovo nemoralno vedenje (Milenković 2005: 46–47).

Anton Ocvirk meni, da je na Kersnikovo izbiro tovrstne kazni in s tem tudi potrditev in dokaz evangeljskega nauka vplival Tolstoj (Ocvirk v Milenković 2005: 47). Idejo o nujnem kaznovanju greha je Kersnik v tej povesti res prignal do skrajnosti.

Da poroka iz materialnih interesov ne prinese sreče, pokaže tudi Jaklič v noveli *O, ta testament*. Ivan se namreč z Reziko poroči samo zato, da bi podedoval vse stričevo premoženje. Toda Rezika z njim grdo ravna – ko se enkrat v gostilni napije, pride ponj, ga pretepe in odnese domov, naslednjič ga skoraj zadavi. Tako se Ivan odloči, da bo šel v Ameriko, a se na poti smrtno ponesreči. Njegovi starši na koncu Reziki zagrozijo z božjo kaznijo: »Sodniku

na zemlji si ušla, toda enkrat prideš pred Tistega, ki pozna vso tvojo zlobnost. Tistemu ne uideš!»¹⁷

Srce se ne ozira na primernost nekega dekleta za velik grunt. Tako meni tudi Lojze Zupanc (*Stari Hrk*). Oče Hrk ne dovoli, da bi se sin Peter poročil s Katico, ker meni, da je prešibka za na grunt. Tako se Peter poroči s sosedovo Tincó, ki pa je ne ljubi. Začno se dogajati same slabe reči – tajnik iz občinske blagajne pokrade denar, odgovornost pade na župana Hrka, ki izgubi tožbo, od vsega hudega mu umre žena, Tilko v hlevu stisne bik, tako da umre, ovire, da bi Marko imel Katico, s katero že pričakuje otroka, ni več. Na poročni dan pa zagori pri sosedu Klimaku, od koder je bila doma njegova prva žena Tilka, in Marko se pri gašenju hudo poškoduje, ima iznakažen obraz in otrplo levico, vendar grunt dobi gospodarja. Katica rodi hčerko, stari Hrk pa razočaran umre. Na Hrkovini zadiha novo življenje.

Podobno se ideja o poplačilu dobrega in kaznovanju slabega pokaže v Kersnikovem *Testamentu*. Topolščaku neznan, smrtno bolan popotnik zaupa testament z naročilom, naj ga izroči sodišču. Neznanec umre, Topolščak pa prebere testament, v katerem piše, da je dedinja velikih posestev popotnikova nezakonska hči, zdaj rejenka pri kmetu iz sosednje vasi. Topolščak, ki je v denarni stiski, se namerava poročiti s tem dekletom, še preden se razve, kaj piše v oporoki. Načrte mu prekriža hlapec Tomaž, v zadnjem trenutku poroko preprečijo in razkrinkajo goljufa. Izkaže se, da je rejenka Tomaževa vnukinja, njeno mater pa je Topolščak zavrgel zaradi bogate neveste. Zgodba se srečno konča, naravni red je vzpostavljen – nepošteni krčmar gre v zapor, nato ostane sam, reven in zanemarjen, med vaščani zaznamovan kot človek, ki je bil zaprt zaradi hudodelstva; dekle pa se poroči s fantom, ki ga ljubi.

Ker je Mencinger enkrat zatajil slovenski jezik –pred neko kmetico se je delal, da ne razume slovensko, in se iz nje ponorčeval, je kmetica nadenj priklicala vse mogoče božje kazni.

Odnosi med generacijami znajo biti precej napeti, zlasti do tistih, ki se naknadno pridružijo družini. Včasih starši otroku izberejo partnerja iz pohlepnosti in preračunljivosti, a se pokaže, da to za dober zakon ni dovolj.

¹⁷ Jaklič: *O, ta testament*. http://sl.wikisource.org/wiki/O,_ta_testament dne 12. 5. 2010.

Ponavadi ta propade, skupaj z njim pa še preračunljivi starši. Če kljub nasprotovanju staršev pride do poroke, pa ti poskušajo otežkočiti življenje mladih ali pa jih kar poslati na drugi svet, ne da bi si pri tem mazali roke s krvjo.

V *Črnem križu pri Hrastovcu* imamo primer ljubosumne tašče, ki se snahe želi čim prej znebiti. Po krivici jo obtoži čarovništva, doseže, da dekle obglavijo, pri tem pa misli, da bo odslej njeno življenje spet harmonično. Pa vendarle obstaja božja roka, ki skrbi za pravičnost na svetu, če tega ne delajo pristojne institucije. Sin gre za duhovnika, ona pa zblazni. Najbrž takšno življenje ne ustreza njeni predstavi, kako bo potem, ko snahe ne bo več in bo sina imela samo zase. Drugo Ilaunigovo delo *Zadnji vitez Reberčan* govori o tragični skrivni ljubezni med Manico in Manfredom, ki jo Maničinemu očetu izda pokvarjena sestrična Juta. Oče, ki je za hčer preračunljivo izbral drugega ženina, zato hčer zapre v stolp, Manfreda ubijejo, ker je skušal rešiti Manico, ta napravi samomor, narava pa kaznuje očeta in Juto, ki ju zasujejo potresne ruševine gradu.

Božja kazen je včasih tudi odlična razlaga za nenavadne oz. nevsakdanje dogodke. Ker naj bi se vse zgodilo z nekim namenom, v *Kralju Matjažu* menih Erazem, ki želi zapustiti pokvarjeni samostan, misli, da je požig skednja božja kazen za nečednosti, ki se dogajajo v samostanu (ker samostanski menih Celestin posili neko ciganko, se mu cigani maščujejo tako, da v samostanski skedenj podtaknejo ogenj, Celestin pa krivo priseže, da dekleta ni posilil).

Tudi bolezen se da razumeti kot božjo kazen. V *Grehu krvi* se ljudem zdi nenavadno, da Janeza nenadoma vrže božjast, pade in si zlomi ključnico. Menijo, da ga je doletela kazen za brezbožnost, saj že leta ni prestopil cerkvenega praga.

Ker je Radmanca (*Ljubezen na odoru*) veliko let živela v grehu, ko je varala moža z Voruhom in z njim imela tudi štiri otroke, ji je naravna nesreča vzela ljubezen. Zapustila je moža in otroke ter začela prijetno življenje z Voruhom, nekega dne pa je pri sekanju dreves smrekovo deblo Voruhu zlomilo tilnik. Tako je svojo kazen dobila tudi Radmanca, redok ženski lik v slovenski literaturi, ki se je upala zapustiti moža, ker jo je nekdo drug bolj osrečeval. Ne

ustreza povsem modelu skrbne, »cankarjanske« matere, ki bi za svoje otroke naredila vse. Ne, ona vse pusti možu, le najmlajšega vzame s sabo, nato počasi sprejme še ostale, predvsem zato, ker se ji smilijo. Zato bi bilo iluzorno pričakovati, da bo avtor novelo zaključil s prikazom njenega srečnega življenja z Voruhom. Njeno ravnanje je treba nekako kaznovati – v tem primeru tako, da ji narava vzame ljubljenega moškega. O božji kazni je pri Prežihu morda neustrezno govoriti, glede na njegovo politično delovanje, zato je primernejša oznaka naravna oz. metafizična kazen.

V *Ranjeni grudi* pa naletimo na še en primer božje kazni po mnenju ljudi – Štefan, ki zavrže pošteno dekle z lastno kmetijo in odide v Ameriko, se po nekaj letih vrne brez roke, ki jo je izgubil v rudniku, in z jetiko. Ostarela mati se ob pogledu na sina zgrudi in umre, ljudje pa si vse hudo razlagajo kot božjo kazen.

6.2 Vest

- Josip Jurčič: *Jurij Kozjak*, 1864;
- Janko Kersnik: *Jara gospoda*, 1893;
- Janko Kersnik: *Očetov greh*, 1894;
- Janez Mencinger: *Moja hoja na Triglav*, 1897;
- Ivan Tavčar: *Visoška kronika*, 1919;
- Ivan Cankar: *Kovač Damjan*, 1909;
 - *Grešnik Lenart*, 1921.

Kot sem v uvodnem delu omenila, je vesti veliko večji pomen kot zunanjim kaznim pripisoval Dostojevski, nanj pa se je v tematiki greha, krivde, kazni in očiščenja navezoval tudi Ivan Cankar.¹⁸ Bil je prvi pisatelj, ki je v svojih delih posvečal veliko pozornost človekovi vesti in različnim, tudi nepričakovanim oblikam njenega delovanja, ko je vest človeka nagovarjala k zločinu, a vselej zaradi zaščite šibkejšega človeka (Avsenik Nabergoj 2006: 407). Tako Cankarjev *Kovač Damjan* zagreši umor neznanega bogataša zato, da bi rešil

¹⁸ Cankar se je vesti v veliki meri posvečal spodbujen z vplivi Gogolja, Tolstoja, Dostojevskega in Svetega pisma.

Štefkinega očeta zapora, ker je ukradel tristo zlatnikov. Umori ga tako rekoč »po svoji vesti«. Idejno lahko ta umor primerjamo z umorom, ki ga zagreši Raskolnikov v *Zločinu in kazni*. Gre za prvi t. i. umor po vesti, saj ga Raskolnikov utemeljuje z dejstvom, da gre le za pomoč nedolžnim žrtvam krivične družbe. Navadno tak umor stori junak z dna družbe. Avsenik Nabergoja ugotavlja vpliv Dostojevskega na Cankarja tudi pri drugih motivih, ki se gibljejo znotraj tematike človekovega trpljenja, zločina, kazni, vesti, pravičnosti in krivičnosti (Avsenik Nabergoj 2006: 398–403).

Cankar je bil prvi slovenski pisatelj, ki je v svojih delih veliko pozornost posvečal tudi nepričakovanim oblikam delovanja človekove vesti. Vest pri njem ne gleda le človekovih dejanj, pač pa pozna tudi njegove skrite misli, človek je lahko kriv, tudi če samo razmišlja o zločinu.¹⁹ Cankarjeva povest *Grešnik Lenart* s podnaslovom *Življenjepis otroka* pripoveduje o lastnih izkušnjah zaznamovanega otroka. Drobní Lenart kot otrok išče ljubezni pri ljudeh, a je vedno razočaran in osramočen, zato se umika v svoj svet sanj. Postopno zasovraži ves svet in se želi maščevati gospodinji zaradi njenega čustvenega nasilja nad njim (enkrat ga je med molitvijo tako močno udarila z rožnim vencem po obrazu, da je zakrvavel pod očmi, ter preklela njega in njegovo mater) tako, da ukrade njeno plačo. Dogodek bi zlahka prikrl, saj ga ni nihče videl, toda izda ga »njegova lastna etična tenkočutnost, poštenost in odkritosrčnost« (Avsenik Nabergoj 2005: 658). Zaradi teh lastnosti ga začne preganjati vest. Zdi se mu, da vsi ljudje vedo za njegov zločin, zato se želi čim prej znebiti ukradenega denarja in ga vrže v mlako med ogromne krastače. Naslednji dan svoj greh prizna in doživi hudo kazen. Gospod Ferezing mu prepove vstop v hišo, dijaki ga pretepejo in sramotijo, toda najhuje ga žalita katehet in gospodinja, saj je zanju satanov sin. Toda Lenart ni običajen grešnik, saj svoj zločin prizna in tudi meni, da je kazen pravična, ne čuti ne groze, ne bolečine in ne sramu. I. Avsenik Nabergoj ugotavlja, da je bilo podobno delovanje vesti tudi v *Zločinu in kazni*, saj je Raskolnikov v nenehni duševni preganjavici, vse dokler ne prizna krivde in gre v Sibirijo odslužit kazen. Podobnost med Lenartom in Raskolnikom je tudi v tem, da omahujeta, ali naj obdržita ukradeni denar ali ne, prav tako pa

¹⁹ Avsenik Nabergoj: Človek na robu družbe: motiv zločina in kazni pri Cankarju in Dostojevskem.

ga nobeden izmed njih ne uporabi, temveč mu je v breme (Avsenik Nabergoj 2005: 663).

V *Juriju Kozjaku* Peter iz lakomnosti ciganom proda svojega nečaka, zato ga peče vest, a ne toliko, da bi se svojega ravnanja kesal. Očetu Bernardu je namreč rekel, naj gre z Jurijem v vas med ljudi, in ravno tam je cigan Samol ugrabil dečka. Duhovnik mu je sicer grozil z božjo kaznijo, a ni pomagalo. Potem ko je Marko obupan prepisal svoje premoženje na brata Petra in odšel v samostan, je Peter je na videz srečno gospodaril na gradu, toda pripovedovalec namiguje, da so bile njegove noči najbrž dolge:

»Ali pa je mirovala vest, tista ptica, ki večno kljuje in vpije in obsoja? Ali se je lahko ulegel in sladko brez skrbi spal? Menda ne.«²⁰

Ko Turki pridejo v deželo in obesijo Petra na drevo, se bralcu že zazdi, da je vendarle poskrbljeno, da bodo hudobni kaznovani. A reši ga cigan Samol.

V nasprotju s Petrom se v zapeljivcu Pavlu (*Jara gospoda*), ki je zapeljal in izkoristil poročeno natakario Ančko, da bi se maščeval njenemu možu Andreju za neporavnane račune iz preteklosti, na koncu vendarle prebudi glas vesti, ko na sodišču pred seboj zagleda izčrpano Ančko. Ima občutek krivde, ki ga skuša omiliti tako, da gre za Ančkinim pogrebom.

Kačonov greh je v krivem pričanju na sodišču in zatajitvi nezakonske hčere. Kaznovan je s pekljenjem vesti, z gospodarskim, socialnim in osebnim propadom.

Mlekojed v *Moji hoji na Triglav* pripoveduje, kako je med potjo k vojakom srečal berača Cvajarčka in mu dal desetico, s katero si bo lahko kupil žganje in tako ujel smrt, ki si je tako močno želi. Od takrat naprej ga podnevi in ponoči preganja glas vesti, ker je berača umoril z žganjem.

Polikarp si z umorom Jošta Schwarzkoblerja naloži breme za vse življenje. Ne mine dan, ko ga vest ne bi spomnila na zločin. Noč in dan se oglašča njegov šepet: »*Pridem po té!*« Zato morilec kriči v spanju, zato »ni užival počitka v nočeh in nekdo je moral valiti skalo po njem, tako da je starec obupaval pod njo, kakor da je zagazil pod mlinsko kolo, ki ga je globoko v vodi trlo in stiskalo, da ni mogel premakniti uda in ne dati duška zaprti svoji sapi«

²⁰ Jurčič: Jurij Kozjak. <http://www.ff.uni-lj.si/slovjezh/mh/kmpov/>.

(Tavčar 1962: 14). Tako Polikarp postane žrtev svoje vesti. To »notranjo sankcijo« opredeljujejo kot zapleten pojav, ki ga sestavlja več prvin – občutki sramu zaradi storjenega dejanja, neopredeljen strah zaradi neznanih posledic, stud, preziranje samega sebe, bolečina, potlačenost, brezizhodnost, splošna nelagodnost, želja po samokaznovanju, ki lahko pripelje celo do samomora, nemir, jeza, bes, skrb in strah pred odkritjem. Ti občutki so neprekinjeni, Polikarp postane človek z veliko vestjo, ki ga preraste in na koncu stre (Milenković 2005: 67). Za storjeni zločin je Polikarp kaznovan tudi z grozljivim umiranjem. Sin Izidor takole opiše njegovo zadnjo uro:

»To umiranje je bilo mučno, grozno in strašno. Tako umirati nisem videl človeka. Videl sem jih umirati po bojiščih, ko je polje odmevalo od obupnih krikov obupanih grešnikov, ali tudi takrat nisem opazil toliko straha pred smrtjo, kadar je profos vlačil svoje ljudi pod vislice!« (Tavčar 1962: 110).

Pred smrtjo se sinu še izpove, ga prosi, naj poišče Joštovo hči Agato in se z njo poroči. Tako bi dobila del posestva, kot ji pripada, in bi bila krivda vsaj delno oprana.

6.3 Telesne kazni

Telesne kazni so bile zlasti pogoste v srednjem in zgodnjem novem veku, ko so bili precej inovativni in domiselni pri določanju vrste kazni. To je bil čas pohabljanja telesa, torture, čas vislic in koles. Značilnosti takratnega kaznovanja so:

- **javnost izvršitve** – ta je povezana z njihovim delnim izvorom v kulturnih dejanjih, namen pa je gotovo tudi splošna prevencija, šlo je za »strašilni pouk«, ki naj bi potencialne storilce in storilke odvrčal od kriminalnih deliktov, hkrati pa naj bi znova vzpostavilo »ranjeni družbeni red« (Studen 2004: 13);
- **krutost** – potencirali so krute zglede rimskega prava, pa svetniške legende o krščanskih mučenikih. To je stopnjevalo njihovo domišljijo, zlasti proti tujcem, krivovercem in sovražnikom;

- **razlikovanje po socialnem položaju** – pripadnik privilegiranega stanu je bil navadno kaznovan z denarno kaznijo za isto dejanje, ki ga je kdo drug moral plačati z glavo.

- **diferenciacija kazni** – poznali so nešteto oblik telesnih, sramotilnih in premoženjskih kazni, prostostne kazni pa so se bolj poredko posluževali (Vilfan 1996: 267).

Nekaj takšnih kazni najdemo tudi v slovenskem pripovedništvu, zanimivo je, da imajo vsa ta dela dogajalni čas postavljen v preteklost, v čas kmečkih uporov, delovanja inkvizicije, protireformacije – gre za zgodovinske romane oz. povesti, izjema je le *Sreča v nesreči*, ki za dogajalni čas vzame dobo Ilirskih provinc.

Slika 1: Kazni pohabljanja in smrtne kazni (Studen 2004: 54).

6.3.1 Odsek prsta

- Ivan Tavčar: *Visoška kronika*, 1919.

6.3.2 Odsek roke

- Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov*, 1836;
- Josip Jurčič, Janko Kersnik: *Rokovnjači*, 1881;
- Miroslav Malovrh: *Kralj Matjaž*, 1904;

- Vladimir Bartol: *Alamut*, 1938.

6.3.3 Odrez jezika

- Emil Vodeb: *Libera nos a malo*, 1911;
- France Bevk: *Človek proti človeku*, 1930.

6.3.4 Striženje las

- Ivan Tavčar: *Grajski pisar*, 1889.;
- Fran Jaklič: *Zadnja na grmadi*, 1925;
- Ivan Pregelj: *Tolminci*, 1927.

Telesne kazni so navadno odsevne in so del mučenja pred usmrčitvijo. Povračilo se ni določilo v obliki, ki bi se ujemala s povzročeno posledico, ampak tako, da se je v kazni na neki način slikovito izražalo kaznivo dejanje. Storilca kaznivega dejanja so kaznovali na tistem delu telesa, s katerim ga je storil. Tako se je slikovito odražalo kaznivo dejanje, uporabljali pa so ga tam, kjer talion ni prišel v poštev – torej načelo zob za zob. Za krivo prisego so odrezali prisežna prsta, za laž oz. bogokletstvo jezik, za tatvino so odrezali roko (Vilfan 1996: 268) – tak primer najdemo v *Sreči v nesreči*, ko Bodinu zaradi tatvine odrežejo roke, nato pa mu še odsekajo glavo zato, ker je okradel svojega gospodarja, ta zločin pa podtaknil Svetinu, ki so mu prisodili sledeče: »Janez Svetin je zavaljo velike tatvine in nezvestobe obsojen k smrti, da mu bo s sekuro glava odsekana. Zavaljo njegove nehvaležnosti pa, ker je tatvino storil svojemu gospodarju in svojemu dobrotniku, in zavaljo trdovratnosti, ker svoje pregrehe noče obstati in priznati, mu bo prej odsekana desna roka, potem šele glava.« (Cigler 1956: 65).

Na Svetinovo srečo Bodin kasneje v deliriju prizna njegovo nedolžnost, pred sodiščem pa svojo krivdo. Po sodbi sodišča tudi njemu odsekajo najprej roke in šele nato glavo.

Kot navaja Smolej, je Fran Levstik, ki je bil Ciglerju sicer zelo naklonjen, menil, da je bil Bodin prehudo kaznovan. Takšna kazen se mu je zdela neverjetna (Smolej 2002: 123.) A kot trdi Smolej, je imel Levstik deloma prav.

Po Kazenskem zakoniku (Code pénal) iz časa Ilirskih provinc ne bi bil obsojen na smrt, saj »ni dvignil orožja proti Franciji in njenemu vladarju, vendar pa je bilo sekanje rok pred obglavljenjem predvideno za posebno grozovitega morilca«.

Storilec, obsojen na smrt zaradi očetomora, bo odpeljan na kraj usmrčitve v sami srajci, bosonog, glava pa bo pokrita s črno tančico. Izpostavljen bo na morišču, medtem pa bo rabelj prebral odlok o sodbi. Odsekana mu bo desna pest, nato pa bo takoj usmrčen (Code pénal 1810: 13).

Sodniki poudarjajo, da je Bodin okradel svojega dobrotnika in spravil v nesrečo svojega bližnjega, kar pomeni, da je storil v Ciglerjevih očeh simbolični očetomor ali vsaj bratomor. Tako je kaznen razumljivejša (Smolej 2002: 123).

Desnico so rokovnjači odsekali tudi Mozolu, ker je bil njihov izdajalec, in ga nato tudi umorili, prav takšna usoda pa je doletela tudi Celestinovih šest morilcev (*Kralj Matjaž*) in sina Hasana Ibn Sabe v *Alamutu*. Tik ob samostanu, v svarilo drugim, so jim najprej odrezali desnico, nato pa so jih obesili.

Upornega plemiča Friderika de Portisa (*Človek proti človeku*) doleti strašna smrt – s kmečkim vozom ga peljejo po mestu in ga počasi razčetrerijo, nazadnje ga obglavijo ter razstavijo njegove dele telesa po vsem mestu.

Polikarp se v *Visoški kroniki* posluži enega najbolj krutih vzgojnih prijemov – da se sinu Izidorju nikoli več ne bi porodila ideja o kraji, mu s furlansko ostro sekirico odseka mezinec.

Jezika niso odrezali le zaradi bogokletstva oz. laži, ampak so se včasih tudi želeli zaščititi, da žrtev ne bi izdala kakšne pomembne in nevarne informacije. V romanu *Libera nos a malo* čarovništva obtoženi Reziki, preden jo dajo na grmado, še odrežejo jezik, da ne bi izdala svojega razmerja z duhovnikom Ivanom. V romanu *Človek proti človeku* pobegli vohunki Akvilegiji odrežejo jezik, saj je patriarhu želela prenesti važne informacije o Villalti in njegovem taboru. Sprva jo je Villalta želel obesiti, zaradi njene prerokbe, da bosta umrla na isti dan, pa jo je pustil živeti.

Striženje las je huda kaznen zlasti za ženske z lepimi bujnimi lasmi, za katere so simbol ženstvenosti. Tega so se najbrž zavedali, ko so Fanici odrezali dolgi kiti, potem ko so jo zalotili, da je »zmivala ubitega luterana«, s katerim sta

se nameravala poročiti. Na ta način so jo za kar nekaj časa zaznamovali in jo opominjali na njen greh oz. prekršek ter jo tako skušali prisiliti k pokori. Pred obglavljenjem so kite ostrigli tudi Luciji »zadnji, ki so jo sežgali na grmadi«, in jih vrgli v ogenj. Pregelj v *Tolmincih* opisuje upor podložnikov gospodi leta 1713 – v Dornbergu jim je uspelo pregnati gospodo, sobarico Terezijo so posilili in ji za nameček ostrigli lase.

6.3.5 Bičanje

- Ivan Tavčar: *Grajski pisar*, 1889;
- Prežihov Voranc: *Samorastniki*, 1940;
- Vladimir Bartol: *Alamut*, 1938.

Bičanje je še danes pogost način kaznovanja zlasti v muslimanskem svetu, v naši literaturi pa sem ga zasledila v treh primerih – v muslimanskem okolju se odvija zgodba *Alamuta*, tako da nas ne preseneti, ko vojaka, ki je kršil prepoved pitja alkohola, privezanega ob steber neusmiljeno bičajo.

Na ukaz loškega oskrbnika v Poljanah v *Grajskem pisarju*, ki se odvija v 16. stoletju, prebičajo sleparja Jeroma, potem pa ga še pošljejo v Škofjo Loko na iztezalnico, saj je kradel in bil povrh vsega še krivoverec.

Našla sem tudi primer bičanja ženske – Meti (*Samorastniki*) birič naloži 50 udarcev z bičem, ker se ni hotela odpovedati zvezi z Ožbejem, kot je zahteval graščinski gospod.

6.3.6 Kamenjanje

- Jakob Alešovec: *Poštarica na prelazu*, 1874;

Ljudstvo je želelo prehiteti sodnike, ki bi poštarici, pohlepni morilki svoje nečakinje, prisodili ustrezno kazen. Ko so jo peljali v zapor, so imeli žandarji kar veliko dela, da so krotili razjarjeno ljudstvo pred tem, da bi kamenjalo morilko.

6.3.7 Kazni z vodo

6.3.7.1 Polivanje s kropom ali hoja v vreli vodi

- Ferdo Matičič: *Živi izviri*, 1937.

6.3.7.2 Kopanje v mrzlem potoku

- Ivan Tavčar: *Grajski pisar*, 1889.

6.3.7.3 Utopitev

- Ivan Tavčar: *Vita vitae meae*, 1883;
- Josip Jurčič: *Jurij Kozjak, slovenski janičar*, 1864;
- Jože Pahor: *Serenissima*, 1928/29.

Grozovita in okrutna kaznovalna praksa, kakršna je utopitev, je bila sicer po ljubljanskem kriminalnem sodnem redu iz leta 1514 predvidena za mnogoženstvo ali mnogomoštvo, posilstvo, ženske, ki so prelomile slovesno obljubo, in ženske, obtožene velike tatvine (Studen 2004: 54), v literaturi pa jo zasledimo v drugačni situaciji – v *Juriju Kozjaku*, kjer vaščani kaznujejo cigana Samola, saj se jim Peter v upanju, da se bo cigana znebil, zlaže in jim ga predstavi kot turškega ogleduha – vržejo ga v krnico v Krko, a ne utone, saj zna plavati. Tudi Jurij Kosem, goreč protestant, ki ga ujamejo škofovi hlapci in vržejo v tolmun, se reši in ugotovi, da je v vodi ostala njegova Biblija, zato skoči v vodo in reši še njo.

Tretji primer poskusa utopitve, ki pa se je posrečil, je v *Serenissimi*, kjer »Bravi« po zmagi Serenissime ujamejo upornika Goljo, za katerega ni več

rešitve, saj v zaporih pod doževo palačo čaka smrti. Sredi noči ga zvezanega odpeljejo na odprto morje in utopijo.

V literaturi najdemo tudi primere, ko je voda sredstvo mučenja: bodisi ko je vrela – v krop so Liguri v *Živih izvirih* silili stopati ulete in zaprte upornike ali pa so jih s kropom polivali, poleg tega so koga za šalo pobili ali jim dali piti strupeno vino, jih pretepali –; precej neprijetna pa je tudi hoja po ledeno mrzlem potoku za ulete krivoverce v Tavčarjevem *Grajskem pisarju*.

6.3.8 Klečanje

- Jakob Alešovec: *Kako sem se jaz likal*, 1886;
- Fran Detela: *Novo življenje*, 1908;
- Ivan Potrč: *Sin*, 1937.

Klečanje je vrsta kazni, ki so se je večinoma posluževali starši ali gospodarji, da bi kaznovali otroke, včasih so se je poslužili tudi učitelji. Alešovca učitelj pošlje klečat za tablo, ker je iz dolgočasja nagajal sošolcem, jim pulil lase, jih dregal s peresom, zbadal z iglicami, jim na klop nastavljal smolo, da so se jim hlače prijemale, tako da je moral marsikateri zaradi njega klečati, ker ni mirno sedel.

Karlek (*Sin*) mora doma za kazen klečati na ajdi, ker je požgal listnjak in hišo, glavni junak *Novega življenja* pa je kaznovan po krivici. K Vrbanovim je prišel za hlapca, takoj so ga vzljubili, a izzval je ljubosumje pri hlapcu in dekli, ki ga obtožita, da je ukradel jajca, hlapcu pa orglice. Gospodinja ga pretepe s šibo, nato pa postavi klečat v kot, dokler ne prizna, da je kradljivec. A ne prizna. Kmalu se izkaže, da mu je vse »prekrške« podtaknila dekla Mica, ki mora zapustiti kmetijo.

6.3.9 Kolo

- Ivan Tavčar: *4000*, 1891.

Slika 2: Smrt prešuštnika na kolesu. Na trebuhu mu sesa kri iz drobovja krastača, simbol greha (Studen 2004: 67).

Najtežja oblika telesne kazni je bila, ko so kaznjenca živega trli s kolesom. Posebna milost pa je bila izkazana, če so kaznjenca prej ubili.²¹

Usmrtitev s kolesom pomeni, da telesne ude zdrobijo z udarci kolesa. Milejša oblika je od zgoraj navzdol, ker tako obsojenca ubijejo že s prvim udarcem. Težja oblika pa je od spodaj navzgor, pri kateri najprej zdrobijo roke in noge. Navadno se potem truplo splete na kolo in postavi na ogled. Sakralni izvor te kazni, ki jo nekateri izvajajo iz obredov sončnemu bogu, dokazuje oblika kolesa – ponekod je moralo kolo imeti določeno število naper. Še izrazitejši pa je sakralni izvor sežiganja, ki je bilo včasih združeno z raztresanjem pepela. Tudi v romanu *4000* izročijo pepel posiljene ženske vetru, da ga raznese na vse štiri strani (Vilfan 1996: 268–269).

Oče Gervazij oplodi neko dekle, zato njo kaznujejo tako, da sredi ljubljanskega polja postavijo lesen oder in ji na njem trejo telo s kolesom, dokler ne izdihne, truplo pa sežgejo. Gervazija pa bi morali izročiti krvnikom, da bi ga obesili na vislice, ujedam v hrano. A ker ima strica kanonika, ga ne obesijo, ampak zaprejo. Ob pomoči nauka blaženega Antona od Kala se je bičal in tako očistil greha.

²¹ Studen: http://www.mladina.si/tednik/200449/clanek/nar--kaznovanje-bernard_nezmah/, dne 22. 6. 2010.

6.3.10 Pretepanje

- Ivan Tavčar: *Tržačan*, 1882;
 - *Grajski pisar*, 1889;
 - *Visoška kronika*, 1919;
- Jakob Alešovec: *Kako sem se jaz likal*, 1886;
- Fran Detela: *Novo življenje*, 1908;
- Fran Milčinski: *Ptički brez gnezda*, 1917;
- Juš Kozak: *Šentpeter*, 1924–26;
- Miško Kranjec: *Življenje*, 1932;
- Ivan Maticič: *Živi izviri*, 1937;
- Ivan Potrč: *Sin*, 1937;
- Prežihov Voranc: *Boj na požiralniku*, 1940;
 - *Ljubezen na udoru*, 1940.

Alenka Puhar v *Prvotnem besedilu življenja* orisuje zgodovino otroštva na Slovenskem v 19. stoletju in na podlagi številnih memoarskih zapisov²² ugotavlja, da je bil tepež legitimna in kar naprej svetovana vzgojna metoda.²³ Avstrijsko ministrstvo za bogočastje in uk v šolah jo je v šolah prepovedalo leta 1870, a kot lahko razberemo iz Zupančičeve *Pedagogike* iz leta 1888, se na to prepoved niso ozirali – Zupančič namreč kljub poznavanju odloka svetuje: »Vzgojitelj mora kaznovati z neko očetovsko resnobo in tako, da učenec spozna, kako bridko in hudo mu je, da mora kaznovati. Ob veliki razburjenosti ne smemo kaznovati, saj bi lahko kaznoval preveč.« (Puhar 1982: 138–140.) Zupančič je za ta odlok vedel, a je menil, da se ga v praksi ne da izvajati.

Izoblikovala so se celo nekakšna pravila ali omejitve glede pretepanja. Prvo: ne pretepaj ne premočno in ne prepogosto, drugo: ne tepi v togoti in besu, tretje: tepi jih predvsem, dokler so še majhni.

²² Jakob Alešovec, France Bevk, Ilka Vašte, Fran Saleški Finžgar, Cvetko Golar, Ernestika Jelovšek, Fran Levstik, Fran Maselj – Podlimbarski, Janez Mencinger, Hinko Smrekar, Ivo Šorli, Janez Trdina, Matija Valjavec, Josip Vošnjak, Fran Milčinski so le nekateri avtorji, katerih spominske spise je avtorica uporabila.

²³ Tepežu so bili privrženi tako duhovniki kot učitelji, ki so v raznih člankih razpravljali o pomenu telesnega kaznovanja, dokazovali njegovo nujnost in se zgražali nad tistimi, ki so mu nasprotovali. Nihče pa ni priporočal surovega pretepanja (Puhar 1982: 137–138).

Le redko so starši topli svoje otroke z roko – udarec z roko pomeni dejanje iz hipnega afekta. Za to so imeli pripravljeno orodje, ki so ga morali prijeti ali iti iskat, v tem času pa se skriva premislek, ohladitev čustev – palice (šibovka, brezovka), jermene, vrsto bičev, kuhalnice, burkle, metle, loparje, pasove, verige ... Šibo ali vrv so prej tudi namočili v vodo, da je povzročila hujše posledice.

Telesno kazen tepeža pozna še kazenski zakonik iz leta 1803 bodisi kot redno postrožitev zapora, bodisi kot glavno kazen pri prekrških in prestopkih. Tepež kot vrsto kazni in ne maščevanja (teh primerov je več) sem zasledila v trinajstih delih. Najpogostejše se te kazni poslužijo starši, da kaznujejo svoje otroke oz. rejence – Tržačan je tepen, ker želi odtrgati prepovedano rumeno hruško, v *Ptičkih brez gnezda* Milana, ki ga po dolgem času pripeljejo v mesto k njegovi družini, oče sprejme z besedami:

»Zdaj si doma, fant, jaz sem tvoj oče, mama je tvoja mati in nič ti ne bo hudega, če boš priden, drugače pa bo pela palica. /.../ Kdor ne uboga, ga tepe nadloga.« (Milčinski 1978: 137.)

Oče torej ne pokaže veselja, ker bo sin zopet živel pri njem, ampak mu hitro zagrozi, kaj bo, če ne bo izpolnil pričakovanj. Glavna vzgojna metoda staršev v *Ptičkih* je klofuta, slednjo pa prejme od krčmarja tudi natakara Irma, Kocmurjeva hči. Ko Pirc pretepe sina Tončka, ker je brez dovoljenja šel od doma in si strgal hlače, ga najbolj jezi, da fant med pretepanjem ni potočil niti ene solze. To je namreč smatral kot upor zoper kaznovalno oblast. V *Novem življenju* rejenca Tončka po krivem obtožijo kraje orglic, zato ga mati pretepe in še dodatno kaznuje, ker ne želi priznati kraje, s klečanjem v kotu; Kranjčev Ferdo ukrade župnikovo kokoš in zato ga oče tako pretepe, da oslepi; v *Potrčevem Sinu* Karleka ves čas pretepajo, enkrat ga oče pretepe z jermenom, ker je vasoval. V tem delu imamo še vloženo zgodbo o Nantku, ki ga starši tako hudo pretepajo, da zakrkne. Ko pa odraste, on pretepe starše – v tem primeru gre za maščevanje in ne kaznovanje. V *Šentpetru* razjarjeni oče s križem pretepe nosečo hčer.

Zanimivo je, da so »kradljivci« le sinovi, hčere pa navadno doleti kazen zaradi nezakonske nosečnosti, ki je velika sramota za družino.

Pretepali pa niso le otrok, ampak tudi žene, ljubezenske rivale, fante ... saj je to predstavljalo nepogrešljivo sestavino moškosti (Puhar 1982: 156–157). Ko Radman v *Ljubezni na odoru* izve, da ni oče zadnjih štirih otrok svoje žene, jo brutalno pretepe s palico in tako odžene z doma. Radmanca se z osmim otrokom preseli k Voruhu, očetu zadnjega otroka. A »sreča« ne traja dolgo – Voruha v gozdu ubije plaz drsečih drevesnih debel. Zgolj po naključju? Zdaj napoči čas, da se Radmanca posveti otrokom in ne ljubimcu.

Mladi Dihur (*Boj na požiralniku*) je pogosto tepen, ker rad zaspi na slami, zato zbeži domov, kjer ga oče pretepe do nezvesti. Hlapce in kdaj tudi ženo je pretepal tudi Polikarp. V *Živih izvirih* pa se omenja tepež kot ena izmed možnih kazni, ki so jih izvajali Liguri nad uporniki. Tepež pa je bil usoden za predikanta Jurija (*Grajski pisar*), saj so precej kruto obračunavali s krivoverci.

Iz množice avtobiografskih in biografskih del lahko ugotovimo, da se očetje kar naprej pojavljajo kot skrbni, strogi, trdoživi in gospodovalni, matere pa vdane, dobrotne, blage in tihe (Puhar 1982: 109). Toda pri večini teh del je šlo za idealizacijo preteklosti kot nekritično obnavljanje nekaterih slovenskih mitov (podoba Cankarjeve matere, ki je skrbna, se žrtvuje, odpoveduje in trpi za otroka; Prežihove Hudabivške Mete). Da ta posplošena misel o milih in prizanesljivih materah ne drži, dokaže Puharjeva v *Prvotnem besedilu življenja*, ki pravi, da v spominskih zapisih najdemo precej primerov,²⁴ ko so matere v enaki meri delile udarce ali pa so celo prekašale očete (Puhar 1982: 143).

Razloge za tepež lahko razdelimo na razumne in nerazumne. Med slednje velja umestiti dvakratno kaznovanje otrok – ko so že bili od drugih kaznovani (od vrstnikov, tujih odraslih ljudi, učiteljev, narave, usode, Boga ...), je doma sledila še najostrejša kazen. Alešovec (*Kako sem se jaz lika*) se spominja, kako je nekega dne padel z drevesa in si zvil nogo. Iz strahu pred očetom oz. kaznijo je še enkrat splezal na drevo in skočil dol, da bi nogo spravil v red. To se mu ni posrečilo, zato je odšepal domov. Očetova reakcija je bila: »Nič ni? Pokaži nogo!« Oče ga postavi na noge tako trdo, da je Jakob od bolečin kar zaškripal z zobmi. Očetu je bilo jasno, da je sin skočil z drevesa,

²⁴ Henrik Tuma (*Iz mojega življenja*) je imel mamo, ki je bila zaradi bridkih življenjskih izkušenj vsaj na videz brezsrčna in togotna. Kadar se je razjezila, ni poznala meja. Ko ji je nekoč vzel poleno, da bi si iz njega stesal za igračko puškino kopito, mu ga je iztrgala iz rok in ga udarila po hrbtu tako, da je za dolgo časa izgubil glas (Puhar 1982: 151).

čeprav mu je to prepovedal. Zato mu reče: »Le čakaj, te bom že jaz naučil ubogati!« In zopet je pela kneftra,²⁵ da so vsi jokali: mati, brat in Jakob.²⁶ Četudi je bil oče tisti, ki ga je kaznoval, ga je imel rad.

Po vsem prebranem sem se začela spraševati, kako je mogoče, da so nekoč otroke tako surovo kaznovali. Odnos starši – otroci se je precej razlikoval od današnjega. Bil je avtoritaren, odtujen, hladen, saj je bilo pretirano čustvovanje nezaželeno, otrok je moral biti priden in pokoren, čim prej sta se morala končati njegova otroštvo in svojeglavost. Vsaka mehkoba staršev je veljala za razvajanje in celo za najhujši zločin, ki ga je mogoče napraviti nad otrokom. Svoja čustva so zatirali, otroci so živeli v nenehnem strahu predvsem pred očetom (Puhar 1982: 130–151).

6.3.11 Šibanje

- Ivan Tavčar: *Vita vitae meae*, 1883;
- Janez Mencinger: *Moja hoja na Triglav*, 1897;
- Fran Detela: *Novo življenje*, 1908;
- Prežihov Voranc: *Samorastniki*, 1940.

Ta posebna vrsta pretepanja je bila vse do konca 19. stoletja vedno temeljni vzgojni pripomoček in mnenje »ako ga s šibo udariš, zaradi tega ne bo umrl, a ti bodeš rešil njegovo, a tudi svojo dušo«, je bilo še vedno prevladujoče (Vodopivec idr. 2003: 34). Še pred drugo svetovno vojno so menili (zlasti Cerkev – ta pa je imela močan vpliv med ljudmi), da je otrok že po naravi nagnjen k slabemu, kajti izvirni greh v njem pusti slo po grešenju. Slednje pa iz otroka ne iztepe nihče drug kakor palica. »Zato šibo v roke. Šibo zjutraj in zvečer, kajti vzgoja brez šibe je jalova.« (Puhar 1982: 136.)

Šibanje se pojavi v Tavčarjevi noveli *Vita vitae meae*, in sicer je ta kazen omenjena kot del kaznovanja krivovercev – te so ulovili, jih dali v verige, nato pa bosonoge postavili v mrzel potok sredi vasi in jih šibali, da se jim je vroča kri

²⁵ Kneftra je nižje pogovorni izraz za jermen, ki med čevljarskim delom drži čevlji trdno na kolenih.

²⁶ Alešovec: *Kako sem se jaz likal*. http://sl.wikisource.org/wiki/Kako_sem_se_jaz_likal_dne_15_9. 2010.

malo pohladila; Mencingerjevemu junaku Mlekojedu sodišče naloži kazen desetih udarcev s šibo, ker se je pošalil s kmetom Trinosom in je zbadal vsakega, ki ga je poklical z imenom Mlekojed. V *Novem življenju* Frana Detele se šibanje pojavi kot kazen za nedolžnega hlapca Tončka, ki ga obtožijo kraje, v Vorančevih *Samorastnikih* pa je šibanje nadaljevanje kaznovanja nezakonske matere, ki sledi žganju prediva na rokah. Karničnikova hči in dekli noseči Meti prevežejo krilo preko glave in jo s šibami pretepejo. Metin greh je padel tudi na ostale deklice na kmetiji, zato so te imele pravico, da so se nad nesrečnico maščevale tako, da so ji nad glavo privezale krilo in jo s šibami po goli riti preteple. Ta sramota je Meto huje bolela kot tleče predivo. Gre za enega redkih primerov, ko ženske obračunavajo med seboj.

Kot piše Alešovec, je bila v šoli šiba za lene in neubogljive. Tako jih je Jakob dobil s šibo, ker se je oziral nazaj in ni gledal na tablo, preostali pa, ker so se mu smejali. Ta dogodek je očetu zamolčal, hkrati pa na lastni koži izkusil, da pod soncem ni nič skritega. Sošolec Matevž ga je zatožil očetu, pela je »kneftra«, poleg tega pa je še ostal brez kosila, večerjo mu je pa na skrivaj prinesel brat. In bil za to kaznovan – oče ga je natepel s palico, mater pa okaral.

»Oče so bili mogočen vladar, niso trpeli nobenega upora in strogo zahtevali, da se njih naredbe natančno izpolnijo. Za nas vse tri pa sem se jaz maščeval nad Kadivčevim s tem, da sem ga iz šole grede vrgel v koprive in je imel potem obraz, roke in boste noge vse rudeče. Ko bi bil ta vedel, da me sme učitelju zatožiti, bi bil jaz v šoli gotovo kaznovan, še bolj gotovo pa doma in ravno tako gotovo bi ga bil jaz potem v Smoletovo trajevo mejo vrgel in tako bi teh „replik in duplik“ ne bilo konca vsaj tako dolgo ne, da bi bil sneg padel. Zato je bilo dobro za nas vse, da se Kadivčev Matevž ni zavedal svojih pravic.«²⁷

6.3.12 Žganje prediva na roki

- Lovro Kuhar - Prežihov Voranc: *Samorastniki*, 1940.

Prežih zgodbo *Samorastnikov* postavi v čas hudih socialnih nasprotij med gruntarji in kajžarji. Na Karnice pride služiti kajžarska hči Hudabivška Meta,

²⁷ Alešovec: *Kako sem se jaz likal*. http://sl.wikisource.org/wiki/Kako_se_jaz_likal, dne 20. 9. 2010.

v katero se zaljubi gospodarjev sin Ožbej. Meta zanosi in to je za Karnice huda sramota. Stari Karničnik te zveze ne odobrava, niti ne dovoli poroke, saj Meta, revno dekle, ni primerna gospodinja za njegovo posest. Oba pokliče na zagovor, Meto pa, kot mu dovoljujeta zakon in stara šega, sklene kaznovati. Pokora z žganjem prediva na rokah je bila starodavna pravica svobodnih kmetov, ki so smeli z njo kaznovati svoje delavce za prešuštvo, krajo, nepokorščino, lenobo in druge grehe. Ta način kazni je, kot trdi Voranc, hujši, kot se zdi.

»Tleče predivo ne peče in ne žge samo dlani in prstov, ne prežge samo kože do živega mesa, temveč žge s peklenškimi bolečinami v možganih, pri srcu in pri vseh čutilih telesa. Predivo tli počasi, brez plamena, ali peče tako žarko, da tudi najmočnejši ljudje le kratek čas prenesejo to mantro.«²⁸

Karničnik je mislil, da bo tako skušal Meto prepričati, naj zapusti Ožbeja. A mu ni uspelo, samorastnikov pa je bilo iz leta v leto več.

²⁸ Voranc: *Samorastniki*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Samorastniki>, dne 13. 5. 2010.

6.4 Smrtna kazen

6.4.1 Smotrnost smrtne kazni

V Cankarjevem *Hudodelcu* je pogovor pripovedovalca in visokega dostojanstvenika o smotrnosti smrtne kazni in o razlikah v dodeljevanju kazni – Maslina bodo namreč obesili, nekega drugega morilca bodo dali v norišnico, nekaterim pa bo oproščeno. Kdo ima pravico, da dosodi smrtno kazen? Sporna je predvsem, ker po njeni izvršitvi ni poti nazaj. Če se je sodnik slučajno zmotil pri presoji, je po usmrčitvi krivca prepozno.

Že Beccaria je pred skoraj dvesto petdesetimi leti navedel vse poglobitve argumente zoper to kazen. Meni, da krute kazni nikoli niso naredile ljudi boljših, zato se je spraševal, če je v dobro urejeni državi smrtna kazen dejansko koristna in pravična. Meni, da je smrtna kazen »premišljen umor, izvršen po predpisih; ta kazen je nesmiselna, ker se umor kaznuje z umorom; ne more poboljšati zločinca, niti ne preprečuje novih zločinov, med drugim tudi zato ne, ker njena javna izvršitev vzbuja pri ljudeh sočutje do zločinca. Kot zgled okrutnosti je ta kazen škodljiva za vzgojo ljudstva« (Beccaria 2002: 38–39).

Črtica *Hudodelec* se osredotoča predvsem na samo dejanje obešanja, ki si ga ogleda velika množica ljudi – visoki cerkveni in posvetni dostojanstveniki ter nekaj navadnih meščanov. Obešanje je torej javno, izvaja se zaradi splošne prevencije, vse prisotne želijo zastrašiti, da tudi oni ne bi storili kakšnega zločina. Obešanje je namreč bolj namenjeno gledalcem kakor pa krivcu. Smrtna kazen na človeka naredi močan vtis, ki pa se hitro pozabi. Zato Beccaria meni, da največjega vtisa na človeka ne naredi strogost kazni, pač pa njeno trajanje. Predstava smrti kakšnega hudodelca ni strašna, ampak bežna; pri nekaterih je le predstava, pri drugih predmet sočutja, ki je lahko pomešano z ogorčenjem; strahu, da bi tudi njih doletela tovrstna kazen, pa je bolj malo. Tako Beccaria pravi, da bi dosmrtna ječa namesto smrtne kazni na ljudi delovala bolj zastrašujoče. Prednost dosmrtna kazni je namreč v tem, da zbuja večji strah v tistem, ki jo gleda, kot pri tistem, ki jo trpi (Beccaria 2002: 38–39).

Na tem mestu pa se poraja vprašanje, kaj ljudi žene, da si ogledajo usmrtitev. Kaj imajo oni od tega? Osebnostno zadovoljstvo, saj bo zločinca doletela zaslužena kazen in bo to potrdilo, da na svetu še velja neki red, pravica – če že niso dobra dejanja poplačana, so vsaj slaba kaznovana?

Slika 3: Smrt na vislicah (Studen 2004: 16).

- Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov*, 1836;
- Fran Malavašič: *Erazem iz jame*, 1845;
- Josip Jurčič, Janko Kersnik: *Rokovnjači*, 1881;
- Janez Mencinger: *Abaddon*, 1893;
- Frančišek Kralj: *Zadnja čarovnica*, 1897;
- Ivan Cankar: *Kovač Damjan*, 1908;
- Emil Vodeb: *Libera nos a malo*, 1911;
- Rado Murnik: *Hči grofa Blagaja*, 1911–1913;
- France Bevk: *Kresna noč*, 1929;
- Človek proti človeku, 1930;
- Jože Pahor: *Matija Gorjan*, 1940.

V Ciglerjevi povesti smrtna kazen doleti Bodina, ker je okradel svojega gospodarja, svoj zločin pa naprtil Svetinu. Zato Svetina zaprejo v ječo, kjer čaka

na razsodbo sodišča. »Več ko pol leta je Svetin vzdihoval v ječi, obložen s težkim železjem, na rokah in nogah vklenjen.« (Cigler 1956: 64.) Ta motiv (kraja cekinov) je Cigler najbrž povzel iz povesti *Nedolžnost preganjana in poveljučana* (*Das Blumenkörbchen*) Christopha Schmida (Kos 1981: 245). Cigler tudi opisuje, kako so v Franciji vse obravnave javne, Svetin pa se je lahko celo sam zagovarjal. Sodišče po osmih mesecih razglasi precej kruto sodbo – smrtno kazen, še prej mu bodo odsekali roko. Bodin pred izvršitvijo kazni nad Svetinom prizna svoj zločin in dobi enako kazen, kot so jo prisodili Svetinu. V *Sreči v nesreči* zasledimo še en primer smrtne kazni – španski vojaki ujamejo francoskega generala in ga obsodijo na smrt, a ga Svetin reši, za kar ga bo povišal sam cesar Napoleon.

Podobno kot naj bi kaznovali Svetina in kot kaznujejo Bodina, rokovnjači obračunajo z izdajalcem, nekdanjim rokovnjačem Blažem Mozolom (*Rokovnjači*). Zaradi izdajstva odrežejo desno roko in jo pribijejo na vrata mestne hiše – s tem dajo vedeti, da so za Mozolovo smrt odgovorni rokovnjači, truplo pa pustijo na cesti pod gradom. Tudi oblast se je želela znebiti rokovnjačev – tiste, ki jim je uspelo poloviti, so bodisi zaprli bodisi usmrtili. Zaradi domnevne izdaje poraženi Turki ubijejo tudi Frauensteinerja (*Hči grofa Blagaja*). Ko na oblast pride novi patriarh, smrtno kazen dočakajo tudi uporniški plemiči, njihove gradove pa poruši (*Človek proti človeku*).

V *Abadonu*, utopičnem romanu, s smrtjo kaznujejo nemškega učenjaka, ker je izumil poseben stol izpovedi, na katerem sedeči ob pomoči posebnega napitka, električnih in magnetnih valov govori samo resnico. Če s pomočjo stola ugotovijo kvarno nakano visokega državnika ali podložnika, to brez milosti kaznujejo s smrtno kaznijo. V kazenskem zakoniku je smrtna kazen predvidena tudi za morilce – grozi Cvetani in Samoradu, ker naj bi zastupila Petra Pavlica. Samoradu uspe dokazati svojo nedolžnost. Tudi dvakratni morilec, ki ga mati naščuva, da maščuje očetovo smrt in ubije očetovega morilca ter njegovega sina, je v *Krvni osveti* obsojen na smrtno kazen.

Smrtna kazen ne doleti le moških, ampak tudi ženske. Frančišek Kralj popisuje zadnjo eksekucijo čarovnic v Ribnici, ko so po krutem mučenju usmrtili domnevne čaravnice, Jože Pahor pa pokaže pogumno dejanje plemkinje Klare,

ki reši v ječi na ljubljanskem gradu zaprtega organizatorja kmečkega upora Matija Gorjana in jo zato gospoda požene v smrt.

Še bolj kruto se življenje izteče duhovniku Ivanu, ki reši Elahovi hčeri pred obtožbo čarovništva, a na koncu njega živega zazidajo v samostanu (*Libera nos a malo*).

Fran Malavašič v *Erazmu iz jame* prikaže »slovenskega Robina Hooda«, ki v dvoboju ubije grofa Papenheima in ga zato obsodijo na smrt – a pobegne v predjamski grad, kjer se brani pred oblegovalci pod vodstvom tržaškega glavarja Gašparja Ravbarja, dokler ga neki neki Furlan ne izda in ga s tremi topovi sklatijo iz stranišča, ki ima najtanjše zidove.

Cankar sicer izrecno ne pove, kakšna sodba je doletela Damjana, toda slutimo lahko, da je bil obsojen na smrt, ker je ubil bogataša. To domnevo ponuja tudi Damjanova prejšnja slutnja skorajšnje smrti. Cankar Damjanovo žrtev in smrt primerja s Kristusom, ki je nase vzel trpljenje ljudi in šel v smrt, da bi jim prinesel odrešenje.

Zasledila sem tudi en primer linča – usmrčitve brez sodnega postopka, in sicer v Bevkovi *Kresni noči*. Ker je Tinac onečastil Svetko, Juretovo ženo, mu Jure požge hišo, s katero pogori pol vasi. To dejanje je čisti primer maščevanja, saj se Jure še poln sovraštva in jeze do Tinaca odloči, da mu bo vrnil tako, da bo ostal brez hiše. Najbrž ni predvidel, da bo zgorelo še pol vasi. Ne maščuje se le nad Tinacem, pač pa tudi umori ženo in zažge pastirski stan. Za vse te zločine mora biti kaznovan in za to poskrbijo vaščani, ki so razjarjeni, saj jih je pol ostalo brez strehe na glavo. Ne čakajo, da bodo oblasti kaznovale morilca in požigalca, ampak same obračunajo z njim. Tinaca in njegovega očeta Ivanišina, ki je ubil starega Tinaca, na poti ubijejo in zakopljejo v skupen grob.

6.4.2 Obglavljenje

- Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov*, 1836;
- Anton Koder: *Kmeti triumvirat*, 1884;
- Fran Jaklič: *Zadnja na grmadi*, 1925;
- Ožbalt Ilauinig: *Črni križ pri Hrastovcu*, 1928/29;

- France Bevk: *Burkež gospoda Viterga*, 1931;
- Vladimir Bartol: *Alamut*, 1938.

Obglavili so upornike pod vodstvom Gregoriča in Gubca (*Kmetski triumvirat*), kot smo že zgoraj omenili, so glavo odsekali tudi Bodinu (*Sreča v nesreči*). Navada je bila, da so čarovnicam pred sežigom na grmadi odsekali glavo, to je bila milejša možnost od tiste, ko so jih žive poslali v ogenj in so tako v mukah umirale. Tako je birič v črnih rokavicah s cesarskim mečem obglavil tudi čarovništva obtoženo Lucijo (*Zadnja na grmadi*).

V Ilaunigovem delu *Črni križ pri Hrastovcu* se Ivan Friderik Herberstein proti materini volji poroči z revno plemkinjo Agato Nürnberger, katere oče je protestant. Ko je v vojni s Turki (tja ga pošlje mati), jo tašča obtoži čarovništva in doseže, da jo obglavijo v Črnem Lesu. Posebnost tega dela je, da je ženska ovadila žensko čarovništva, torej niso bili le moški sovražniki »čarovnic«.

Obglavljenje je lahko tudi kazen za morilce. V Bevkovem *Burkežu gospoda Viterga*, ki zelo spominja na Jurčičeva besedila, obglavijo burkeža Oliverja, ker je zabodel Lučifrida, saj ga je ta iznakazil in mu prevzel nevesto Adelajdo. Slednja ga je skušala rešiti, a so jo zaprli v samostan. Od tam je zbežala in se utopila. V *Alamutu* Hasan Ibn Saba obsodi lastnega sina Hoseina na smrt, saj so tako velevali zakoni. Najprej mu odsekajo desnico, nato pa ga obglavijo, saj je ubil enega izmed treh Hasanovih naslednikov. V tem delu izvemo, da je bil obglavljen tudi Ibn Tahirjev ded, ker si je prizadeval, da bi zrušil seldžuške vladarje.

6.4.3 Pokop žive osebe

- Jakob Sket: *Miklova Zala*, 1884;

Kot poroča Vilfan, je pokop žive osebe veljal predvsem za žensko kazen, prav tako kot utopitev, ki se je pri ženskah in mladoletnikih uporabljala namesto obešanja (Vilfan 1996: 268). V primeru Miklove Zale pa je pokop živega telesa kazen za izdajalstvo – Almira se namreč županovemu sinu Mirku maščuje tako,

da Turkom izroči ključa za skrivni vhod v Gradišče in izda Zalo. Čez sedem let resnica pride na dan – Almiro sprva želijo pokopati pri živem telesu, nato pa jo le izženejo.

6.4.4 Nabod na kol

- Peter Bohinjec: *Najmlajši mojster*, 1896;
- Rado Murnik: *Hči grofa Blagaja*, 1911–13;
- France Bevk: *Človek proti človeku*, 1930.

Nabod na kol je ena izmed oblik smrtne kazni. Povzroči kruto in počasno umiranje. V *Najmlajšem mojstru* je ta kazen predvidena za matere, ki so morilke lastnih otrok. Do konkretne izvedbe te kazni pa v delu ne pride.

»Po sodnem redu Njegove svetlosti Ferdinanda I. morajo se matere, ki umoré svojega otroka, žive pokopati in kol vanje zabiti.«²⁹

V *Hčeri grofa Blagaja* se nabod na kol omeni le kot grožnja ciganom, ki jo izreče grof potem, ko izve, da so mu ugrabili hčer. Za to sumi ciganko Čirikli.

»Kaznoval jih bom strašno! Strašno! Sredi Vinice ukažem postaviti ostre kole in nanje dam nabosti cigane, vse, do zadnjega! Stotero jim povrnem bojazen in bolečine matere in hčerke. Niti dotakniti se, niti pogledati ne bi smeli mojega otroka! Ali so blazni? Saj jih moram ujeti!«³⁰

Edino realizacijo naboda na kol sem zasledila pri Bevku (*Človek proti človeku*), ko na kol nabodejo vojaka Gola, ki je vohunki Akvilegiji pomagal zbežati:

»Kol, ki je gledal nesrečniku skozi hrbet, je bil ves okrvavljen, kri je tekla iz ust, še iz oči, iz strašnih oči, ki so se zapirale v bolečini.« (Bevk, 1958: 142.)

²⁹ Bohinjec: *Najmlajši mojster*. http://sl.wikisource.org/wiki/Najmlaj%C5%A1i_mojster dne 22. 6. 2010.

³⁰ Murnik: *Hči grofa Blagaja*. http://sl.wikisource.org/wiki/H%C4%8Di_grofa_Blagaja dne 22. 6. 2010.

6.4.5 Razčetverjenje

- France Bevk: *Človek proti človeku*, 1930.

Razčetverjenje je še posebej krut in dolgotrajen postopek odvzema življenja. Za tako kazen se odločijo tudi pri Frideriku de Portisu, patriarhovem uporniku. Dan njegove usmrtitve je bil poseben praznik, radovedna množica je drla v mesto, da bi videla, kako ga bodo mučili in umorili. Po mestu so ga v sprevedu peljali na kmečkem vozu, rabelj mu je s kleščami postopno trgal nos, desno uho, levo uho, zobe, jezik, iztaknili so mu oči, poščipali členke prstov, nazadnje je patriarh dal znamenje, da so Frideriku odsekali glavo in jo pokazali ljudstvu. Od trupla so odsekali roke in noge, vse ude pa nato razobesili po mestu.

6.4.6 Sežig na grmadi

- Josip Ogrinec: *Čarovnica s Karneka*, 1872;
- Andrej Budal: *Križev pot Petra Kupljenika*, 1889;
- Ivan Tavčar: *4000*, 1891;
- Emil Vodeb: *Libera nos a malo*, 1911;
- Fran Jaklič: *Zadnja na grmadi*, 1925;
- Ilka Vašte: *Vražje dekle*, 1933.

Slika 4: Smrt na grmadi (Studen 2004: 59).

Čarovnice samodejno pripisujemo srednjemu veku in pozabljamo, da so se čarovniški procesi odvijali že v novem veku. Srednji vek traja približno do leta 1500, čarovniški procesi pa so se dogajali skoraj sto let pozneje: od konca 16. stoletja do druge polovice 17. stoletja; zadnji čarovniški proces je bil leta 1745.

Preganjanje vešč, coprníc, čarovnic in redkeje veščecév je slonelo na mistični predstavi, da so v zvezi s hudičem. S temi zločini so se praviloma ukvarjala cerkvena sodišča (Vilfan 1996: 266), toda kot citira Hladnik iz zgodovinarske razprave, je šlo na Slovenskem večinoma za civilne procese. Ni podatkov, da bi v Škofji Loki res kdaj imeli kakšen čarovniški proces.³¹

Smrt na grmadi je v omenjenih delih večinoma doletela le ženske, in sicer povsem po krivici. Izjema je antiutopično delo *4000*, ki prikazuje mesto Emono pod vodstvom ljubljanskega nadškofa, ki se opira na nauk svetega Antona de Kala. Vsakega tujca, krivoverca, ki pride v mesto, vsakega, ki se pregreši proti teoriji blaženega Antona od Kala sežgejo na grmadi, prav taka usoda pa doleti tudi bivšega kaplana Primoža, ker bere Prešernove pesmi in »pregrešne knjige Prešernovih poezij«.

³¹ Hladnik: Tavčarjeva *Visoška kronika*. <http://lit.ijs.si/visoska.html>.

Zaradi krivoverstva kaznujejo tudi Petra Kupljenika,³² ki ga zaprejo, mu zaplenijo protestantske knjige, biriči ujamejo tudi njegovo hčer, ki je ušla s skakači, a jo doleti blaga kazen. Neko drugo blazno žensko, ki je bila tudi s skakači, pa obsodijo na grmado.

Navadno so jih pred smrtjo še mučili, da bi iz njih izsilili priznanje. Vilfan trdi, da je tortura v kazenskem postopku stopila na mesto božje sodbe in prisežnih pomočnikov. Ko se je zaupanje v ti dve dokazni sredstvi omajalo, se je v kanonskem pravu uveljavilo pravilo, da je priznanje kralj vseh dokazov. Za obsodbo je bilo tako na vsak način potrebno priznanje, in če ni šlo drugače, so ga dosegli s silo (Vilfan 1996: 400). Način izvrševanja torture je bil prepuščen običajem in prosti izbiri krvnega sodnika. Navadno so načine mučenja stopnjevali, najbolj razširjena oblika pa je bila natezalnica. Tako so v Tavčarjevem *Grajskem pisarju* mučili sleparja Jeroma – najprej so ga 12-krat prebičali, nato pa so ga poslali še na natezalnico. Kljub resnim opozorilom zakonodaje, naj tortura ne povzroča trajnih poškodb, žrtve vedno niso preživele postopka (Vilfan 1996: 401).

Kazenski zakonik Marije Terezije iz 1768 (*Constitutio Criminalis Theresiana*) je še vedno dovoljeval torturo, ki jo je do podrobnosti normiral, z natančnimi risbami in merami predpisal mučilna orodja in s tem nekoliko omejil samovoljo izvrševalcev. Leta 1776 pa je Marija Terezija odpravila torturo in predlagala, naj se smrtne kazni nadomestijo s prostostnimi (Vilfan 1996: 402).

Fran Jaklič v zgodovinskem romanu *Zadnja na grmadi* natančno popiše sodni postopek proti Luciji Krznič, materi štirih otrok, ki jo čarovništva obtožijo zaradi lažne ovadbe, ki jo je podal od v Lucijinega moža zaljubljene Kočesarice podkupljen Martinek. Sodni postopek se lepo začne, a ker Lucija ne prizna čarovništva, jo začnejo mučiti. Po prvem zaslišanju jo odvedejo nazaj v zapor, ji nadenejo železje, na noge nataknejo verige in jo priklenejo za obroč. Naslednji dan mučenje traja kar 22 ur. Ker trdi, da je nedolžna, jo posadijo na čarovniško klop in izročijo rablju, ki je »imel po črki zakona dolžnost, ne pretrdo in preostro

³² Petra Kupljenika, najbolj tragičnega slovenskega protestantskega predikanta, so maja 1590 zaprli v ječe rimskega inkvizicijskega sodišča. V svoji veri je ostal trden in ni ničesar preklical, zato so ga maja 1595 kot krivoverca sežgali na rimskem trgu Campo del Fiori. Tega Budal, ko je pisal povest, ni vedel, saj so bile podrobnosti o Kupljenikovi smrti znane šele v zadnjih letih prejšnjega stoletja (<http://www.ks-radovljica.si/peter-kupljenik>, dne 25. 9. 2010).

ravnati z obtoženci« (Jaklič 2001: 94). Rabelj jo natakne na lisice, nato jo raztegnejo na natezalnici:

»Rabelj ji je zvezal na hrbtu roke, potem potegnil vrv, ki je visela na škripcu izpod stropa, privezal roke na vrv, ki je bila napeljana skozi škripec in se navijala za klopjo na vreteno. Pripravil je tudi težke kose železa, da jih bo obesil nesrečnici na noge, ko bo visela dlje časa na škripcu. Ko je bilo vse pripravljeno, je pomočnik navil vrv, da je potegnil zvezane roke zadaj čez glavo, da so pokale v sklepah in je nesrečno žrtev dvignilo visoko od tal. Rabelj je dajal znamenja in pomočnik je navijal in odvijal ter dvigal nesrečnico gor in dol.« (Jaklič 2001: 95.)

Nato se Lucija le vda in pritrjuje sodnikovim obdolžitvam in podtikanjem. Že pripravljajo tekočo smolo in na žarečem oglju grejejo klešče, da bi ji trgali meso z njenega telesa. Pripravijo jo tudi do tega, da obtoži beneficiata iz Nove Štifte, ki pa mu uspe zbežati pred biriči na Gorjance.

Eksekucija Lucije je javna, že zjutraj na morišče pridejo ljudje od blizu in daleč ter uživajo v mukah obsojene. Najprej ji odrežejo kite, nato ji na kladi odsekajo glavo, truplo pa sežgejo na grmadi. Sledi maščevalno dejanje Lucijinega moža Gregorja, ki potem ko od Kočevarice izve, da je ona Lucijo obtožila čarovništva, ker je želela Gregorja samo zase, Kočevarico z nožem zabode. A ko ta zgodba pride na dan, Gregorja nihče, tudi sodišče, ne preganja in obsoja, celo začno dvomiti v to, da je bila Lucija coprnica. A takrat je bilo že prepozno.

Usmrtitev, sežig na grmadi je bil torej javni spektakel za množice. Na morišča so vodili tudi otroke, ker so bila to mesta, ki naj bi vzgajala v smislu: »Glej, da ne boš tudi ti tako končal!«³³

Bolje pa jo je odneslo »vražje dekle« Marija, ki ga kapucinski pater Jurij obsodi čarovništva – tako se z ovadbami maščuje ljudem, ker so mu nekoč sežgali ljubico. Na smrt obsojeno Marijo iz zapora reši nesojena ljubezen Grajžar, v ječi pa jo zamenja jetična Katka.

V *Čarovnici s Karneka*, kjer se zlobni vagabund Tiktak po več letih maščuje grajskim gospodom tako, da namerava ubiti grajsko hčer, še prej pa jo obtoži čarovništva. Ker izvejo za njegov načrt, ga zaprejo, a od tam kmalu zbeži

³³ Nežmah: Andrej Studen: Rabljev zamah. http://www.mladina.si/tednik/200449/clanek/nar--kaznovanje-bernard_nezmah/ dne 22. 6. 2010.

in na poročno noč Kocijana z Ido zažge, graščaka pa ubije. Torej je tudi v tem primeru domnevna čarovnica končala v plamenih.

Da se gospodi ni dobro zameriti, pokaže tudi Vodeb v delu *Libera nos a malo*. Ribič se upre, da ne bo več lovil rib za gospodo, zato njegovi hčeri obtožijo čarovništva in ju tudi sežgejo na grmadi – eno pred tem še mučijo tako, da ji odrežejo jezik, da ne bi izdala razmerja, ki ga je imela z duhovnikom.

6.4.7 Smrtna kazen z obešanjem

- Josip Jurčič: *Jurij Kozjak, slovenski janičar* 1864;
- Josip Jurčič: *Kako so trije bratje hudiča služili*, 1861;
- Jakob Alešovec: *Poštarica na prelazu*, 1874;
- Franc Valentin Slemenik: *Križem sveta*, 1877;
- Anton Koder: *Luteranci*, 1883;
- Ivan Tavčar: *4000*, 1891;
- Ivan Cankar: *Knjiga za lahkomišelnih ljudi – Hudodelec*; 1901
- Lea Fatur: *Za Adrijo: Povest iz uskoško-benečanskih bojev*, 1909;
- Silvester Košutnik: *Krvna osveta*, 1910;
- Jožef Urbanija: *Tajnost grajskega stolpa*, 1927/28;
- Rado Murnik: *Hči grofa Blagaja (Lepi janičar)*, 1911–13;
- France Bevk: *Mrtvaška nevesta*, 1933;
- Ivan Potrč: *Sin*, 1937;
- Miroslav Malovrh: *Kralj Matjaž*, 1904.

Slika 5: Risba treh obešencev, ki so jo prodajali radovednežem ob zadnji javni usmrnitvi v Novem mestu leta 1865 (Studen 2004: 108).

Obešanje je veljalo za hujšo kazen kot obglavljenje. Veljalo je namreč za neizbrisano sramoto – največja sramota za delinkventovo družino in sorodstvo je namreč bila, da so mu odrekli pokop in da niso dali miru njegovi duši, da so njegovo truplo prepustili vetru in ga nastavili za hrano krokarjem – pticam smrti (Studen 2004: 57).

Zasledila sem 14 primerov smrtne kazni z obešanjem, zanimivo pa je, da ta kazen z izjemo pohlepne poštarice, morilke svoje nečakinje, doleti samo moške.

Tudi sicer sta v realnem življenju po izsledkih zgodovinarja Studena izpričana le dva primera obešanja žensk iz 17. stoletja. Navadno jih niso obešali, ampak so jih obglavljali ali utapljali.

»Obešanje žensk je postalo problem po letu 1803, ko je bil sprejet zakonik cesarja Franca I. Zelo poredkoma so jih obešali, nazadnje leta 1809 na Dunaju, toda problem je bil, da so nosile krilo, da so kazale nekaj preveč. Zato so obešali ženske z zavezanim krilom, da ne bi kazale teh sramnih delov.«³⁴

Nasploh bi lahko rekli, da je bilo med delinkventi največ moških. Največkrat s smrtjo kaznujejo morilce: v delu *Kako so trije bratje hudiča služili*

³⁴ Nežmah: Andrej Studen: Rabljev Zamah. http://www.mladina.si/tehdnik/200449/clanek/nar--kaznovanje-bernard_nezmah/, dne 22. 6. 2010.

se sicer ne realizira, saj je k ogledu obešanja povabljen tudi pravi morilec, ki mu vest ni dopustila, da bi obesili nedolžne, zato se sam razkrije kot morilec bogataša. V delu *Tajnost grajskega stolpa* pa obesijo nedolžnega – graščak za umor svojega polbrata namreč obsodi in da obesiti nedolžnega človeka, poskuša pa umoriti tudi njegovo hčer. Dvakratni morilec, ki ga mati naščuva, da maščuje očetovo smrt in ubije očetovega morilca ter njegovega sina, je v *Krvni osveti* obsojen na smrtno kazen z obešanjem. V *Mrtvaški nevesti* je Mohor obtožen uboja svoje žene, zato ga obesijo, a se vrv strga in tako je morilec svoboden. Ta primer kaznovanja spominja na izvor kazenskega prava s sakralnega področja. Ker se je pri obešanju vrv strgala, pomeni, da se prvi poskus usmrtitve ni posrečil – to lahko razložimo s sakralno predstavo, da so bogovi odklonili žrtev (Vilfan 1996: 262).

V Potrčevem *Sinu* Nantka obesijo, ker je v vojski ubil korporala, v *Kralju Matjažu* pa cerkveno sodišče kar šest mož obtoži, da so Celestinovi morilci. Kazen je kruta – najprej se jim odseka desna roka, nato pa se jih obesi tik ob samostanu, v svarilo ostalim. V Cankarjevi črtici *Hudodelec* morilca Maslina doleti kazen zapora in nato obešanja, saj je »vsevprek moril in ubijal«.

Poglejmo še ostala dela, v katerih pride do obešanja. V *Luterancih* smrtna kazen doleti Arniča zato, ker je krivoverec, pogosto so se obešanja polotili tudi pri kaznovanju ujetih Uskokov (*Za Adrijo*), v *Hčeri grofa Blagaja* zaradi suma izdaje Turki obesijo viteza Frauensteinerja, prav tako pa Turki napravijo tudi z ujetim Petrom v *Juriju Kozjaku*, a Peter ne umre, saj ga reši cigan. Toda Petru je očitno takšna smrt namenjena, saj se, potem ko se izve, da je Peter Jurija prodal ciganom, iz sramu pred razkriti hudobijo obesi na drevesu. V delu *Križem sveta* obesijo roparskega viteza Urha Grobekarja za njegove zločine.

Nekaterim pa se je uspelo izogniti smrtni kazni – eden teh je oče Gervazij (roman *4000*), ki bi ga morali zaradi posilstva obesiti na vislice, a ga zaradi vez niso. Zaprli so ga v ječo, kjer se je sam bičal po »nezmotnih navodilih« Antona od Kala, da mu je Bog odpustil greh.

6.5 Denarna oz. premoženjska kazen

Ta sklop kazni zajema plačilo denarne kazni, rubež, odvzem imetja ... V praksi je bil ta tip kaznovanja zelo pogost, uveljavili so ga, kjer je bilo mogoče. Zato je morda presenetljivo, da se denarna kazen pojavi le v sedmih delih:

- Ivan Tavčar: *4000*, 1891;
- Peter Bohinjec: *Najmlajši mojster*, 1896;
- Miroslav Malovrh: *Kralj Matjaž*, 1904;
- Andrej Budal: *Križev pot Petra Kupljenika*, 1911;
- Ivan Pregelj: *Plebanus Joannes*, 1920;
- Ivan Pregelj: *Tolminci*, 1927;
- France Bevk: *Obračun (Preden so petelini trikrat zapeli)*, 1931.

Tovrstna kazen petkrat doleti moškega (v romanu *4000* je ena izmed mnogih kazni tudi denarna – globa 30 lir doleti državnega pravnika, ker je govoril brez patrovega dovoljenja; v Budalovi zgodovinski povesti predikantu Petru zaplenijo protestantske knjige; v *Plebanusu Joannesu* se mora po ukazu iz Čedadu duhovnik Janez opravičiti vikarju Jožefu de Menezisu zaradi sirote Katrice, sicer Jožefove hčere, ki se mu je nekoliko izneverila, poleg tega pa dobi še denarno kazen; v *Tolmincih* želijo Gašperju zato, ker se upira, zarubiti živino, a se to ne realizira; v Bevkovem *Obračunu* pa je Peter kaznovan, ker je v gozdu brez dovoljenja kuhal žganje), enkrat doleti kmete – v *Kralju Matjažu* Celestin kaznuje kmete, ker so podpirali Erazma in se navduševali nad reformacijo – in enkrat žensko: v *Najmlajšem mojstru* Suzano bremeni uboj otroka, a ji prizanesejo s kaznijo – plačati mora 20 goldinarjev in opraviti cerkveno pokoro.

V nobenem delu torej ne gre za denarno kazen kot t. i. odsevno kazen, ki bi morala biti po mnenju odmevnega kritika kazenskopravnega in sodnega sistema svojega časa Cesara Beccarie (1738–1794) predvidena za tatove. Šlo naj bi za kazen po načelu: kdor išče, da bi se okoristil s tujim, mora biti osiromašen za svoje. Toda to je po navadi samo zločin revščine in obupa, zločin tistega nesrečnega dela ljudi, ki jim pravica do lastnine ni pustila drugega kakor gol obstoj. Posledica denarnih kazni je, da prizadenejo več ljudi, kot jih je

zagrešilo zločin, ker s tem, ko jemljejo kruh hudodelcem, ga jemljejo tudi nedolžnim (Beccaria 2002: 91).

Vidimo lahko, da denarna kazen vseh obtoženih ne prizadene enako – za premožno meščanko Suzano je bilo sramotno, da se je znašla v zaporu, vsota, ki jo je morala plačati, pa najbrž ni bistveno spremenila njenega življenja, lahko bi rekli, da jo je doletela milostna kazen, saj bi jo kot morilko svojega otroka lahko živo pokopali, še prej pa vanjo zabili kol. Kmeta Petra pa poleg štirih mesecev zapora doleti še visoka denarna kazen. O sorazmernosti med zločinom in kaznijo na tem mestu ne bi razpravljala, nedvomno pa je bil Peter bolj kot Suzana kaznovan za manjše kaznivo dejanje.

Denarna kazen zato morda ni najprimernejša za višje stanove, saj jih na ta način sploh ne kaznujemo zares. Če je namen kazni poboljšanje storilca in odvrnitev od ponovne storitve kaznivega dejanja, bi bila najbrž primernejša katera izmed sramotilnih kazni.

6.6 Prisilno delo

- Peter Bohinjec: *Najmlajši mojster*, 1896;
- Ivan Tavčar: *4000*, 1891.

Največ koristi od svojih kaznjencev ima država v primeru, ko ti zanjo niso samo breme (če jih mora živeti v zaporu), pač pa ima od njih tudi koristi. Nasploh je izvrševanje dela v javno korist namesto priprtja boljši način kaznovanja tudi za kaznjence, saj pripomore k njihovi prevzgoji in resocializaciji. Če obsojeni ne izpolnjuje nalog, ki izvirajo iz opravljanja dela v splošno korist, lahko sodišče odredi, da se izrečena kazen zapora izvrši.

Dogajanje literarnih del, v katerih sem zasledila prisilno delo, se odvija v času, ko je bilo slednje še dovoljeno.

Tavčar v svojem antiutopičnem delu *4000* uporabi vprego v železnico kot kazen za grešnike, ki so se pregrešili zoper nauk blaženega Antona iz Kala –

npr. eden izmed njih je trdil, da je po zapovedih svete cerkve dovoljeno, da pišemo besedi »nadškof ljubljanski« sredi stavka le z malimi črkami. Ker ni hotel javno preklicati te zmote, so ga obsodili za vse življenje v železnično vprego.

V *Najmlajšem mojstru* mora dekla Špela, ki je dvakrat krivo pričala zoper svojo gospo, za kazen pomesti glavni trg.³⁵ Poleg dela v javno dobro ta kazen prinese s seboj še sramoto.

6.7 Kazenska premestitev in odpustitev z dela

- Ivan Tavčar: *Janez Sonce*, 1885/6;
- Ivan Cankar: *Martin Kačur*, 1906;
- Angelo Cerkvénik: *Oračji*, 1932;
- France Bevk: *Dedič*, 1933.

Kako sankcionirati delavce na delovnem mestu? Ena izmed možnosti je kazenska premestitev na slabše, zahtevnejše mesto ali pa v drug kraj, ki že po imenu ne zveni preveč prijetno. Takšna kazen doleti učitelja Martina Kačurja v istoimenskem romanu, ker želi v Zapolju ustanoviti bralno in izobraževalno društvo. Idealista premestijo v zakotni Blatni dol, ki že po imenu ne obeta veliko prijetnega.

»Vas je bila dolga in prostrana, toda tako temna in umazana, kakor ji Kačur nikjer še ni videl podobne. Po ulicah Blatnega dola se je prelivalo blato v širokih jezerih, če je sijalo sonce na ves ostali svet. Ležala je v globokem kotlu, od vseh strani zastražena od holmov, porastlih z nizkim grmičevjem in tako temnih in pustih kakor vas sama.«³⁶

Tu Kačur ostane kar deset let, šele nato odgovorni uslišijo njegovi prošnji po premestitvi v sončne Laze.

V dobi zadružništva ni bilo nič drugače. Edo (*Oračji*) kazensko premestijo zaradi divjega zakona, v katerem je bila z Grčarjem. Delati mora na Telečjem

³⁵ Danes je v Sloveniji za krivo pričanje predvidena kazen do dveh let zapor (283. člen *Kazenskega zakonika*).

³⁶ Cankar: *Martin Kačur*. http://sl.wikisource.org/wiki/Martin_Ka%C4%8Dur, dne 13. 5. 2010.

vrhu, kjer so razmere strašne. Za razliko od Martina ona ne zdrži in se vrne, a ostane brez službe.

Nasploh zveze med različnimi stanovi niso najbolj sprejete. Vitez Janez Sonce je v zgodovinski noveli z istoimenskim naslovom izključen iz plemiškega zbora, ker se je poročil z ranarjevo hčerko, saj se plemič ne bi smel poročiti z meščanko. Tovariši ga povabijo na dvoboj, kjer Juriju Ljudevitu, nezakonskemu sinu turjaškega grofa Engelbrehta, odbije prst. Zaradi poroke in dvoboja se skliče deželni zbor, kjer so izzivalci oproščeni, vitez pa grajan.

V Bevkovem *Dediču* hlapca spodijo od hiše, ker ima s hčerko Tono razmerje, a hlapec se jim maščuje – umori Toninega brata, ki je bil predviden naslednik kmetije.

6.8 Izključitev in pregon

- Jakob Sket: *Miklova Zala*, 1884;
- Janez Mencinger: *Moja hoja na Triglav*, 1897;
- Ožbalt Ilaunig: *Dva soseda*, 1931;
- Ivan Cankar: *Polikarp*, 1905;
- Miroslav Malovrh: *Kralj Matjaž*, 1904;
- Ivan Cankar: *Grešnik Lenart*, 1921;
- Ivan Albreht: *Ranjena gruda*, 1923;
- Miran Jarc: *Novo mesto*, 1932;
- Rudolf Kresal: *Študent Štefan*, 1939.

Katoliška cerkev je svoje nepokorne vernike pogosto zastraševala z izključitvijo iz cerkvenega občestva. V *Kralju Matjažu* pater Celestin ljudstvu napove kazen za morebitno širitev nove vere. Prepovedan jim bo vstop v cerkev, ne bodo cerkveno pokopani in njihovi otroci ne bodo cerkveno krščeni. Skratka, izobčili jih bodo iz cerkve.

Če nekoga izobčijo zato, ker je kradljivec ali je napravil kakšno drugo družbeno nesprejemljivo dejanje, je še nekako razumljivo. Huje pa je, če te družba zavrže zaradi tvojega imena. To doleti Polikarpa, nezakonskega otroka, ki ga njegov neusmiljeni oče še dodatno ožigosa z imenom, s katerim so označevali nevrednega, nezakonskega otroka, plod »greha« svojih staršev. Že od malega je izobčen, ko zraste, se zaljubi v sicer ne preveč lepo dekle, a v njenih očeh začuti nekaj toplega. Ko dekle izve za njegovo ime, ga zapusti. Ime je torej tisto, ki Polikarpa popolnoma onespособi in ga izvrže iz družbe. Zaradi imena ga celo zaprejo in ga v ječi zaničujejo najbolj ničvredni tatovi.

Pri Cankarju so navadno vzroki, ki pripeljejo do tega, da nekoga označijo za družbeni izmeček, revščina, nezakonsko rojstvo, upiranje »moralci« in »pravici« bogatih slojev. Navadno ti izrinjenci ne poznajo ne ljubezni ne človeške topline, krivi so lahko že samo zato, ker so se rodili. Ljudje iz višjih socialnih položajev jih odrivajo na rob družbe in jim lepijo raznovrstne oznake samo zato, ker imajo moč (Milenković 2005: 101).

Človek, ki živi v bedi, je prisiljen v tatvino, in čeprav gre največkrat za enkratno dejanje, ga okolje močno kaznuje, da to pusti posledice na njegovi duševnosti. Tako se zgodi z »grešnikom« Lenartom, ki župniku ukrade denar, doma mu zato ne pustijo, da bi prenočil v hiši – gospodinja ga pospremi s temi besedami:

»Ti hudič, izvržek satanov! Ni se še izlegel, pa hodijo biriči ponj! Kje boš spal nocoj? Tam boš spal, odkoder si prišel in kamor sodiš! Prijela ga je za lase, vlekla ga za seboj kakor prazno vrečo ter ga zaklenila na stranišče. 'Tukaj si doma, sin svoje matere, lajdre!«

Lenart zaspi na kupu gnoja. Nič ne pomaga, da je krajo priznal in da se je kesal; pri ljudeh ne najde milosti in ljubezni. Edino mati ga potolaži, ker ne verjame v njegovo krivdo. A to le v sanjah, ko mu Mati Božja z obrazom njegove matere odpusti tatvino. A tak sklep bolj kaže na njegovo željo kot pa na resnična občutja, ki jih je doživljal ob svoji materi – namreč Cankarjeva avtobiografska dela kažejo, da se mati na njegove prekrške ni odzvala blago. Tu gre za idealizacijo matere v podobo Matere Božje.

Našla sem tudi tri primere izključitve iz šole, najstrožjega šolskega vzgojnega ukrepa, do katerega danes redko pride, saj učenec prej dobi opomin razrednika, ukor razrednika, oddelčnega učiteljskega zbora, ravnatelja, učiteljskega zbora in pogojno izključitev iz šole. Predviden je za najtežje kršitve.³⁷ V *Novem mestu* Mirana Jarca dijaka izključijo iz šole, ker sošolki odreže šop las – gre za fizično nasilje, torej najtežjo kršitev; Mlekojeda (*Moja hoja na Triglav*) iz šole izključijo, ko izvedo, da ga je sodišče kaznovalo z desetimi udarci zaradi njegovega vedenja. Rudolf Kresal prikaže življenje študenta Štefana, ki si drzne kritizirati oblast in je zato izključen iz šole.

Nezvestoba in prešuštvo sta kršitvi družinskih norm. Kot navaja Milenkovičeva, so bile kazni zoper to različne – od smrtne kazni in telesnih iznakaženj do izgona, zapiranja v samostane in v najblažjem primeru – denarnih kazni. Nekateri narodi so kaznovali samo moškega udeleženca v prešuštvu, veliko pogostejše pa je bila kaznovana ženska (Milenković 2005: 141). K temu naj bi prispevale tudi religije, zlasti krščanstvo je ostro kaznovalo zakonsko nezvestobo – primer Matejev evangelij:

³⁷ Ur. list RS, št. 82/2004 z dne 27. 7. 2004.

»Če te desno oko pohujšuje, ga iztakni in vrzi od sebe; kajti bolje je zate, da izgubiš en del telesa, kakor da bi bilo celo tvoje telo vrženo v peklensko dolino. In če te desna roka pohujšuje, jo odsekaj in vrzi od sebe, kajti bolje je zate, da izgubiš en del telesa, kakor da bi celo tvoje telo prišlo v peklensko dolino.« (Mt 5,29–30.³⁸)

Tovrstno pojmovanje je izzvalo strah pred žensko in sovraštvo do nje. Pravo je v vseh zgodovinskih obdobjih sankcioniralo nezvestobo – že Hamurabijev zakonik je natančno urejal tovrstne ženske prestopke (moškim je bila nezvestoba dovoljena), kazen je bila smrt ali iznakaženje prestopnice. V Atenah je zakonodaja narekovala ločitev, ženska pa je ostala zaznamovana kot prostitutka in je izgubila vse pravice, ki so jih imele poštene ženske. V času cesarja Konstantina je bila najpogostejša kazen samostan za dve leti in v tem času naj bi se ženska spokorila (Milenković 2005: 142).

V leposlovni literaturi najdemo veliko del o nezvesti ženski, njeni zvižčnosti ter številnih načinih, kako je varala in smešila moža. Veliko manj pa je del, ki prikazujejo nezvestega moža, saj se je očitno uveljavilo prepričanje, da nezvestoba in spolna nemorala zadeva le žensko, moškim pa je dovoljena in zato tudi za literata nezanimiva (Milenković 2005: 143).

Žensko so lahko kaznovali, tudi če ni bila poročena. Ilaunig v delu *Dva soseda* med drugim prikaže usodo gostilničarjeve hčere Rezike, ki se je v Gradcu »gonila«.³⁹ Ko za to izve njen zaročenec, jo zapusti, oče pa jo ogorčen nad njenim ravnanjem prežene od doma. Še večji problem nastane, ko zunajzakonska zveza »obrodi sad«, kot v *Ranjeni grudi*. Navadno ženske ostanejo same s »pankrtom«, ki jim je v sramoto, vrnitev domov pa jim je prepovedana.

Tudi v *Miklovi Zali* iz dežele izženejo žensko, izdajalko, ki je sodelovala s Turki. A dejansko je to za Almiro mila kazen, saj so jo sprva želeli živo pokopati, nato pa so smrtno kazen opustili.

³⁸ *Sveto pismo*. <http://www.biblija.net/biblija.cgi?l=sl>, (13. 5. 2010).

³⁹ Zgodovinski roman. Ožbalt Ilaunig. <http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva CGI.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D77>, dne: 13. 5. 2010.

6.9 Sramotilna kazen

- Valentin Mandelc: *Jela*, 1858;
- Josip Jurčič, Janko Kersnik: *Rokovnjači*, 1881;
- Ivan Tavčar: *Visoška kronika*, 1919.

Slika 6: Prestopnik v kladi (Studen 2004: 45).

Sramotilna kazen včasih lahko boli še huje kot fizične muke telesne kazni. Njen namen je trajno ali začasno zmanjšati čast kaznovanega. Predvidena je bila predvsem za prestopke lažjega značaja. Hudodelnika so prepuščali »zasramovanju, zasmehu in objestnim šalam vseh prebivalcev, ko so ga na trgu ali ob cesti privezali ali z železnim obročem priklenili k steni, stebru, križu, kamnu ali ga postavili na poseben oder, ga zaprli v sramotilno kletko, ga izpostavili na leseni oslici ali na sramotilni klopi pred rotovžem« (Studen 2004: 44).

»To so bile sramotilne kazni za manjše tatvine, za prešuštva. Prepirljivkam so nadelili trlice, to so bile klade, v katere so jim vpeli roke. Lahko so ti dali okoli vratu ogrlico s težkimi kamni, ki si jo ob nedeljah nosil pred cerkvijo in si bil izpostavljen javnemu zasramovanju. Lahko so te privezali k prangerju, sramotilnemu stebru, te ovesili z napisom, kaj si zagrešil, lahko so te

prebičali, te ožigosali na čelo zaradi prešuštva. Mesto žigosanja so dobro natrli s smodnikom, da je bila rana čim bolj vžgana in za zmeraj prepoznavna.«⁴⁰

Kazen sramotilnega stebra ima v primeru manjših kaznivih dejanj vodilno mesto. Storilko ali storilca kaznivega dejanja so priklenili na kratko verigo k lesenemu kolu ali kamnitemu stebru. O prangerju v pravem pomenu besede pa govorimo, ko je kamen kot stojišče za obsojenca dvignjen od tal na kamnito podlago, na sramotilni oder. Stal je največkrat na javnem mestu, pred mestno hišo ali cerkvijo. Spekter kaznovanja je segal od enostavnega stanja pri sramotilnem stebru ali v kletki na stebru do stanja s pridanimi dodatki, ki so nakazovali razlog kaznovanja (trlica za verbalne delikte, obrekovanje, striženje in bičanje).

Sramotilni steber se je uporabljal zlasti v mestih in na trgih, ponekod se je uveljavil kot eden izmed simbolov tržnih pravic (Vilfan 1996: 269). To potrjuje tudi slovensko leposlovje – *Visoška kronika*, kjer se Izidor po ogledu grajskih ječ in spoznanju vseh sredstev, ki jih bo oblast uporabila, če ne bo pokoren, odloči, da ne bo vznemirjal oblasti, a kljub temu njegovo zatrto upornišтво privre na dan, ko se noče prikloniti grajskemu glavarju in poklekniti pred njim, kakor je bilo zahtevano od podložnikov. Da bi glavar nekoliko umiril njegovo uporno »poljansko kri«, ga za dve uri vtakne v klado v Škofji Loki. Izidor pa je ponižan in prizadet (Milenković 2005: 70).

Tudi v Kamniku so imeli sramotilni steber – realistično ga opisujeta Jurčič in Kersnik v *Rokovnjačih*:

»Pred mestno hišo je namreč na vzvišenem kamnu stal na tako imenovanem sramotnem odru obsojenec, berač, ki so ga nekateri le z imenom Tomaž poznali, drugi ga pa sploh niso poznali. Kamen, na katerem stati je bil obsojenec eno uro vsemu ljudstvu izpostavljen, bil je le dva čevlja od tal visok, tako da se je na sramotnem odru izpostavljeni ravno lahko po celem trgu videl. Pred prsmi je imel tablico, na kateri je bilo zapisano »tat«. Po tedanjem kazenskem zakonu je imel nepoboljšljiv zločinec tri dni zavrstjo po eno uro tako na sramotni oder na javnem trgu izpostavljen biti, a berač Tomaž se je kazal danes prvi dan. Ker že precej dolgo ni v Kamniku ta kazen rabila se, bilo je dovolj zijal.«⁴¹

⁴⁰ Nežmah: Andrej Studen: Rabljev zamah. http://www.mladina.si/mednik/200449/clanek/nar--kaznovanje-bernard_nezmah/, dne 22. 6. 2010.

⁴¹ Kersnik: *Rokovnjači*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Rokovnja%C4%8Di> dne 4. 7. 2010.

Ljudje so bili gosto natlačeni okoli sramotilnega odra in neusmiljeno sodili ter obirali izpostavljenega tatu, berača Tomaža. Bil je glavna atrakcija dneva. A ni trajalo dolgo – medtem ko ga je čuvaj za nekaj trenutkov izpustil izpred oči, je tat izginil, čeprav je imel roke in noge zvezane.

Kazen prepovedi pokopa na posvečeni zemlji sicer obravnavam v naslednjem poglavju, saj se v literaturi največkrat pojavi kot kazen za samomorilce. Dejansko mrtvi samomorilec te kazni ne občuti, je pa predvsem sramotna za njegovo sorodstvo. V Mandelčevi *Jeli* pa ta kazen doleti krivoverca, ljubljanskega protestanta Zagodina, ki ga nočejo pokopati na cerkvenem pokopališču, ampak ga na željo njegove polsestre Jele pokopljejo na njenem vrtu.

6.10 Samokaznovanje

- Ivan Tavčar: *4000*, 1891;
 - *Visoška kronika*, 1919;
- Fran Milčinski: *Ptički brez gnezda*, 1917;
- Vladimir Bartol: *Alamut*, 1938.

Včasih se zgodi, da kaznovalec ni neka zunanja inštitucija, ampak kar »grešnik« sam. V tem primeru gre za samokaznovanje, ki se sicer po najhujšem scenariju konča s samomorom – tega obravnavam v sledečem poglavju. Vzroki, ki nekoga pripeljejo do samokaznovanja, so različni, v splošnem pa se za tem dejanjem skriva želja oprati se krivde za storjeni zločin, da bi občutil podobne muke kot žrtev.

Tako si oče Gervazij (*4000*) poleg zaporne kazni (praviloma bi ga morali usmrtiti), ki so mu jo prisodili, omisli še bičanje samega sebe, da bi zadosti trpel in bi mu Bog odpustil greh posilstva.

Polikarp (*Visoška kronika*) zaradi močnega občutka vesti nima niti trenutka miru, saj ga preganja strah pred zločinom nasploh. Da bi svojega sina

odvrnil od kakršnegakoli zločina, mu prvič, ko ga zaloti, da hoče vzeti tuj denar, za kazen odseka prst, saj ve, kakšno breme ti lahko naloži zločin. Ko se njegova jeza poleže, se zaradi tega prezira, potrebuje pokoro, zato zahteva od svojega otroka, da ga ta kaznuje tako, da mu v obraz vrže okovano rokavico. To dejanje poveže očeta in sina, oče Izidorja vzljubi, ta pa začne očeta razumeti, spoštovati in z njim čustvovati. Torej je samokaznovanje privedlo do pravega učinka – do očiščenja in sprave.

Fran Milčinski v *Ptičkih brez gnezda* pokaže, da se uradna, tj. šolska vzgoja, ob koncu 19. stoletja na Slovenskem ne razlikuje kaj dosti od domače. Glavni vzgojni ukrep je fižolovka, toda duševnemu zdravju otrok so najbolj škodljivi tisti šolniki, ki se sami štejejo za sodobne, moderne vzgojitelje. To so običajno mestni učitelji, ki kaznujejo po svoje. Otroke silijo v samokaznovanje in jih s tem ponižujejo pred samim seboj in pred vrstniki (Milenković 2005: 119–120). Tako učitelj, novodobni vzgojitelj, ki spoštuje šolski zakon, nikoli ne položi prsta na šolarja, ampak ukaže:

»Milan Jeraj, primi se za uho!« Milan je ubogal in že se mu je kisal obraz. – 'Milan Jeraj, stresi se za uho!' In Milan Jeraj si je stresal uho in solze, debele kakor vinske jagode, so mu tekale po licih (Milčinski 1978: 136).«

V *Alamutu* smo priča samokaznovanju, ki je ukazano s strani neke nadrejene osebe. Taka kazen doleti Obeido, ker se pretvarja v zadrževanju sape. Zato Abdul zahteva, da se po golem telesu sam prebiča, dokler mu on ne reče, naj neha. Sulejman mora za kazen zadrževati dih in pokazati, kakšen junak je, ker pomaga Ibn Tahirju pri plezanju. Dih zadržuje, dokler se pri njem ne pojavijo prvi znaki zadušitve; kolena mu klecnejo, pade, a spet zadiha, se počasi pobere in stopi nazaj v vrsto. Gre za prefinjeno vzhodnjaško metodo mučenja z odvzemom zraka, katere posebnost je, da mora sam zadrževati dih, niso mu zamašili ust in nosa, ampak je vse na njem, torej gre tudi za samomučenje oz. samokaznovanje. V tem primeru ima prednost pred fizično bolečino psihična.

6.10.1 Samomor

Samomòr je dejanje, s katerim človek sam namerno povzroči svojo smrt oziroma si vzame življenje.⁴² Gre za obliko samokaznovanja, ko žrtve iz različnih razlogov končajo svoje življenje, lahko tudi zato, da se izognejo pravno določeni kazni.

Družbeni odnos do samomora je različen – od smrtne kazni za neuspeh samomor in vsakovrstnega onečaščenja samomorilčevega trupla prek dopuščanja samomora kot oblike samopomoči do čaščenja »herojskih« samomorov in celo – pri množičnih samomorih – do prisiljenja posameznikov k samomoru (Milčinski 1985: 213).

Odgovor na vprašanje, ali je dopustno ali ne, da si človek vzame življenje, v zgodovini ni bil enoznačen. Sokrat in Vergil sta ga obsojala, medtem ko je Seneka menil, da ima človek vso pravico, da si izbere smrt; Avguštin je samomorilca izenačil z morilcem in takšen odnos je gojila Cerkev še stoletja (Milčinski 1997: 8). Samomor je veljal za velik greh, za katerega se ni bilo več mogoče pokoriti, in je imel za posledico večne peklenške muke. Kdor se dotakne lastnega življenja, ne krši le božjega reda, ampak tudi »popolnost« zemeljske oblasti, napade od Boga postavljenega vladarja ter se izmika podrejenosti oblasti (Studen 2004: 63). Na Slovenskem so bile včasih kazni za samomor precej krute. Členi 123, 124 in 125 *Splošnega zakona o zločinu in njega kaznovanja*, ki je v avstrijskih deželah, tudi na ozemlju današnje Slovenije, začel veljati 1787. leta, močno obsojajo samomor. Ta zakon med drugim določa tudi naslednje:

»Če je ostal (samomorilec) na mestu mrtev ali če je umrl, ne da bi se bil pokesal, naj ga konjederec zagrebe. Če je med dejanjem in smrtjo opravil kesanje, potem je pa truplu odreči le mesto na splošnem pokopališču in ga je treba pokopati brez spremstva in blišča. /.../ Če je bil samomor sicer poskušan, pa je ostal nedokončan, potem je treba zločinca spraviti v zapor in ga tam držati nedoločen čas in tako dolgo, da bo spoznal, da je čuvanje svojega življenja do boga, države in samega sebe njegova dolžnost, da bo pokazal popolno kesanje in dopustil upanje na izboljšanje.« (Milčinski 1996: 215–217.)

⁴² Samomor; <http://sl.wikipedia.org/wiki/Samomor>, 20. 5. 2010.

- Josip Jurčič: *Jurij Kozjak*, 1864;
- Josip Stritar: *Zorin*, 1870;
- Ivan Tavčar: *Med gorami*, 1876–78:
 - *Holekova Nežika*;
 - *Kočarjev gospod*;
 - *Gričarjev Blaže*;
- Ivan Tavčar: *Otok in struga*, 1876;
- Anton Koder: *Luteranci*, 1883;
- Ivan Tavčar: *Vita vitae meae*, 1883;
- Ivan Tavčar: *Mrtva srca*, 1884;
- Janko Kersnik: *Očetov greh*, 1894;
- Peter Bohinjec: *Jarem pregrehe*, 1895;
- Ivan Cankar: *Tujci*, 1901;
- Zofka Kveder: *Vaški roman*, 1902;
 - *Hrvatarji*, 1903;
- Miroslav Malovrh: *Pod novim orlom*, 1904;
- Ivan Cankar: *Smrt in pogreb Jakoba Nesreče* (1906);
- Josip Kostanjevec: *Življenja trnjeva pot*, 1907;
- Silvester Košutnik: *Krvna osveta*, 1910;
- Rado Murnik: *Hči grofa Blagaja*, 1911–13;
- Fran Milčinski: *Zločinci*, 1912;
- France Bevk: *Burkež gospoda Viterga*, 1913;
 - *Bridka ljubezen (Jakec in njegova ljubezen)*, 1927;
 - *Železna kača*, 1932;
- Lojz Kraigher: *Kontrolor Škrobar*, 1914;
- Ivan Pregelj: *Tolminci*, 1915/16;
 - *Tlačani*, 1915/16;
 - *Zadnji upornik*, 1918/19;
- Ivan Pregelj: *Bogovec Jernej*, 1923;
 - *Magister Anton*, 1929/30;
- Ožbalt Ilaunig: *Zadnji vitez Reberčan*, 1926;
- France Bevk: *Človek proti človeku*, 1930.
 - *Burkež gospoda Viterga*, 1931;

- Angelo Cerkvénik: *Orači*, 1932;
- Jože Kranjc: *Pot ob prepadu*, 1932;
- France Bevk: *Gmajna*, 1933;
- Jožef Urbanija: *Dedinja grajskih zakladov*, 1934;
- Jožef Urbanija: *Grajski vitez*, 1935;
- Janko Kač: *Moloh*, 1936;
- Vladimir Bartol: *Alamut*, 1938;
- Josip Vandot: *Prerok Muzelj*, 1939.

Med vsemi kaznimi se zdi morda najbolj bizarno kaznovanje samomorilcev. Po zakonu je samomorilce čakala izguba telesa (sežig) in imetja ali pa so telo zagrebli zunaj posvečene zemlje, pokojni pa ni bil deležen cerkvenega pogreba – tak primer najdemo v Cerkvénikovih *Oračih* in v Cankarjevi povesti *Smrt in pogreb Jakoba Nesreče*. Povest spremlja življenjsko usodo nezakonskega otroka Jakoba, ki ga mati ob rojstvu prekolne in zavrže, ker noče biti zaznamovana in osramočena za vse življenje kot nezakonska mati. Zaradi njenega prekletstva je sin zaznamovan s hudim trpljenjem – čeprav ni storil ničesar slabega, so ga ljudje osamili, izločili, sramotili, zaničevali in mu delali nenehne krivice. Zato se je odločil, da bo res postal tat in hudodelec, da bo lahko upravičeno trpel sramoto. Odloči se tudi za nekrščansko smrt – se obesi, zato je njegov pogreb brez župnika, zvonjenja ter križa na krsti in grobu. Pride tudi njegova mati, ki se v želji po očiščenju za svoj greh (prekletstvo nad sinom) in pravični kazni prepusti biričem; ti jo odvedejo s pokopališča zaradi njenega čustvenega izbruha.

Zgodbo o Jakobu Nesreči Cankar izrabí tudi za kritiko družbe, ki nekoga lahko s svojim vedenjem privede na pot deviančnosti. Kot da ni dovolj, da je Jakobu grenila življenja z vnaprejšnjimi obsodbami, še po njegovi smrti se ni mogla otresti sovraštva in mu omogočiti normalnega pogreba. V povesti je sicer prisoten tudi iracionalen element – materino prekletstvo, zaradi katerega družba zavrača in po krivem obsoja Jakoba Nesrečo. Družbeno vedenje je povsem v skladu z zapovedmi Terezijane,⁴³ ki je od ljudi zahtevala, naj se takega brezčastnega človeka, tj. samomorilca, vedno spomnijo z zaničevanjem in

⁴³ Constitutio Criminalis Theresiana oder der Römisch-Kaiserl.

prezirom. Tako je človek s samomorom izgubil tudi čast, ne le življenja – časti Jakob Nesreča tako ali tako ni bil deležen v svojem kratkem življenju (Studen 2004: 62–63). Kakšna je potem funkcija tovrstne kazni? Predvsem preventivna, saj želi preprečiti, da bi še kdo sledil zgledu samomorilca, tako spremenil »božji načrt« in samovoljno vzel oblast nad svojim življenjem in smrtjo v svoje roke.

Tudi v *Tujcih* siromašni umetnik, ki v veliki revščini živi na Dunaju, skoči z mostu.

Družba ni imela odklonilnega odnosa le do samomorilcev, nasploh so se izogibali kaznjencev. Na zmotnost tovrstnega početja opozori Milčinski v *Zločincih*, kjer se skupina moških v krčmi pritožuje nad tem, da bi za isto mizo sedeli z nekdanjim kaznjencem, ki je v zaporu preživel dva meseca zaradi krivega pričanja. Njim odgovarja major Davorin, ki pravi, da sramote ne dela kazen, ampak greh, prestop, zločin. Kaj pa če »je bil novi naš prijatelj po nedolžnem zaprt, ali bi tudi potem ne kazalo, sedeti v njegovi družbi?« major sprašuje omizje. V tem primeru bi bil deležen še večjega spoštovanja. Mnogo je takšnih, ki se jim uspe izogniti kazni, četudi so večkrat prekršili kakšno kazensko določbo. Konča s sklepom:

»Grešniki smo vsi, ločimo se le v tem: nekateri imajo smolo, da padejo pravici v kremplje, drugi se ji pa srečno umikamo do konca svojih dni.«⁴⁴

Odnos do samomora se je počasi spremenil na podlagi dognanj pozitivizma, socioloških razlag, predvsem Durkheimove (postavil je tezo, da je samomor obratno sorazmeren integraciji družbene skupine, katere del je posameznik – zato ga je mogoče obravnavati kot družbeno dejstvo (Durkheim 1992: 145)) in psihoanalitskih študij. Nad samomorilnim vedenjem še danes visi tabu, ki ga – kot tabuje nasploh – ni mogoče razumsko utemeljiti. Ta iracionalna emocionalna naravnost je svoj čas vodila od prekletstva samomorilca, onečaščenja njegovega trupla do raznih represalij nad pokojnikovimi svojci. Danes je morda le nekoliko drugače zaradi etičnega občutka, ki ne dovoljuje brskati po intimni zgodovini tistih, ki so si sami skrajšali življenje (Milčinski 1997: 16).

⁴⁴ Milčinski: *Zločinci*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Zlo%C4%8Dinci>, dne 22. 10. 2010.

Boris Paternu je ugotavljal, koliko je slovenska književnost privržena življenju in koliko smrti, ter ugotovil – bolj po občutku, ne pa s statistično preverljivim preštevanjem, da tema smrti bolj kot kdajkoli prej prodira tudi v ospredje slovenske književnosti. Slovenska posvetna književnost se je rodila v obdobju optimističnega razsvetljenstva, ko se je trdno verjelo v razum, naravo, svobodo in srečo. Gre za književnost, ki je pognala iz volje do življenja. Temu vzorcu se je paralelno priključil poraz, iz katerega lahko po Sartrovem mnenju vzklije prava poezija. Dobili smo Prešerna, ki je bil samomoru bližje v svojem življenju kot pa v svoji poeziji (Paternu 1983: 236–250). V prozi zasledimo samomor prvič v Jurčičevem *Juriju Kozjaku*, ko se zlobni grbavi brat Peter obesi, saj se je razvedelo o njegovem zločinu – da je prodal nečaka ciganom, zdaj pa je prav ta nečak turški janičar, ki je spet doma pri svojem očetu. Obesi se na drevesu pod gradom. Njegovo smrt pa opat komentira z besedami: »Kakršno življenje, taka smrt.« (Paternu 1983: 236–250.) Tak je začetek tradicije najpogostejšega načina samomora pri moških v realnem življenju in tudi v slovenski književnosti.

Motiv in idejo samomora je na očitnejši način prvi tvegala Josip Stritar v *Zorinu* (1870). Da so avtorji v svojih delih uporabili motiv samomora, je bilo v tistem času zares tvegano in pogumno, saj je bil samomor greh zoper božje zapovedi. Človek se ni smel sam odločati, ali bo živel ali ne, samomorilec pa je zato veljal za velikega grešnika, ki je bil kaznovan še po smrti – ker ni šlo drugače, so kaznovali njegovo truplo – pokopali so ga v neposvečeni zemlji, njegovo družino pa so prezirali (Milenković 2005: 52). *Zorin*, roman v pismih, opisuje nesrečno ljubezen svetovljana Milana Zorina z rejenko Delo, ki pa jo je oče obljubil drugemu. Nesrečna zaljubljenca si izpovesta ljubezen, ki pa mora ostati neudejanjena, saj tako narekujejo socialne razmere. Toda prav tu, ob slovenskem Wertherju, se je najnazorneje pokazala redukcija samomorilskega motiva. Zorin je romantični človek, ki v duhu svetobolja želi zapustiti svet, nepravično družbo, ki utesnjuje, in v smrti najti svobodo. Najvišjo izpolnitev življenja mu predstavlja umiranje za drugega (Novak Popov 2002: 381). Zorinovo dejanje obupa je bolj nakazano kot prikazano, Stritarja je vodil postromantični duh, samomor je namreč pri njem ublažen, neizzivalen ali celo diskretno zastrt, kar ustreza »položaju postromantične subjektivitete, ki ostaja v

svojem zlomu zadržana, hladno in formalno lepa» (Kos 1987: 125). Stritar se je od svojega junaka na koncu distanciral, ko je bralce posvaril pred posnemanjem Zorina (Paternu 1983: 239). Način, kako bo napravil samomor, je sicer zakrit, sklepamo lahko, da se bo utopil, saj pravi:

»Sladko je umreti za domovino, za blago idejo. O srečni vi, katerim je bila dana taka smrt! Jaz s svojo smrtjo ne rešim drobne čebele, ki je pala v vodo!

Valovi operó človeku vse gorjé.

Mislim, da prav umejem besede tvoje, modri pesnik! Glej, drobnih mušic, kako veselo plešejo in se sučejo v gorkem sončnem svitu nad vodó; veselé se svojega življenja!«⁴⁵

Motiv samomora potem v svoji kratki prozi (zbirka *Med gorami*) radikalizira Stritarjev učenec Ivan Tavčar skozi »zorni kot tragike, bolj razumevanja kot notranjega poenačenja s skrajnim dejanjem obupa« (Paternu 1983: 239). Ljubezensko razočaranje ljudi rado vodi v depresijo, ki se lahko izteče v samomor. Lenča (*Kočarjev gospod*) se utopi, saj se njene želje po poroki s Kočarjem, gospodom iz visoke družbe, razblinijo, ko se ta poroči z drugo žensko. Lenča skoči v reko na mestu, kjer sta se dobivala s Kočarjevim gospodom. Tudi Gabrčev Tone (*Holekova Nežika*) ostane brez svoje ljubezni, ker se Nežika zaljubi v gosposkega mladeniča Erazma iz bližnje tovarne in pozabi na svojega dosedanjega ženina. Tone skoči v vodo, a kljub temu da si je vzel življenje, ga pokopljejo cerkveno, torej znotraj cerkvenega pokopališča.

Ker Irena (*Človek proti človeku*) ostane brez vsega – grad želi zasesti Volderik, a ga raje sežgejo, samo da ne bi prišel v njegove roke; njen sin umre, brat Jerko zgori v plamenih –, ostane brez volje do življenja in se zato po zgledu nekaterih pobožnih žena da živa zazidati ob cerkvi.

Blažeta (*Gričarjev Blaže*) v osebno nesrečo spravi od njega precej starejša žena Luca, ki zahteva, da cele dneve gara. Toda on se zaljubi v Anico, ki pa kmalu umre in pred smrtjo vsem pove, da sta z Blažetom zaljubljena. Ko to izve Luca, ponori, Blaže ji v jezi na glavi razbije steklenico, da omedli. Reče ji, da bo odšel v Ameriko, toda čez nekaj časa na bližnjem drevesu najdejo njegovo truplo.

⁴⁵ Stritar: *Zorin*, <http://cgi.omnibus.se/beseda/pdf/102-9.pdf>, str. 113.

Osebna nesreča vodi v samomor še v Tavčarjevem romanu *Otok in struga*. Med struškimi in otoškimi gospodarji je bilo namreč dolgoletno sovraštvo. Poročeni grof Milan z Otoka pa se zaplete s struško baroneso, ona pričakuje otroka, sam pa napravi samomor, ker se ne čuti sposobnega, da bo dober mož, oče in gospodar. Njegova žena Eliza pa se tolaži z mislijo, da ga je doletela božja kazen. Zora zblazni, in ko ji enkrat povedo, da se njen otrok ne bo vrnil, tudi ona skoči v vodo. Utopi se tudi Adelajda (*Burkež gospoda Vitega*), potem ko je ostala brez ženina in ljubimca ter so jo želeli zapreti v samostan.

Podobno reagira v *Krvni osveti* mati, ki je svojega sina naščuvala k maščevanju očetovega morilca. Medtem ko nad sinom izvršijo smrtno kazen, ona skoči s pečine v globino.

Kontrolor Škrobar, človek brez trdnega narodnega prepričanja, ki si očita narodno izdajstvo in ne najde prave ljubezni, ni kos bremenom svojega življenja. Zateka v alkohol, ko mu umre otrok, začne še huje piti, grozi mu odpoved v službi ... Osebna nesreča, ki se kar ne neha stopnjevat, pripelje do tragičnega konca, med prepirom v gostilni se ustrelji.

Alkohol in moževo nasilje pripravita Korčetovo v *Zločincih* do poskusa samomora, kasneje svoje življenje konča njen mož Korče – skoči z mostu, saj ne more sprejeti, da ga je žena skupaj z otroki zapustila. Reši ga major Davorin, a ko izve, kdo je, ga nese nazaj k reki, od koder ga je potegnil.

Ljubezenske težave so prav tako lahko usodne za Tavčarjeve junake. Klara (*Mrtva srca*), ki je moža varala z njegovim bratrancem Ernestom, rodi nezakonskega otroka in zaradi ljubosumnosti, ker se Ernest poroči z drugo, napravi samomor. Obratno pa se zgodi v Bohinjčevem *Jarmu pregrehe*. Cene se obesi, ker se njegova ljuba, sicer polsestra, poroči z drugim. Podobno junak Zofke Kvedrove, prevarani mož Gornik (*Hrvatariji*), napravi samomor z obešanjem. Prešuštvo se tragično konča tudi v *Vaškem romanu* predvsem zaradi maščevalne Šimnove žene. Lina, katere mož se klati po svetu, se zbliža s Šimnom, ki ima doma na posteljo priklenjeno ženo. Ko slednja izve za njuno razmerje, se želi maščevati – naščuva Lininega moža Mraka, ki se ravno vrne domov, proti ljubimcema. Ko za to izve Šimen, ženo v besu s sekiro ubije, pristane v zaporu, ljudstvo pa zahteva kazen tudi za prešuštnico. Lina se v

strahu pred kaznijo, ki jo zanjo zahteva ljudstvo, sama kaznuje – v tolmunu napravi samomor. Tudi lažna Gizela (*Dedinja grajskih zakladov*) iz strahu pred kaznijo, ki jo bo doletela za uboj graščaka, napravi samomor. Gizeli je podobna spletkarska in pohlepna Edita v še eni Urbanijevi povesti iz davnine z naslovom *Grajski vitez* – ona skupaj s sodelavcem Egonom skoči v prepad. V Bevkovi *Bridki ljubezni* je podobno – ko Mickin mož izve, da ga žena vara in da drugi otrok ni njegov, besen pograbi sekuro, Micka pred njim zbeži in misleč, da jo bo ubil, skoči v potok ter utone.

Sodne kazni se ustraši vodja bajtarjev v Bevkovi *Gmajni*, saj napačno misli, da je ubil zemljemerca in ga bodo zato orožniki odpeljali v zapor. Obupa tudi prevarantka in avstrijska agentka Ljudmila v zgodovinski povesti *Pod novim orlom*, ki jo oblasti iščejo, da bi jo zaprle. Ustrelili in s pritličnega okna skoči v reko. Davkar Karnel (*Tolminci*) se ne boji oblasti, ampak pobesnelih tolminskih kmetov, ki gredo v boj za staro pravdo, proti davkom in krivičnim dajatvam. Napadejo Karnelovo mitnico in iz nje poberejo vse, kar je vrednega. Toda Karnel se že prej iz strahu pred njimi obesi.

V vaški kriminalki *Življenja trnjeva pot* Josipa Kostanjevca zaprejo nedolžnega človeka, ki v obupu prizna umor svojega strica. A čez čas pravi morilec zaradi premočnega peklenja vesti prizna zločin, a za prestajanje kazni nima dovolj poguma, zato se pred sodnikom ustrelili.

Težave na ljubezenskem področju so najpogostejši razlog za samomor v delih slovenske književnosti, kjer sem ga zasledila. Iz tega vzroka svoje življenje konča tudi noseča Rezika, ki ji financerji ubijejo očeta otroka, ki ga pričakuje (*Pot ob prepadu*). Ker oče iz osebnih razlogov Manici (*Zadnji vitez Reberčan*) ne dovoli razmerja z Manfredom, jo oče kazensko zapre v stolp, od koder jo Manfred neuspešno poskuša rešiti, zato napravi samomor s kletvijo na ustih. Do blaznosti zaljubljena Halima (*Alamut*) skoči v reko, saj je njeno življenje brez Sulejmana nesmiselno.

Janez Kačon (*Očetov greh*) zataji otroka revnemu dekletu, se takoj nato poroči z bogato Kobilčevo Jerico in spet zahaja k revni Lenki. Čez 23 let pa se njegov sin na Dunaju zaljubi v dve leti starejšo guvernanto Heleno, ki je

Lenčkina hči in njegova polsestra. Ko mu oče, da bi preprečil poroko, pove, kdo je Helena, skoči v prepad. Nekdo je moral plačati za očetov greh.

V zgodbi ne gre za trdi kriminal, ampak bolj za moralno deviantnost oz. moralno nečednost, nad kakršno pravne institucije nimajo niti posebnih pooblastil (če izvajamo krivoprisežnost). Toda nad tem področjem bedi metafizični kaznovalni nadzor – pred povest je Kersnik zapisal znamenito geslo iz Mojzesovega pentatevha: »Jaz sem gospod, tvoj Bog, goreč Bog, ki pokorim krivice očetov na otrocih do tretjega in četrtega rodu ...«

Kazni torej ni mogoče uiti, vgrajena je v vesoljnost, hudodelstveni dolgovi pa se krvno dedujejo. Nov samomor je kazen za Kačonovo nemoralno vedenje.

Pri razlagi samomorilnega vedenja mladega Kačona Anton Ocvirk pravi, da je Kersnik hotel po Tolstojevem zgledu dokazati moralno jedro evangelijskega nauka, ki ga je pisatelj zapisal kot moto k svoji povesti (Ocvirk 1951: 91–170).

Nekateri šele v zaporu ugotovijo, da kazni niso kos in zato končajo svoje življenje. V Kodrovih *Luterancih* si zagrizena krivoverka, luteranka Stabejka v ječi prereže žile, očitno ji v zaporu ni bilo prijetno, razlog, zakaj to stori, ni točno podan. Tudi Salda (*Hči grofa Blagaja*) ne zdrži v zaporu. Potem ko je njen zločin prišel na dan in ga je priznala, jo zaprejo, a v zaporu ne zdrži dolgo. Reši se tako, da se zastrupi s strupom v prstanu.

V *Bogovcu Jerneju* pa zasledimo dva med seboj povezana samomora. Ker gams na lovu razpara trebuh logarjevemu sinu, pokličejo pridigarja Jerneja. Ko pride do njega, si ranjenec, ki s sestro Juto pričakuje otroka, od silnih bolečin prereže vrat. Juta pa se nato v obupu požene v prepad, saj ne vidi več smisla, zakaj bi živel.

Da je smrt včasih boljša rešitev kot prenašanje javne sramote, meni Čukova v *Tlačanih*. Ko jo zapeljivec poskuša razkriti kot lovačo, ona iz strahu pred javno sramoto napravi samomor. Tudi dobrosrčen mitničar Zucco (*Zadnji upornik*) ne more prenesti misli, da je bil zvodnik lastni hčeri. Zato izbere obešenje.

Sramotna se gorečemu katoliku Karolu (*Vita vitae meae*) zdi misel, da je bila njegova mati luteranka, ki mu jo lažno posreduje maščevalno razpoloženi

protestant Čude. Obupan se vrže s strehe in utone. Pa še en protestant si sodi sam – to je krivoverec Stradiot (*Magister Anton*), ki se mu uspe znebiti svojega fanatičnega preganjalca tako, da ga ubije. Nato se obesi.

Hudo je tudi, če se v dobi proletarizacije mati preveč naveže na sina. Marjetici (*Moloh*) sin uide delat v sovražno tovarno, njo to tako prizadene, da tovarno besna zažge in se utopi.

V letih pred 2. svetovno vojno so se ljudi dotaknile tudi družbene spremembe – ker Lovra (*Železna kača*) izselijo zaradi gradnje železnice, se ta obesi, saj so mu porušili hišo.

Zasledila sem primer, ko je do samomora prišlo zaradi duševne nestabilnosti – v Vandotovi povesti *Prerok Muzelj*. Muzelj zdravega Danijela proglasi za norega in nahujška vaščane, da Košutnika ubijejo. Vmes poseže oblast, Muzelj znori in naredi samomor. Spomladi najdejo njegov obešen okostnjak.

Statistični podatki kažejo, da samomor zadeva zlasti moške, ti ga napravijo 3,5-krat pogostejše od žensk.⁴⁶ Obravnavana leposlovna dela te statistike ne potrjujejo, saj imamo enako število moških kot ženskih samomorov. Zastavlja se vprašanje, zakaj je razlika med realnostjo in literaturo tako velika. Morda zaradi pretežno moškega avtorstva in posledično nepripravljenosti soočenja z realnostjo? Ali pa na razliko vpliva dejstvo, da smo do takšnega razmerja prišli na podlagi le 129 del slovenske književnosti,⁴⁷ saj nimamo prešteti vseh smrti v slovenski literaturi – če bi te podatke imeli, bi bilo razmerje morda drugačno.

Med načini samomora v Sloveniji že ves čas prevladuje obešanje (65,03 %), v mnogo manjšem odstotku sledijo zastrupitve s plini, utopitve, strelne poškodbe, skoki z višine, leganje pred predmet v gibanju in poškodbe z ostrimi

⁴⁶ Svetovni dan samomora 2009: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2583. Datum ogleda: 20. 5. 2010.

⁴⁷ Slovenski literarni zgodovini manjkajo podatki, do katerih bi privedlo statistično preverljivo preštevanje, zato razpolagamo le z domnevami, hipotezami, logičnim sklepanjem oz. obravnavo omejenega seznama del.

predmeti.⁴⁸ Moški izbirajo pretežno obešenje in v manj primerih ustrelitev, ženske pa utopitev in v manj primerih zastrupitev, povoženje in skok z višine (Milčinski 1985: 150).

In kako je v slovenskem leposlovju (če se omejimo na obravnavana dela)? Zasledila sem 42 primerov samomora v 39 različnih delih. Med ženskami je najbolj priljubljen način utopitev, nato skok v prepad, prerez žil in zastrupitev, ena se da živa zazidati, pri moških pa obešenje (enajst primerov obešenja, šest skokov v vodo, trije skoki v prepad, dva strela, eden si prereže žile in eden vrat) – v tem pogledu je v literaturi podobno kot v realnem življenju. Med vzroki za samomor je na prvem mestu osebna nesreča, največkrat zaradi ljubezenskih težav (52,1 %), sledi strah pred kaznijo (21 %), pa pred sramoto (9,5 %), nekateri tudi ne prenesejo prestajanja kazni (4,8 %), revščine (4,8 %), telesnih bolečin (4,8 %), eden pa samomor napravi zaradi duševne nestabilnosti.

⁴⁸ Statistični podatki Inštituta za varovanje zdravja:

http://www.ivz.si/Mp.aspx?ni=78&pi=6&_6_id=191&_6_PageIndex=0&_6_groupId=-2&_6_newsCategory=IVZ+kategorija&_6_action=ShowNewsFull&pl=78-6.0.

6.11 Odvzem prostosti

- Janez Cigler: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov*, 1836;
- Ferdo Kočever: *Mlinarjev Janez slovenski junak ali Uplemenitenje Teharčanov*, 1859;
- Janez Mencinger: *Človek toliko velja, kar plača*, 1861;
 - *Mešana gospoda*, 1881;
 - *Moja hoja na Triglav*, 1897;
- Josip Jurčič: *Domen*, 1864;
 - *Tihotapec*, 1865;
 - *Jurij Kobilica*, 1865;
 - *Hči mestnega sodnika*, 1866;
- Josip Ogrinec: *Čarovnica s Karneke*, 1872;
- Jakob Alešovec: *Poštarica na prelazu*, 1874;
 - *Mati ga izda*, 1874;
 - *Policijski komisar*, 1875;
- Ivan Tavčar: *Otok in struga*, 1876;
- Josip Jurčič: *Cvet in sad*, 1877;
- Anton Koder: *Viženčar*, 1881;
- Josip Jurčič, Janko Kersnik: *Rokovnjači*, 1881;
- Anton Koder: *Kmetski triumvirat*, 1884;
- Janko Kersnik: *Testament*, 1887;
- Ivan Tavčar: *Grajski pisar*, 1889;
 - *4000*, 1891;
- Josip Vošnjak: *Obsojen*, 1889;
- Janko Kersnik: *Jara gospoda*, 1893;
- Janez Mencinger: *Abaddon*, 1893;
- Ivan Tavčar: *V Zali*, 1894;
- Peter Bohinjec: *Jarem pregrehe*, 1895;
- Fran Jaklič: *Lepi Tonček*, 1895;
- Ivan Cankar: *Knjiga za lahkomiselne ljudi, Hudodelec*, 1901;

- Fran Jaklič: *Od hiše do hiše*, 1901;
- Ivan Cankar: *Na klancu*, 1902;
- Miroslav Malovrh: *Kralj Matjaž*, 1904;
 - *Pod novim orlom*, 1904;.
- Fran Saleški Finžgar: *Pod svobodnim soncem*, 1906/07;
- Ivan Cankar: *Hlapec Jernej in njegova pravica*, 1907;
- Josip Kostanjevec: *Življenja trnjeva pot*, 1907;
- Fran Detela: *Novo življenje*, 1908;
- Andrej Budal: *Križev pot Petra Kupljenika*, 1911;
- Fran Milčinski: *Zločinci*, 1912;
- Zofka Kveder: *Njeno življenje*, 1914;
- Ivan Cankar: *Hudodelec Janez*, 1917;
- Fran Milčinski: *Ptički brez gnezda*, 1917;
- Ivan Tavčar: *Cvetje v jeseni*, 1917;
- Vladimir Levstik: *Gadje gnezdo*, 1918;
- Ivan Tavčar: *Visoška kronika*, 1919;
- Ivan Pregelj: *Plebanus Joannes*, 1920;
- Ivan Albreht: *Ranjena gruda*, 1923;
- Fran Jaklič: *V graščinskem jarmu*, 1925;
- France Bevk: *Ljudje pod Osojnikom*, 1925;
- Ivan Maticič: *Životarci*, 1926;
- Ožbalt Ilaunig: *Zadnji vitez Reberčan*, 1926;
- Ivan Pregelj: *Tolminci*, 1927;
- Slavko Savinšek: *Izpod Golice (v goliških plazovih)*, 1927/28;
- Jože Pahor: *Serenissima*, 1928/29;
- France Bevk: *Kaplan Martin Čedermac*, 1928;
 - *Krivda*, 1929;
 - *Človek proti človeku*, 1930;
 - *Umirajoči bog Triglav*, 1930;
- Angelo Cerkvénik: *Orači*, 1932;
- Ferdo Kočevár: *Celica*, 1932.

Navadno je ljudem odvzeta prostost, ko storijo neko kaznivo dejanje. Tako se povzročeno zlo poplača z začasnim ali dosmrtnim odvzemom pravice do svobodnega gibanja. Včasih pa do odvzema prostosti pride tudi znotraj družine, ko oče kot tisti, ki skrbi za »red v družini«, kaznuje svoje otroke, ki so delovali proti internim pravilom oz. očetovi/skrbnikovi volji. V obravnavanih delih sem zasledila tri primere – pri Bevku, Preglju in Ilaunigu. Ker se Jerko (*Človek proti človeku*) ne želi ukloniti očetovi volji, da bi se poročil z grofično Olurado, ga oče zapre v vlažne in temne grajske ječe. V svoji odločitvi je neomajen, celo premoženju in domu se odpove. V *Plebanusu Joannesu* duhovnik Janez Potrebujež skrbi za siroto Katico in do nje zatira erotično nagnjenje. Želi jo poročiti z mežnarjem Matevžkom, a ga prehitijo Jožetov nečak Peter. Ko Janez izve, da Katica pričakuje otroka, jo za kazen zapre v kostnico, kjer hrani lobanje pobitih Tolmincev. Katica od strahu zblazni, rodi hčerko, toda otrok takoj po rojstvu umre. V *Zadnjem vitezu Reberčanu* pa oče zaradi neljube mu ljubezenske zveze zapre hčer Manico v stolp. Manfred, moški, ki ga Manica ljubi, jo skuša rešiti, a ga pri tem ubijejo. V obeh primerih se očetovo oz. skrbnikovo uveljavljanje svoje volje in moči konča tragično. Neželena ljubezenska zveza z vidika tretjega, tistega, ki ima moč, je usodna tudi za Iztoka (*Pod svobodnim soncem*), ki ga ljubosumna carica da zapreti, ker ji ni po godu njegova zveza z lepo dvorjanko Ireno. Iz ječe nato Iztoka reši Epafrodit.

Najpogosteje pa je ljudem odvzeta prostost tako, da jih zaprejo v ječo. V zvezi z zaporniki ljudje večinoma gojimo ambivalentna čustva. Navadno storilce obsojamo iz več razlogov – iz strahu pred kriminaliteto, iz ogorčenja nad storjenim dejanjem, iz prepričanja, da mora biti zlo ustrezno kaznovano in iz dostikrat slišane mnenja, da se kriminalcem v zaporu prav dobro godi. Drugačen pogled na zapor pa lahko dobimo iz avtobiografij zapornikov, ki bralcu odprejo drugačen pogled na obsojence, saj so nemalokrat žrtev nasilja, poniževanja, šikaniranja, prisilnega dela. Takšnega primera sama v obravnavanih delih nisem zasledila. Šele leta 2009 smo dobili prvi pravi zaporniški roman Nike Maj *Zapornik*.

Kar v 55 delih sem zasledila motiv zapora kot vrste kazni, ki ljudi doleti iz različnih vzrokov. Največkrat je omejitev prostosti kazen za uboj (16 primerov), nato za nasprotovanje oblasti in njenim zakonom (12 primerov), osem jih je

zaprtih, ker so kradli (*Sreča v nesreči*, *Človek toliko velja, kar plača*, *Cvet in sad*, *Testament*, *Obsojen*, *Ptički brez gnezda*, *V graščinskem jarmu*, *Životarci*), prav tako pet je krivovercev (gre za zgodovinske romane, ki dogajanje postavljajo v čas protireformacije – krivoverce so preganjali, zapirali, v ječi tudi mučili: *Jurij Kobila*, *Grajski pisar*, *Kralj Matjaž in Križev pot Petra Kupljenika*); štirje so zaprti zaradi pretepanja (*V Zali*, *Na klancu*, *Hudodelec Janez*, *Kaplan Martin Čedermac*), pet jih je kaznovanih, ker so goljufi (*Mešana gospoda*, *Policijski komisar* – zaradi različnih hudodelstev Rihardu Kravsu prisodijo 12 let težke ječe, iz katere poskuša pobegniti, a ga pri begu straža ustreli; *Abaddon* – treba je poudariti, da gre za utopični roman, kjer se v policijski ječi znajde Samorad zato, ker je izdal ponarejeni bankovec; kmalu ga rešijo krilate deklice, ki ga odnesejo v Azijo; *Jarem pregrehe*, *Lepi Tonček*, *Njeno življenje*). V prejšnjem odstavku omenjeni Katica in Manica sta doma zaprti, ker njuno razmerje z moškim očetu ni po volji, Agato (*Visoška kronika*) zaprejo zaradi suma čarovništva in ji po prestanem preizkusu z vodo vrnejo prostost; Ančko (*Jara gospoda*) zaprejo zaradi prosjačenja, očeta Gervazija (4000) zato, ker je posilil ciganko, v *Čarovnici s Karneka* pa zaradi naklepa uboja zaprejo mestnega čudaka Tiktaka, saj je po mestu razširil novico, da je Ida čarovnica, nato pa jo je nameraval ubiti. Zaradi na srečo neuspelega poskusa uboja pa zaprejo tudi potepuha Klandra, ki po Topolščakovem ukazu poskuša ubiti Tomaža, a mu to po naključju ne uspe. Ker je napad na uradno osebo kazniv, zaradi napada na redarja za pet let zaprejo »šurjaka hišnega gospodarja« (*Moja hoja na Triglav*). V istem romanu zaradi suma veleizdajstva, udeležbe pri karbonarski družbi in še drugih kaznivih dejanj v Benetkah za tri leta zaprejo Mlekojeda. Ko pride na prostost, mu zato dajo odškodnino, a kmalu ostane brez polovice tega denarja, saj ga okrade rojak. Če kaznjence preštejemo glede na spol, občutno prevladujejo moški, kar 82 % jih je, žensk pa 18 %. Zapor je bil torej bolj kazen za moške, medtem ko so bile vislice tipična kazen za ženske.

Največ zapornikov je morilcev – kar v 12 delih morilec konča v zaporu (Jurčič: *Hči mestnega sodnika*, Alešovec: *Poštarica na prelazu*, *Mati ga izda*; Koder: *Viženčar*, Cankar: *Hudodelec* – zaprt je le do dneva, ko ga obesijo, Malovrh: *Kralj Matjaž*, Albreht: *Ranjena gruda*, Bevk: *Ljudje pod Osojnikom*, *Krivda*, *Umirajoči Bog Triglav*, Cerkenik: *Orači*, Kozak: *Celica*. V Jakličevi

povesti *Od hiše do hiše* pa morilec berača ni kaznovan. Bogati Lazar namreč vojaka Barbiča v besu porine, tako da se slednji smrtno poškoduje. Običajno bi Lazarja prijavili oblasti in ga zaprli, a ga gruntarji zagovarjajo, češ da je bila nesreča. Pobiljšal pa se je sam od sebe, brez zapora. Na to odločitev je najbrž vplival tudi Lazarjev socialni status, najbrž bi se zgodba drugače razpletla, če bi bil gruntarjev morilec berač. Davorin Trn, upokojeni major v *Zločincih*, pripoveduje zgodbo o zapitem čevljarju Korčetu, ki pogosto pretepa svojo ženo. Enkrat ji celo izbije oko, a jo potem prosi, naj ga ne ovadi, saj ga bodo zaprli. Žena se ga jokajočega usmili in tako Korče ostane nekaznovan. V *Ranjeni grudi* Frana Albrehta pa tudi morilka ni obsojena – eden izmed Italijanov, ki zavzamejo Logaško dolino, napade Alenko, a se ga obrani s sekiro. Njo vklenejo in zaprejo, a jo kmalu izpustijo, saj je le branila svojo čast.

Izpostavila bi Alešovčevo detektivko *Mati ga izda*, v kateri umor po mnenju Petra Svetine močno spominja na tistega iz Poejeve zgodbe *Umor v ulici Morgue* oz. nas, kot pravi Adrijan Lah, »preseneti kriminalni razplet, ki je nenavadno podoben tovrstnemu zapletu v romanu F. M. Dostojevskega *Zločin in kazen*« (Lah 1997: 128). Nepriljubljeno oderuhinjo, vdovo Reberjevo, in njeno dekle je v zgodbi neznani zlikovec napadel s sekiro:

»Vdova Reberjeva leži na trebuhu z razbito glavo, iz katere se še kri počasi cedi. Na tleh krog trupla je vse krvavo. Zdravnik brž pristopi, obrne truplo, potiplje ga na več straneh in pravi: 'Ta je mrtva, pomoči ni več. Tu je še ena,' zavpije stražnik, ki je v drugo sobo pogledal. Vsi gredo za njim in najdemo na tleh dekle vso v krvi. Zdravnik se pripogne k nji in naglo preiskavši jo pravi: 'Ta še ni mrtva. Brž vode!' Stražnika tečeta po vode in je kmalu prineseta. Vsi položimo dekle, ko smo ji ranjeno glavo umili, na posteljo, zdravnik ji v naglici obveže rane, potem jo ukaže v bolnišnico prenesti, kar se brž zgodi. Prašati je česa ni bilo mogoče, ker je bila popolnoma brez zavednosti. Ko je odnešena, se vrnemo nazaj v prvo sobo. Truplo ubite vdove leži tik mize, pri kateri je morala sedeti, ker je bil stol prevrnjen. Prvi udarec jo je moral tu zadeti, to je očitno po kapljah krvi na mizi in po zidu. Od tod se vleče krvava steza do srede sobe, kjer se je vdova po novih udarcih morala zgruditi na tla.«⁴⁹

Zgodi pa se tudi, da koga zaprejo povsem po krivici. Tak primer najdemo že v prvi slovenski povesti *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov*. Pobožnemu Janezu Svetinu ljubosumni Bodin podtakne krajo

⁴⁹ Alešovec: *Mati ga izda*. http://sl.wikisource.org/wiki/Mati_ga_izda.

gospodarjevih cekinov, in ko jih orožniki najdejo v Svetinovi skrinji, Janeza v francoskem mestu Toulon zapro v težko ječo: »Več kot pol leta je Svetin zdihoval v temni ječi, obložen s težkim železjem, na rokah in nogah vklenjen. Sodniki so ga v javnih sodnih obravnavah velikokrat izpraševali in očitno skleпали, kako in koliko kazni bi mu prisodili.«⁵⁰

Obtoženi krivde ne prizna, sodniki pa ga pregovarjajo, naj prizna zločin, saj bo tako kazen milejša. Svetin brez upiranja prenaša zaporne muke, trdi, da je nedolžen. Po osmih mesecih ječe razglasijo sodbo: »Janez Bodin je zaradi velike tatvine in nezvestobe obsojen k smrti, da mu bo s sekiro glava odsekana.«⁵¹

Toda Svetina ne usmrtiljo, saj je Bodin priznal svojo krivdo.

V Tavčarjevi noveleti *Otok in struga* zdravnik v zaporu preživi dve leti, saj ga sumijo umora Milana, potem pa najdejo Milanovo pismo, iz katerega je razvidno, da ni bil umorjen, ampak je napravil samomor. Čeprav je nekdo nedolžen, pa pod pritiskom sodnega procesa v upanju na milejšo kazen prizna zločin, četudi je nedolžen. Tako je pri Kostanjevcu (*Življenja trnjeva pot*) – zadolženega kmeta obtožijo, da je ubil svojega strica, ker mu je posodil denar. V obupu prizna, zaprejo ga, nato pa se oblastem preda pravi morilec, saj ga je mučila vest. Ves denar je dal revežem, priznal zločin in se pred sodnikom ustrelil. Podobno je v Savinškovi povesti *Izpod Golice*, ko nedolžni prestaja zaporno kazen za umor, dokler se ne preda pravi morilec. Krivica se godi tudi Skalarju v Tavčarjevi idilični kmečki povesti *Cvetje v jeseni*. Zaradi Kalarjevega krivega pričanja mora Skalar 16 let preživeti v ječi.

Morilci so v 15 primerih moški in le v treh ženske, ena pa ostane nekaznovana, ker je morila v samoobrambi.

Lovili in zapirali so tudi tihotapce (*Tihotapec*) – ali pa so jih poslali v vojsko, rokovnjače (*Rokovnjači*) – te so včasih tudi obglavili, upornike (*Kmetški triumvirat*, *Tolminci*, *Serenissima*), v *Mlinarjevem Janezu* Ulrik zapre papeževega odposlanca, ki mu je prinesel izobčenje, v Tavčarjevem antiutopičnem delu *4000* zapirajo tujce, ki pridejo v Ljubljano, zapor je predviden tudi za tiste, ki so brali Prešernove pesmi, oče Gervazij pa je zaprt

⁵⁰ Cigler: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov*. <http://lit.ijs.si/cigler.html> dne 11. 6. 2010.

⁵¹ Cigler: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov*. <http://lit.ijs.si/cigler.html> dne 11. 6. 2010.

zaradi posilstva – to je milostna kazen, saj je bil njegov stric kanonik in ga zato niso smeli obesiti.

Oblasti tudi ni po volji, če nekdo zahteva »svojo« pravico, zato Cankarjevega hlapca Jerneja za tri dni da v družbo potepuhov, tatov in pretepačev. Ni ji po volji, če jo kdo zavede v postopku (*Novo življenje*) ali pa pomaga tistim, ki jih iščejo sodni organi (v *Pod novim orlom* Ljubimka in Zabukovec skrivata avstrijsko tajno agentko, zato ju zaprejo). V *Gadjem gnezd* se najmlajši Kastelkin sin znajde v zaporu ob pomoči maščevalnega trškega Nemčarja Petschniga zaradi izdajstva države. Kmalu ga izpustijo, a ker njegova politična čistost ni povsem dokazana, ga nato internirajo v taborišče.

Najkrajši čas pa v zaporu preživi Žibert (*Novo življenje*), ki ga bolj kot ne simbolično zaprejo za en dan, ker je oblast zavedel v zmoto glede kraje teleta. Zakartal je namreč ves denar, zato mu ni preostalo drugega, kot da je prodal tele – odpeljal ga je v Albertov hlev, naslednje jutro pa so ga zaklali. Za krajo teleta je obdolžili cigane, ker je žena zahtevala, naj krajo prijavi policiji. Seveda ni vedela, da tele ni bilo ukradeno, ampak prodano.

Druga možnost odvzema prostosti pa je prisilna priključitev v vojsko. Ta doleti Domna, nezakonskega sina kmečkega dekleta Mete in graščaka Sove, ki se maščuje nad svojim očetom – hoče ga zadaviti, ker je zavrnil njegovo mater in izzval njeno smrt, za kazen pa ga oče pošlje v vojsko. Ista kazen pa je predvidena tudi v Jurčičevi tihotapski povesti *Tihotapec*. Slednje je oblast preganjala, zapirala, nemalokrat pa tudi poslala k vojakom. Le kot nikdar realizirana grožnja se pojavi tudi v tem delu, zato si Štirniov France ne želi, da bi ga dobili.

7. Vzgojnost literature

Ker literatura zrcali življenje, ki ga živimo, sistem duhovnih in materialnih vrednot, lahko tudi vpliva na miselnost bralcev in vzgojo mladine. To ji uspeva ravno z zasluženim kaznovanjem hudodelcev, ki je za bralce še posebej dražljivo, saj dobijo zadoščenje ob dejstvu, da se hudodelstvo ne splača in da slehernega kriminalca prej ali slej dohiti »roka pravice«.

Na tem mestu se odpira vprašanje, kakšen je bil primarni namen tovrstne literature – napisati delo, ki bo učinkovalo s svojo estetskostjo, literarnostjo, ali delo, ki bo vzgajalo. V skupino slednjih bi lahko umestili srednjeveško cerkveno književnost, ki je prepovedano vedenje obravnavala z moralnega in versko-vzgojnega vidika. Verske, alegorične in poučne pesnitve so pisali z namenom vzgajati in zastraševati beroče ali poslušajoče občinstvo, da si ne bi drznilo kršiti božjih zapovedi (Milenković 2005: 24). Vzgojni moment je močan zlasti v večerniški povesti, ravno to pa ji je dajalo pridih trivialnosti v nasprotju s sočasnim romanom.⁵²

Savinškova povest *Izpod Golice*, ki je izšla v časopisu *Domoljub*, ima prav tako močno narodno vzgojno tendenco, saj se dogajanje razplete po idealističnem načelu – dobra dejanja so poplačana, zla pa kaznovana s pomočjo višje sile. V teh značilnostih se kaže daljni vpliv vzgojnih povesti Christopha Schmidta.

Izmed obravnavanih leposlovnih del, v katerih sem zasledila motiv kazni, sem izbrala tiste, ki jih je izdala Mohorjeva družba bodisi v koledarjih MD in njihovih predhodnikih, v zbirki Slovenske večernice, v samostojnih izdajah in mohorjanski periodiki. Pri Mohorjevi družbi so izšla sledeča dela:

- Fran Erjavec: *Hudo brezno ali Gozdarjev vajenec*, 1864;
- Josip Jurčič: *Jurij Kozjak, slovenski janičar*, 1964;
- Franc Valentin Slemenik: *Križem sveta*, 1877;
- Josip Jurčič: *Cvet in sad*, 1877;
- Janko Sket: *Miklova Zala*, 1884;
- Josip Vošnjak: *Obsojen*, 1889;
- Josip Kostanjevec: *Življenja trnjeva pot*, 1907;
- Fran Detela: *Novo življenje*, 1908;
- Fran Milčinski: *Ptički brez gnezda*, 1917;
- Fran Jaklič: *V graščinskem jarmu*, 1925;
- Fran Jaklič: *Zadnja na grmadi*, 1925.

⁵² Hladnik: <http://lit.ijs.si/povest.html>

Gre za krščansko založbo, ki je, kot navaja Pogačnik v svojem *Orisu zgodovine Mohorjeve družbe* (1936),⁵³ zelo dobro uspevala ravno zato, ker je bila vseslovenska, knjige so spodbujale narodno zavednost, bila je verska družba, kar je ustrezalo v veliki večini katoliških naročnikov in nenazadnje, bila je zelo ljudska, namenjena različnim slojem, ne le izobražencem. Zato je razvila tri žanre – »krištofšmidovsko«, zgodovinsko in kmečko povest, ki so poskrbeli za trojni vzgojni namen – verski oz. moralni (Christoph Schmid), domovinski ali nacionalni (zgodovinska povest) in pa gospodarski (kmečka povest). H gospodarski poučnosti sodi obilica kriminalnih motivov. »Kriminalno dejanje je rezultat napačne politične, gospodarske in etične orientacije; pouk je v kazni, ki doleti grešnika.«⁵⁴

Povesti so se po zbirki imenovala večernice oziroma po založbi mohorjanke, zaradi ogromnih naklad (do 90.000) pa se je zanje uveljavil tudi izraz ljudska (poljudna) povest. Večerniška povest je vzgojna, ganljiva in svojemu predmetu čustveno zavezana. Prav te tri lastnosti (nasilna poučnost, sentimentalnost in brezdistančnost) so ljudsko povest razvrednotile.⁵⁵

Večerniško povest je s svojim nabožno-vzgojnim pripovedništvom pomagal sooblikovati tudi Christoph Schmid. Njegov vpliv je opazen mdr. v Erjavčevem *Hudem breznu* (1864) (Kos 2001: 117). Gre za najbolj vzgojno povest med Erjavčevimi leposlovnimi deli, s katero je pripravil pot Jurčiču. V njej je podajal lepe podobe iz narave in gozdnega življenja ter živahno opisal razburljive tihotapske dogodivščine, poudaril pa je romantično usodnost – zločin mora biti kaznovan, četudi na metafizičen način, zato, da je na zemlji lahko ponovno vzpostavljen red. Morilec je kaznovan za svoj zločin po talionskem načelu, najhuje pa je, da so za grehe svojih roditeljev kaznovani otroci.

Tudi prva prava slovenska zgodovinska povest *Jurij Kozjak, slovenski janičar* je leta 1864 izšla pri Mohorjevi družbi. V povesti imamo izrazito pozitivnega in negativnega junaka, dogajanje povesti se izteče po naravnem pravu – pravici je zadoščeno na metafizičen način, tako, da je dobro poplačano,

⁵³ Celjska Mohorjeva družba. http://www.mohorjeva.org/stran.php?id_strani_skupina=30 dne 12. 7. 2010.

⁵⁴ Hladnik: *Pota kmečke povesti*. <http://lit.ijs.si/skp6.html> dne 13. 7. 2010

⁵⁵ Hladnik: *Povest*. <http://lit.ijs.si/povest.html> dne 13. 7. 2010.

slabo pa kaznovano – Petra peče vest zaradi storjenih krivic, tako da napravi samomor. Toda konec je kljub temu srečen, očetovo trpljenje je poplačano, ko ima spet ob sebi sina Jurija, ki je rešil domovino (menihe in grad) pred Turki.

Nasploh je za večerniško povest značilno, da je konec obvezno srečen, a to ne pomeni nujno poroke – ta je redkost (prim. *Miklova Zala*), četudi je avtor pripravil vse pogoje zanjo, do nje ne pride.

Jurčič je *Jurija Kozjaka* napisal na podlagi zgodovinskih virov o usodi slovenskega naroda v turških časih, spominov in pripovedi, predvsem pa je nanj vplivalo romantično zgodovinsko pripovedništvo W. Scotta. Motive, tehniko in slog pripovedovanja tega avtorja je prenesel na preprostejšo raven povesti za kmečke in mestne bralce, in sicer tako, da je »družabno zabavni cilj združil s poučno vzgojnim« (Kos 1980: 176).

Romantična zgodba ima poleg ustvarjanja napetosti, presenečenj, spletk, s katerimi bralca zadrži v napetosti, namen, da je sredstvo za poučno prikazovanje preteklosti ali pa želi moralno usmerjati, saj »kaže, kako ljubezen do domačega kraja zmaga nad odtujenostjo in tujo silo, dobro pa nad hudobijo. Opisi so slikoviti, osebe pa črno bele v smislu poljudne romantične epike« (Kos 1980: 176).

Mohorjanska zgodovinska povest se je v veliki meri ukvarjala s pokristjanjevanjem in turškimi vpadi ter tako razvila dva žanrska podtipa »turške povesti«. *Jurij Kozjak* je primer družinsko-pustolovske, Sketova *Miklova Zala* pa primer ljubezensko-pustolovske povesti.⁵⁶ Turki, torej zgodovina, ki imajo navadno negativno podobo, še dodatno poudarijo pozitivnost in poštenost domačega ljudstva. Iz Sketove povesti kar puhti sovraštvo do tujcev, še zlasti do nekristjanov. Ksenofobija je upravičevana s tujčevo zahrbtnostjo, nekoristnostjo in potuhnjenostjo. Vendar je krivoverski Turek, ki je zunanji sovražnik, manj problematičen kot tujec na domačem terenu. V *Miklovi Zali* je največja vrednota vera, zato mogoče lahko domnevamo, da se je Sketov antisemitizem »v prvi vrsti napajal pri tradicionalni sovražnosti srednjeevropskih kristjanov do Judov« (Smolej 2002: 72–73).

⁵⁶ Hladnik: *Povest*. <http://lit.ijs.si/povest3.html> dne 13. 7. 2010.

Dogajanje v povesti je razburljivo, priča smo ženski maščevalnosti, negativna lika predstavljata oderuški židovski trgovec Terseglav, ki v vas prižene Turke, in njegova hči Almira, pozitivni pa so domačini stari Serajnik, Mirko in Miklova Zala. Zaljubljenca Mirko in Zala se za sedem let ločita, toda usoda poskrbi, da vsak dobi zaslužno. Terseglava ubijejo Turki, Mirko in Zala sta po sedmih letih spet skupaj in se poročita, Almiro pa obtoženo izdaje izženejo.

Slemenikova potopisna, pustolovska, turška pripoved *Križem sveta* ima prav tako srečen konec. Maščevalni sinovi roparskega viteza tragično končajo, medtem ko se družina viteza Pečarskega spet snide. Zgodbena shema precej spominja na krištofšmidovsko-ciglerjevski tip povesti. Po celem svetu zaradi zgodovinskih peripetij in medrodbinskih maščevanj raztepena družina se po vrsti dogodivščin spet snide. Janko Kos vidi izvor teh povesti v analitičnem ljubezensko-pustolovskem romanu Heliodorjevega tipa. Tudi v tej povesti imamo prisotno razmerje moči – narodna celica (družina, rodbina) je močna, kadar so vsi njeni člani skupaj. Njena moč se skozi povest manjša; eden odpotuje, drugega ubijejo, tretji se izgubi ... Daleč v tujini pa se družina znova snide, premaga sovražnike in se vrne domov. Spet je vzpostavljena moč, v *Križem sveta* pa se še namnoži tako, da se ustanovi nova družinska celica.⁵⁷

Jurčičev roman *Cvet in sad* spodbuja delavnost (žagarjeva mati), zavrača pijančevanje, kvartanje, divji zakon ter vraževerje, pomembna je vera v Boga (kontesa), poskrbljeno je tudi za ljubezenske spletke in sentimentalnost s snidenjem zaradi pohlepnosti in preračunljivosti osem let ločenih zaljubljenecv, povest pa zaključi dvojna poroka. Tipična mohorjanska pripoved.

Tudi glavna ideja, da Bog dobre plačuje, slabe pa kaznuje, vzgojne povesti *Obsojen* Josipa Vošnjaka z motivom skesanega in zakrknjenega grešnika, je v skladu s smernicami Mohorjeve družbe. Eden od tatov se namreč zaprt kesa, obžaluje svoje dejanje, zboli in se po vrnitvi iz zapora, čeprav je bajtar, poroči s hčerko oropanega kmeta. Drugi tat je zakrknjen, dela zločine, dokler ga ne ubijejo.

⁵⁷ Hladnik: *Mohorjanska pripovedna proza*. <http://lit.ijs.si/mohproza.html> dne 12. 7. 2010

Precej vzgojno deluje tudi »resničn[a] zgodb[a] iz polupreteklega časa« Josipa Kostanjevca *Življenja trnjeva pot*, 1907. Priča smo ljubezni revnega dekleta in zadolženega kmeta, ki je po krivem obtožen uboja svojega strica. V obupu prizna in prestaja zaporno kazen, toda pravemu morilcu notranji glas vesti ne da miru, zato se prijavi in pred sodnikom ustreli. Samomor se zdi kar pravična kazen za morilca. Zaprti je oproščen, se poroči in tako se pripoved srečno konča.

Kostanjevec je skušal posnemati Cankarjev stil pisanja (Cankar je pri Mohorjevi družbi objavil pet povesti), ta povest ima celo aluzije na *Milana in Mileno*, idejno pa zavrača Cankarjev pesimizem.

Povest Frana Detele *Novo življenje* se tako kot še več drugih avtorjev loteva motiva idealne vasi, ki ji je bila zgled povest Heinricha Zschokkeja *Zlata vas* iz začetka 19. stoletja.⁵⁸ Detela je po zgledu Jurčiča, Kersnika in Tavčarja opisoval kmečko, malomeščansko in izobražensko življenje. V tej povesti je prikazal socialni vzpon revne sirote, s srečnim koncem – kar tri poroke se zgodijo. Čeprav je pripadal krogu katoliških književnikov, v tej povesti ni izrazitega katolištva, vse stranke so nenačelne. Pogosto je obravnaval različna aktualna vprašanja s poučno tendenco ali rahlo ironijo.

V povesti *Ptički brez gnezda* Milčinski opisuje življenje zanemarjene predmestne mladine in obuja spomine na svojo mladost. Povest ima trdno zgradbo, pripovedovanje je napeto in šaljivo, obenem pa nevsiljivo poučno (Janež, Ravbar 1978: 217). Delo je bilo zaradi vzgojno-etičnih poudarkov prvotno namenjeno predvsem odraslim bralcem. Milčinski poudarja posledice nepravilne vzgoje, trpko resničnost in svarilne zglede pa pogosto prekrije z razumevajočim, celo odpuščajočim humorjem, skratka, s humorjem blaži stvarnost.

Jakličeva zgodovinska povest *V graščinskem jarmu* je pri Mohorjevi družbi izšla leta 1925. Pripoveduje o ižanskem kmečkem upor, o marčni revoluciji leta 1848 in o pripravah nanjo. Zgodovinsko atmosfero je skušal vzbuditi s prikazovanjem ljudske vraževernosti, neizobraženosti in surovosti. Jaklič je do revolucije očitno nezaupljiv – sprejema jo, dokler gre za meščansko

⁵⁸ Hladnik: *Pota kmečke povesti*. <http://lit.ijs.si/skp6.html> dne 13.7.2010.

akcijo za nov red, in zavrača, ko se ji pridruži neuko in nezrelo kmečko ljudstvo, ki ne ve, kje je meja med redom in anarhijo. Ljudstvo ne razume revolucionarnih idealov svobode in ustavnosti, gre mu le za »vojni plen«, za naropane gnjati in pijačo, ki so sinonim svobodi, noče se organizirati v nacionalno gardo, nima nobene zavesti o kulturnih vrednotah, saj pokuri kar celo knjižnico, ko ne ve, katera knjiga je urbar. Jaklič sicer nasprotuje zaničevalskemu odnosu gospode do kmetov in s kmečkim trpljenjem sočustvuje, vendar da kmetom prav le takrat, ko poravnava zasebne račune z oblastjo.

Druga Jakličeva povest, katere ponatis je izšel pri Mohorjevi družbi 1925. leta, je *Zadnja na grmadi*, govori pa o zadnjem čarovniškem procesu v Ribnici leta 1701. Z obdelavo istega motiva ga je sicer prehitel Frančišek Kralj leta 1897 z *Zadnjo čarovnico*, vendar je Jaklič zgodovinske vire uporabil svobodneje. Predvsem Jaklič nasprotuje nerazsvetljenosti ljudstva in oblasti, vraževerju, uživanju ob eksekuciji nedolžne ženske, ki dobi status mučenice, kaznuje pa poželjivo in spletkarsko krčmarico, ki je obtožila Uršo čarovništva, da bi dobila njenega moža. A ne gre vse tako, kot je načrtovala – Uršin mož jo ubije.

Vseh enajst omenjenih povesti torej ustreza smernicam Mohorjeve družbe, tako da ni presenetljivo, da so izšle pri omenjeni založbi. Vzgojni moment je prisoten v vseh povestih, pri nekaterih je bolj, pri drugih manj izrazit. Važno je predvsem, da grešniki spoznajo svojo zmoto in se pokesajo oz. če se ne, je logično, da jih doleti zaslužena kazen.

8. Kazni pri pisateljih pravniki

Pravniki so se poleg delovanja v svoji stroki že od nekdaj odlikovali tudi v drugih strokah – v politiki, zgodovini, zemljepisu, naravoslovju, literaturi. Iz svojega službovanja so dobili ogromno snovi, ki so jo s kančkom lastne fantazije ubesedili v svojih delih, saj so se pred njihovimi očmi odvijale prave drame, zlasti iz zakonskega življenja. Bili so izobraženi, pero jim je gladko teklo, advokatura je zahtevala svoj slog – jasnost, nazornost in prepričljivost v

izražanju. Na Slovenskem so odvetniki zaradi specifičnega političnega, gospodarskega in kulturnega razvoja prevzeli vlogo narodnih buditeljev. Eden prvih je bil France Prešeren, ki je privzdignil slovenski pesniški jezik na evropsko raven, ga kultiviral in v slovensko poezijo skušal vpeljati vrsto umetelnih kitičnih in verzni oblik (Skaberne 1936: 1–6).

Med avtorji, ki jih je zajelo moje diplomsko raziskovanje, jih je pet imelo pravno izobrazbo – Janez Mencinger, Ožbalt Ilaunig, Ivan Tavčar, Janko Kersnik, Fran Milčinski in Slavko Savinšek, Fran Malavašič pa je le dve leti študiral pravo v Gradcu, tako da pogojno sodi v to skupino.

Janez Mencinger je bil izjemno izobražen, razgledan, pogosto je citiral stare klasike. Njegova pisateljska pot se je začela med študijem na Dunaju, kjer je živel v prijateljskem stiku s Franom Erjavcem, Simonom Jenkom in Valentinom Mandeljcem. Dr. Anton Breznik o njem pravi: »Pri Mencingerju prevladuje razum nad čustvenostjo in domišljijo, zato se v njegovih povestih prepletata poučnost in pripovednost, znanstvenost in umetnost.« (Breznik v Skaberne 1936: 11.)

V štirih njegovih delih sem zasledila motiv kazni, in sicer v *Mešani gospodi*, kjer z zaporno kaznijo grozijo vedeževalki in mazačici Justini, zaradi goljufije pa je zaprt Smolar; v *Abadonu*, kjer je predstavljena utopična družba na Slovenskem, ki ne priznava Boga, država ima božjo oblast in pravico kaznovati tudi zlobne naklepe (ljudje morajo misliti le tisto, kar jim je zapovedano). Imajo izdelan pravni sistem, kaznuje se po kazenskem zakoniku, omenja se tudi francoska sodišča, ki zločine preiskujejo strogo po postavi, sodijo nepristransko po pravici, pa naj gre za domačina ali tujca. Uporabi zaporno kazen za izdajo ponarejenega bankovca in smrtno kazen, ki doleti izumitelja stola izpovedi in morilca Petra Pavlice. Zaporna kazen se pojavi tudi v realistični povesti *Človek toliko velja, kar plača* kot kazen za krajo in v *Moji hoji na Triglav* – pet let težke ječe zaradi napada na redarje, blažji kazni v tem delu pa sta desetkratno šibanje in izključitev iz šole. Tukaj pripovedovalec, torej Mencinger, zagovarja, da za red in ohranjanje morale na tem svetu skrbijo državne službe, po smrti pa bodo grešniki in zločinci kaznovani pred Bogom. Toda ker pristojne državne institucije ne morejo odkriti in kaznovati vseh moralnih prestopkov, Fran Erjavec pravi, da je potrebna tudi vera, predvsem njena hči vest, ki »je tista nikdar

speča opominjevalka, ki nam vedno glasno govori, kaj je prav, kaj napačno, in da naj poravnamo, kar smo zakrivili.«⁵⁹ Deviantnega vedenja torej ne bodo odpravile kazni, ampak vera, da nad nami biva večni sodnik, ki kaznuje celo zlobne namene, in pred čigar očesom ni skrito nobeno človeško dejanje. Gre za zanimivo razmišljanje pravnika, ki več pomembnosti daje veri kot državi.

Čeprav Tominšek⁶⁰ pravi, da ima Mencinger v *Abadonu* in *Moji hoji na Triglav* trdno zaupanje v božjo in svetovno pravičnost, se prva v izbiri kazni ne kaže, kršilce zakona namreč kaznujejo pristojne institucije upoštevajoč kazenski zakonik, pri čemer so pravični do vseh – tudi tujcev.

Ožbalt Ilaunig je sprva eno leto v Celovcu študiral bogoslovje, nato v Gradcu pravo, služboval pa je na lenarškem sodišču. Pri njem najbolj izstopa prepričanje, da mora biti vsak kaznovan za svoja zlobna dejanja. Kaznovanje namesto kazensko-pravnemu sistemu prepušča metafiziki in staršem, pri njem je pogosta božja oz. naravna kazen, saj ta doleti vse negativne osebe – ljubosumno taščo, ki snaho po krivem obtoži čarovništva, ker želi sina zase, v *Črnem križu pri Hrastovcu* kaznuje z blaznostjo in odhodom sina med duhovnike, v *Zadnjem vitezu Reberčanu* pa oče, ki je tako močno uveljavljal svojo voljo, da je hči napravila samomor, in zlobna Juta, ki je izdala skrivno ljubezensko zvezo, po potresu ostaneta ujeta v ruševinah gradu.

Naslednji pravnik med pisatelji je Mencingerjev koncipient Ivan Tavčar, ki je deloval tudi v politiki, bil je ljubljanski župan, državni poslanec, narodno napreden, a po svoji lastni izpovedi je bil »romantik v književnosti«. Priznaval je krščanski svetovni nazor, hodil v cerkev, a besno sovražil duhovščino, če ni bila liberalna (Skaberne 1936: 13). Zato ne preseneča, da se božja kazen in glas vesti samo enkrat pojavita v njegovih delih. Šest svojih junakov pošlje v zapor, zdravnik (*Otok in struga*) in Skalar (*Cvetje v jeseni*) sta tam po krivici, šest jih napravi samomor, tepež doleti otroke, Polikarpovo ženo in hlapce, ostale kazni (odrez las, hoja po mrzlem potoku, bičanje, grmada, vprega v železnico, kolo, vislice, klada) se pojavijo enkrat, navadno v skladu s kaznovalno prakso dogajalnega časa.

⁵⁹ Mencinger: *Moja hoja na Triglav*. http://sl.wikisource.org/wiki/Moja_hoja_na_Triglav.

⁶⁰ Tominšek: *Slovenski biografski leksikon*. <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:1639/VIEW/>, dne 20. 10. 2010.

Tavčarjev vrstnik Janko Kersnik je bil notar na Brdu, deželni poslanec, lukoviški župan. Po Jurčičevi smrti je prevzel nadaljevanje *Rokovnjačev* (za vojaške dezerterje je bila predvidena zaporna kazen, izdajo pa so rokovnjači bolj krvavo kaznovali – odrez roke ali pa kar obglavljenje). V ostalih delih je prikazoval malomestno družbo ali podeželsko inteligenco, ki jo je dobro poznal, zaradi svojega notarskega poklica pa je bil seznanjen tudi z gospodarskimi in družbenimi problemi kmetov. Kar v treh od štirih Kersnikovih obravnavanih del najdemo zaporno kazen, to pa v *Testamentu* še zaostri, saj ni dovolj, da je Topolščak odslužil dodeljeno zaporno kazen. Ko je ponovno na prostosti, nima več prejšnjega lagodnega življenja, ampak osamljen, osiromašen in raztrgan hodi po svetu. Če človek za svoj greh ne odsluži kazni, ki mu jo prisodijo ustrezne institucije, ga kaznujejo višje sile. Ker je Kačon v *Očetovem grehu* zatajil otroka, usoda poskrbi, da se njegov sin zaljubi v svojo polsestro, ki je oče ni priznal. Sin napravi samomor in težko bi našli hujšo kazen za očeta, kot je sinova smrt.

Zgodbo *Jare gospode* je Kersnik postavil v podeželski trg, ki močno spominja na Lukovico, kjer je Kersnik služboval. V osebi notarja Valentina naj bi upodobil samega sebe, kot modele pa je uporabil druge člane lukoviške družbe. Epilog se dogaja na sodišču, ko v nekem štajerskem trgu pred sodnika Pavla privedejo njegovo nekdanjo ljubico Ančko, ki jo po predpisih zaradi beračenja obsodi na tri dni zapor. Vsaj deloma je na koncu vzpostavljen moralni red – Ančka je najhujše kaznovana za svoje prestopke, od bolezni izčrpana umre že pri tridesetih po dveh dneh v zaporu. Zapeljivcu Pavlu se začne oglašati vest, ima močan občutek krivde, je edini, ki gre za Ančkinim pogrebom. Zanimivo, da se edino Andreju Vrbanoju, ki prav tako kot Ančka in Pavel ni brez krivde, uspe izmakniti pravični kazni. Izvemo le, da je zapustil Groblje in postal sodni svetnik na majhnem okrožnem sodišču.

Pri Kersniku se pravniški poklic kaže tudi v njegovih delih, tako pri izbiri oseb kot kazni. Ker realistično prikazuje življenje, se drži tudi zakonov in ideje, da mora biti praviloma greh kaznovan. Zlasti ko prikazuje kmečko problematiko, rad uporabi metafizično kazen.

Sedem let je bil odvetnik tudi Fran Milčinski, ki je posebno pozornost posvetil mladim. Prvi na Slovenskem se je ukvarjal z vprašanji mladinske

kriminologije. Meni, da je treba mladostnike kaznovati zaradi poboljšanja in se potem tudi ukvarjati z »mladim grešnikom«. Dolgoletno delo na področju mladinskega sodstva je našlo svojo literarno obliko v povesti *Ptički brez gnezda*, kjer opisuje napačno domačo in šolsko vzgojo – palica, napake države, njenih prisilnih delavnic in kaznilnic. Rad je tudi pregledoval kazenski register in tako dobil snov za razne črtice s kriminološkimi elementi – *Zločinci*, *Mutasti birič*, *Vlačugarji in berači* itd. Vse črtice so polne humorja in satire, tako je opozoril na napake tedanje družbe in slovenskega značaja (Skaberne B. 1956: 163–168). Bolj kot odkritje pravega storilca in njegovo kaznovanje mu je pomembno, da se »bralec zabava ob duhoviti detektivovi kreaturi, za ostalo bo že poskrbljeno« (Svetina 1998: 181).

Storilec kaznivega dejanja navadno ni kaznovan, v *Zločincih* se le omenja strah pred zaporom, v *Ptičkih brez gnezda* pa starši s palico kaznujejo otroke.

Slavko Savinšek je kot pravnik opravljal službo v finančni upravi v Kamniku, Nišu in Beogradu, nazadnje kot višji svetnik pri Ministrstvu za finance, kjer so ga Nemci kot nasprotnika okupacijske vlade in zaradi protinemške agitacije zaprli in ustrelili junija 1942.⁶¹

Izpod Golice je »tihotapska povest z gorenjskih planin«, snov zajema iz tihotapskega življenja na koroško-kranjski meji po 1. svetovni vojni. Dogajanje razplete po idealističnem načelu. Pri njihovem razreševanju imata pomembno vlogo država (sodišče) in cerkev – dobra dejanja so poplačana, zla pa kaznovana s pomočjo višje sile. Tihotapec Matevž se odloči odsedeti zaporno kazen zaradi tihotapstva, nato pa se še enkrat vrne v zapor, tokrat po krivici, ker ga maščevalni Ivan obtoži umora. Pravi morilec Tilen je k sreči tako pošten, da gre sam pred sodnika v Ljubljano, prisodijo mu dve leti zavora, na prostost pride bolan. Ivan se pokesa in prosi odpuščanja za svoje maščevalno ravnanje.

Pri pisateljih pravniki se pojavljajo podobne kazni kot pri ostalih piscih. Zanimivo, da kaznovanja ne prepustijo le sodnim in pregonskim institucijam, ampak tudi metafizičnim silam. Kmecl to pojasnjuje z dejstvom, da nismo imeli nobenega realnega vzvoda moči, sodišča in deželni uradi z deželnim

⁶¹ Koblar: *Savinšek Slavko*. <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:2768/VIEW/>.

parlamentom so bili nacionalno pristranski, niso se mogli zanesti na tri veje oblasti, tako jim je ostala samo vera, da za pravičnost na tem svetu skrbi onostranskost (Kmecl v Milenković 2005: 13–14). To se posebej odraža v *Abadonu*, ko Mencinger pravi, da bo samo vera v onostranskost odpravila deviantnost, ne pa strah pred kaznovanjem. Pri vseh pisateljih pravniki sicer prednjači zaporna kazen, zlasti pri Ilaunigu, poleg te pa Kersnik kdaj uporabi še metafizično kaznovanje. Vsi zagovarjajo pravičnost, da greh mora biti kaznovan, izjema je le Milčinski, ki se je pisanja lotil na humoren način in se je raje poigraval z detektivi, kot pa da bi razrešil uganko, kdo je zločinec in ga kaznoval. Njihov poklic je vplival zlasti na izbor snovi, saj so pri svojem službovanju spoznavali različne težave, ki so pestile ljudi.

Posner meni, da o pravu med pisatelji največ piše Kafka, tudi sam pravnik, ki svoj roman *Proces* začne z aretacijo Josefa K., konča pa z njegovo usmrtitvijo (Posner 2003: 158). Kafka pogosto velja za preroško osebnost. Kratka zgodba *V kazenski koloniji* o vojaku, ki zaspi na straži in ga oficir z bičem zbudi, med prebujanjem pa vojak oficirju zagrozi, da ga bo požrl in ga za to dejanje nepokorščine obsodijo na smrt; velja za prerokbo o nemških koncentracijskih taboriščih, *Proces* pa za prerokbo o državnem terorizmu, ki sta ga izvajala Hitler in Stalin (Posner 2003: 160).

Proces, napisan leta 1914, posnema mnoge podrobnosti avstro-ogrskega kazenskega postopka. Vestnega bančnega uslužbenca Josefa K. na njegov 30. rojstni dan primeta dva stražnika in nadzornik. Le popišejo ga in izpustijo. Pokličejo ga na preiskavo, kmalu je jasno, da na tem sodišču nihče ne dobi pravice. Josefa K. usmrtijo brez obsodbe. Kaznovan je za nekaj, česar ni naredil, njegovo krivdo ustvarja pravni sistem. Vzporednic med pravnim postopkom v *Procesu* in pravnimi postopki totalitarnih režimov ne gre zanemariti, saj tudi pri slednjih noben obtoženec ni dobil uradnega poročila, če pa so ga izpustili, so ga lahko kadarkoli spet prijeli in mu znova sodili (Posner 2003: 169).

Tudi Dostojevski se je v svojih delih veliko ukvarjal s pravnimi temami, ki jih je povezal s filozofskimi. V *Bratih Karamazovih* opozarja na togost pravosodja in neprožnost v razmišljanju sodnikov. V več svojih delih je Dostojevski opozarjal na absurdno stanje v državi, ko so nedolžni obsojeni na

dolgoletno prestajanje zaporne kazni, pravi krivci pa se izmuznejo kazni (Milenković 2005: 27). Ko je bil Dostojevski deportiran v kazensko taborišče, je veliko razmišljal o zločinu in kazni. Motilo ga je, da so za enaka hudodelstva izrečene neenake kazni, a ugotovil, da se tega ne da rešiti, saj so zločini zagrešeni v različnih okoliščinah in tudi kazen ljudje lahko različno doživljajo. Za človeka z vestjo je najhujša kazen tista, ki so jo bo naložil sam – očitek vesti. Še preden so se penologi začeli spraševati o smiselnosti zaporne kazni, je Dostojevski ugotavljal, da zapor ne poboljša hudodelca. V *Zapiskih iz mrtvega doma* pravi: »Kazenska taborišča in sistem prisilnega dela ne poboljšajo zločinca, to je gotovo; samo kaznujejo ga in družbo obvarujejo, da hudodelec ne more več izpodkopavati njenega miru.« (*Zapiski iz mrtvega doma*, str. 20.)

8. Sklep

Presenetljivo veliko slovenskih pripovednih del v 2. polovici 19. stoletja in prvi polovici 20. stoletja vsebuje motiv kazni. Tako je na mestu vprašanje, zakaj je kazen tako priljubljena. Nasilje, kriminal in kaznovanje, zlasti s smrtno kaznijo, so od nekdaj burili domišljijo. Med ljudmi je za te pojave, zlasti če so bili izredni, nenavadni in znameniti – in kar je še posebej osupljivo – izjemno okrutni, grozljivi, nasilni in nečloveški, vselej vladalo veliko zanimanje in živa radovednost (Studen 2004: 1). Nič drugače ni v leposlovnih delih, kjer se nemalokrat zdi, da se kazen pojavi s posebnim namenom. Kakšne so torej funkcije kazni v literaturi?

Kazen na poseben način regulira družbo, saj pokaže, kakšno vedenje je zaželeno in kakšno ni, kje so meje obnašanja. Kaj se zgodi, ko prekršimo neko normo, pravilo, zakon. Lahko rečemo, da ima kazen funkcijo zastraševanja. Kazen želi tudi poboljšati storilca (v nekaterih primerih iz slovenskega pripovedništva ji to uspe) in je tako preventivni ukrep pred novimi zločini. Zato ima zelo močno vzgojno funkcijo, saj eksplicitno pokaže, kaj doleti prestopnike, in podaja nauk, naj ne kršimo zakonov ter vedenjskih pravil, če ne želimo, da bi se kaj takega, kar je doletelo literarnega junaka, zgodilo tudi nam.

Na podlagi poznavanja smernic Mohorjeve družbe sem pričakovala, da je kar nekaj del, ki sem jih obravnavala, izdala omenjena založba. Ta je namreč s svojimi žanri skrbela za trojni vzgojni namen – verski oz. moralni (Christoph Schmid), domovinski (zgodovinska povest) in pa gospodarski (kmečka povest). In res je analiza pokazala, da je v vseh delih prisoten vzgojni moment, največkrat povezan ravno s kaznijo. Vse grešnike, prestopnike doleti zaslužena kazen, dobri pa so nagrajeni; junaki so največkrat črno-belo karakterizirani, tako v enem delu najdemo izrazito dobre in izrazito slabe, konec pa je praviloma srečen.

Kazen lahko prispeva tudi h katarzi, očiščenju naših občutij, saj se pokaže, da vendarle obstaja na svetu red, da so dobri in pošteni nagrajeni, slabi pa kaznovani. Ker se bralci največkrat poistovetimo z dobrimi in sočustvujemo s tistimi, ki jih kazen doleti po krivici, nam na koncu kar odleže, ko prave krivce doleti zaslužena kazen.

Nekaterim kazen nudi tudi sadistične užitke, naslado ob tuji bolečini. Zlasti eksekucije čarovnic, včasih tudi morilcev so bile sprva javne, prisostvovalo je veliko gledalcev, ki so uživali v predsmrtnih mukah obsojenih in so med divjaškim naslajanjem ob nesrečah drugih ljudi doživljali posebne vrste ekstazo. Oblast je inscenirane usmrtitve prirejala z namenom, da bi zajezila kriminal. Šele v 2. polovici 19. stoletja se je kaznovalni spektakel premaknil na sodna dvorišča in se prirejal samo še za »povabljene poglede« (Studen 2004: 3).

Kdo pa je bil tisti, ki je kaznoval? Različne institucije – formalne (sodna oblast, cerkveno sodišče) in neformalne (starši, zakonski partner, vaška skupnost). Če je šlo za medsebojno obračunavanje med hierarhično neenakovrednimi člani – brati, hlapci, snubci ..., je šlo za maščevanje, zato teh primerov moja analiza ni zajela.

Najhuje so bile kaznovane ženske, ki so jih po krivem obtožili čarovništva in so zato morale trpeti hude muke med zaslišanjem, s pomočjo katerih so iz njih izsilili priznanje, nato je sledilo obsceno trpinčenje in nazadnje smrt na grmadi. Ne moremo torej zatrditi, da so bile vse kazni pravične, še posebej, ko

zasledimo primer zelo omiljene kazni samo zato, ker je obtoženi pripadnik višjega stanu ali pa ima pomembne in vplivne sorodnike (4000).

Kaznovanih je bilo več moških kot žensk (65,2 % vseh kaznovanih je moških, 28 % žensk, 6,8 % pa jih je kaznovanih v skupini), kar najbrž sovpada z mestom, vlogo, ki so jo v družbi imeli moški, in vlogo žensk, katerih mesto je bilo doma ob ognjišču pri otrocih. Ravno zato so težko napravile kakšen prestop ali zločin, seveda najdemo tudi izjeme – ena takih je v *Poštarici nad prelazom*. V splošnem pa je res največ kaznovanih ravno moških.

Kot je pokazala analiza motiva kazni, Kmecl nekoliko pretirava v trditvi, da je za slovensko kaznovanje značilno predvsem metafizično »obračunavanje« z grešniki, kriminalci. V slovenski pripovedni prozi namreč lahko najdemo širok spekter kazni, sama sem zasledila 36 različnih. Najpogostejša kazen je odvzem prostosti (25,7 %), sledijo ji samomor (17,4 %), smrtna kazen (18,3 %), telesne kazni (15,2 %), šele nato pa metafizična kazen, (8,14 % vseh obravnavanih del).

Po pregledu kazni, ki so jih uporabili pisatelji pravniki, se je presenetljivo pokazalo, da se slednji ne razlikujejo dosti od ostalih piscev. Tudi oni so kdaj kaznovanje prepustili metafizičnim silam, zlasti Ilaunig, Mencinger in Kersnik. Izjema med pisatelji pravniki je Fran Milčinski, ki mu gre bolj za bralčevo zabavo ob branju kot za pravično kaznovanje. Pravniški poklic je bolj kot na izbiro kazni vplival na izbor snovi, ki so jo ubesedili, saj so pri svojem službovanju prišli v stik s številnimi življenjskimi problemi.

V diplomskem delu sem posamezne vrste kazni skušala predstaviti tudi z vidika kazenskega prava in kaznovalne prakse, da bi pokazala, da v literarnih delih prisotne kazni niso samo plod avtorjeve domišljije, ampak so se nekoč dejansko izvajale v realnem življenju. Če gre za zgodovinsko povest ali roman, literarne junake doletijo kazni tistega časa, ki so jih avtorji poznali iz zgodovinskih del, saj so zlasti v realizmu poskušali čim bolj verodostojno prikazati izbrani dogajalni čas.

11. Viri

- Albreht: *Ranjena gruda*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D6
- Albreht: *Greh krvi*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D3
- Alešovec: *Kako sem se jaz likal*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Kako_se_jaz_likal
- Alešovec: *Mati ga izda*. http://sl.wikisource.org/wiki/Mati_ga_izda
- Alešovec: *Policijski komisar*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Policijski_komisar
- Alešovec: *Poštarica na prelazu*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Po%C5%A1tarica_na_prelazu
- Bevk: *Burkež gospoda Viterga*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D7
- Bevk: *Gmajna*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D19
- Bevk: *Krivda*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D25
- Bevk: *Ljudje pod Osojnikom*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=zš%3D27
- Bevk: *Martin Kačur*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Martin_Ka%C4%8Dur
- Bevk: *Obračun*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Obra%C4%8Dun>
- Bevk: *Umirajoči bog Triglav*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D14
- Bohinjec: *Jarem pregrehe*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpova&hits_shown=235&expression=jarem+pregrehe

- Bohinjec: *Najmlajši mojster.*
http://sl.wikisource.org/wiki/Najmlaj%C5%A1i_mojster
- Budal: *Križev pot Petra Kupljenika.*
http://sl.wikisource.org/wiki/Kri%C5%BEev_pot_Petra_Kupljenika
- Cankar: *Grešnik Lenart.*
http://sl.wikisource.org/wiki/Gre%C5%A1nik_Lenart
- Cankar: *Hlapec Jernej in njegova pravica.*
http://sl.wikisource.org/wiki/Hlapec_Jernej_in_njegova_pravica
- Cankar: *Hudodelec.*
http://sl.wikisource.org/wiki/Knjiga_za_lahkomiselne_ljudi#HUDODELEC
- Cankar: *Na klancu.* http://sl.wikisource.org/wiki/Na_klancu
- Cankar: *Polikarp.* <http://sl.wikisource.org/wiki/Polikarp>
- Cankar: *Smrt in pogreb Jakoba Nesreče.*
http://sl.wikisource.org/wiki/Smrt_in_pogreb_Jakoba_Nesre%C4%8De
- Cigler: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov.* <http://lit.ijs.si/cigler.html>
- Detela: *Novo življenje.*
http://sl.wikisource.org/wiki/Novo_%C5%BEivljenje_%28Detela%29
- Erjavec: *Hudo brezno ali Gozdarjev rejenec.*
http://sl.wikisource.org/wiki/Hudo_brezno
- Fatur: *Za Adrijo.* http://sl.wikisource.org/wiki/Za_Adrijo
- Finžgar: *Pod svobodnim soncem.*
http://sl.wikisource.org/wiki/Pod_svobodnim_soncem
- Ilaunig: *Črni križ pri Hrastovcu.* http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D76
- Ilaunig: *Dva soseda.* http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D77
- Ilaunig: *Zadnji vitez Reberčan.* http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D80

- Ingolič: *Lukarji*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D86
- Jaklič: *Lepi Tonček*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Lepi_Ton%C4%8Dek
- Jaklič: *O, ta testament*.
http://sl.wikisource.org/wiki/O,_ta_testament
- Jaklič: *Od hiše do hiše*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Od_hi%C5%A1e_do_hi%C5%A1e
- Jaklič: *V graščinskem jarmu*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=zš%3D89
- Jaklič: *Zadnja na grmadi*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Zadnja_na_grmadi
- Jurčič: *Cvet in sad*. http://sl.wikisource.org/wiki/Cvet_in_sad
- Jurčič: *Domen*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Domen>
- Jurčič: *Hči mestnega sodnika*.
http://sl.wikisource.org/wiki/H%C4%8Di_mestnega_sodnika
- Jurčič: *Jurij Kobila*. http://sl.wikisource.org/wiki/Jurij_Kobila
- Jurčič: *Jurij Kozjak, slovenski janičar*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Jurij_Kozjak
- Jurčič: *Kako so trije bratje hudiča služili*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Pripovedke#KAKO_SO_TRIJE_BRATJE_HUDI.C4.8CA_SLU.C5.BDILI
- Jurčič, Kersnik: *Rokovnjači*.
<http://sl.wikisource.org/wiki/Rokovnja%C4%8Di>
- Jurčič: *Tihotapec*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Tihotapec>
- Kač: *Moloh*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D113
- Kersnik: *Jara gospoda*. http://sl.wikisource.org/wiki/Jara_gospoda

- Kersnik: *Testament*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Testament>
- Kočever: *Mlinarjev Janez*. <http://lit.ijs.si/janez1.html>
- Koder: *Kmetski triumvirat*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D120
- Koder: *Luteranci*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Luteranci>
- Koder: *Viženčar*.
<http://sl.wikisource.org/wiki/Vi%C5%BEen%C4%8Dar>
- Kostanjevec: *Življenja trnjeva pot*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D121
- Kralj: *Zadnja čarovnica*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D131
- Kranjc: *Pot ob prepadu*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D129
- Kveder: *Njeno življenje*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Njeno_%C5%BEivljenje
- Levstik: *Gadje gnezdo*. http://sl.wikisource.org/wiki/Gadje_gnezdo
- Malavašič: *Erazem iz Jame*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D157
- Malovrh: *Kralj Matjaž*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Kralj_Matja%C5%BE
- Malovrh: *Pod novim orlom*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Pod_novim_orlom
- Matičič: *Živi izviri*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D187
- Matičič: *Životarci*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D156
- Milčinski: *Ptički brez gnezda*. Mandelc: *Jela*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Jela>
- Mencinger: *Abadon*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Abadon>

- Mencinger: *Človek toliko velja, kar plača*.
http://sl.wikisource.org/wiki/%C4%8Clovek_toliko_velja,_kar_pla%C4%8Da
- Mencinger: *Moja hoja na Triglav*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Moja_hoja_na_Triglav
- Milčinski: *Zločinci*. <http://sl.wikisource.org/wiki/Zlo%C4%8Dinci>
- Murnik: *Hči grofa Blagaja*.
http://sl.wikisource.org/wiki/H%C4%8Di_grofa_Blagaja
- Ogrinec: *Čarovnica s Karneka*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D208
- Pahor: *Serenissima*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D212
- Pregelj: *Bogovec Jernej*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Bogovec_Jernej
- Pregelj: *Plebanus Joaness*. <http://cgi.omnibus.se/beseda/pdf/292-0.pdf>
- Pregelj: *Tlačani*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D226
- Pregelj: *Tolminci*. <http://cgi.omnibus.se/beseda/pdf/314-5.pdf>
- Pregelj: *Zadnji upornik*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D277
- Prežihov Voranc: *Samorastniki*.
<http://sl.wikisource.org/wiki/Samorastniki>
- Savinšek: *Izpod Golice*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D186
- Sket: *Miklova Zala*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D251
- Slemenik: *Križem sveta*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Kri%C5%BEem_sвета
- Stritar: *Zorin*. <http://cgi.omnibus.se/beseda/pdf/102-9.pdf>

- Tavčar: *Cvetje v jeseni*. <http://lit.ijs.si/cvetjev.html>
- Tavčar: *Grajski pisar*. http://sl.wikisource.org/wiki/Grajski_pisar
- Tavčar: *Gričarjev Blaže*.
http://sl.wikipedia.org/wiki/Med_gorami#Gri.C4.8Darjev_Bla.C5.BEe
- Tavčar: *Holekova Nežika*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Holekova_Ne%C5%BEika
- Tavčar: *Janez Sonce*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjezh/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D265
– Janez Sonce
- Tavčar: *Mrtva srca*. <http://cgi.omnibus.se/beseda/pdf/082-0.pdf>
- Tavčar: *Otok in struga*. <http://lit.ijs.si/otokinst.html>
- Tavčar: *Tržačan*.
<http://sl.wikisource.org/wiki/Tr%C5%BEa%C4%8Dan>
- Tavčar: *Visoška kronika*:
http://sl.wikisource.org/wiki/Viso%C5%A1ka_kronika
- Tavčar: *Vita vitae meae*.
http://sl.wikisource.org/wiki/Vita_vitae_meae
- Tavčar: *4000*. <http://sl.wikisource.org/wiki/4000>
- Urbanija: *Dedinja grajskih zakladov*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjezh/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D275
- Urbanija: *Tajnost grajskega stolpa*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjezh/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D281
- Vandot: *Prerok Muzelj*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjezh/mh/kmpov/eva_cgi.exe?name=kmpovb&expression=z%B9%3D216
- Vašte: *Vražje dekle*. http://www.ff.uni-lj.si/slovjezh/mh/zgrom/eva_cgi.exe?name=zgromb&expression=z%B9%3D293
- Bartol, V.: *Alamut*. Ljubljana: Sanje, Mladinska knjiga, 2002.

- Bevk, F.: *Bridka ljubezen in drugi spisi*. Gorica: Goriška matica, 1935.
- Bevk, F.: *Človek proti človeku*. Izbrani spisi. 6. knjiga. Gorica: Goriška matica, 1930.
- Bevk, F.: *Kaplan Martin Čedermac*. Ljubljana: DZS, 2005.
- Bevk, F.: *Kresna noč*. Trst: Edinost, 1927.
- Bevk, F.: *Ljudje pod Osojnikom/Krivda*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1934.
- Cankar, I.: *Hudodelec Janez*. Zbrani spisi. 19. zv. Ljubljana: Nova založba, 1936.
- Cankar, I.: *Zgodbe iz doline šentflorjanske*. Ljubljana: L. Schwentner, 1908.
- Cankar, I.: *Tujci*. Zbrano delo 9. Ur. A. Ocvirk. Ljubljana: DZS, 1970.
- Cankar, I.: *Zbrano delo 17*. Ur. A. Ocvirk. Ljubljana: DZS, 1974.
- Cerkenik, A.: *Orači*. Ljubljana: Cankarjeva družba, 1932.
- Dostojevski, F. M.: *Zapiski iz mrtvega doma*. Ljubljana: DZS, 1979.
- Dostojevski, F. M.: *Zločin in kazen*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.
- Ingolič, A.: *Lukarji*. Maribor: Tiskovna založba, 1936.
- Jaklič, F.: *V graščinskem jarmu*. Prevalje : Družba sv. Mohorja, 1925.
- Jaklič F.: *Zadnja na grmadi*. Spremnό študijo napisal Matevž Košir. Celje: Mohorjeva družba, 2001.
- Jarc, M.: *Novo mesto*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1932. (Slovenske poti.)
- Kač, J.: *Grunt – roman v treh delih*. Ljubljana: Zemlja, 1933.
- Košutnik, S.: *Krvna osveta*. Ljubljana: Anton Turk, 1925.

- Kozak, J.: *Celica*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1932. (Zbirka Slovenski pisatelji-sodobniki, 1).
- Kozak, J.: *Šentpeter*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1931. (Zbirka Slovenski pisatelji-sodobniki, 1).
- Kraigher, A.: *Kontrolor Škrobar*. Ljubljana: DZS, 2005.
- Kranjec, M.: *Življenje*. Ljubljana: Delavska založba, 1932.
- Kresal, R.: *Študent Štefan: prepovedana mladost*. Ljubljana: Slovensko delo, 1938.
- Matičič, I.: *Živi izviri*. Ljubljana, v samozaložbi, 1937.
- Mencinger, J.: *Mešana gospoda*. Zbrano delo 2. Ur. Janez Logar. Ljubljana: DZS 1962.
- Milčinski, F.: *Ptički brez gnezda*. Zbrani spisi 3. Ljubljana: DZS, 1978.
- Pahor, J.: *Matija Gorjan : roman iz velikega upora slovenskih kmetov proti fevdalcem l. 1515*. Trst, Gregorčičeva založba, 1946.
- Pregelj, I.: *Magister Anton*. Izbrani spisi. 5. zv. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1928–1935.
- Pregelj, I.: *Plebanus Joannes*. Ljubljana: DZS, 2004.
- Prežihov Voranc: *Samorastniki in druge povesti*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1956.
- Stritar, J.: *Zbrano delo*. Avtor dodatnega besedila France Koblar. 10. zv. Ljubljana: DZS, 1953–58. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev.
- Tavčar, I.: *Visoška kronika*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.
- Tavčar, I.: *V Zali*. Avtor dodatnega besedila: Iztok Ilich. Ljubljana: DZS, 1998.
- Vodeb, E.: *Libera nos a malo: zgodovinski roman*. Ljubljana: Narodna založba, 1911.

12. Literatura

- Avsenik Nabergoj, I.: Človek na robu družbe: motiv zločina in kazni pri Cankarju in Dostojevskem. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2006 (Obdobja, Metode in zvrsti; 23). 397–411.
- Avsenik Nabergoj, I.: *Ljubezen in krivda Ivana Cankarja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Bavcon, L., Šelih, A.: *Kazensko pravo. Splošni del*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 1996.
- Beccaria, C.: *O zločinih in kaznih*. Izdala Pravna fakulteta. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002. Zbirka Pravna obzorja; 20.
- Janež, S.: *Vsebine slovenskih literarnih del*. 4. izdaja. Maribor: Obzorja, 1974.
- Janež, S., Ravbar, M.: *Pregled slovenske književnosti*. 7. dopolnjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja, 1978.
- Kersnik, J.: Zbrana dela IV. Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: DZS, 1951 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).
- Kos, J.: *Pregled slovenskega slovstva*. 7. dopolnjena izdaja. Državna založba Slovenije: Ljubljana, 1978.
- Kos, J.: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2002.
- Kos, J.: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Znanstveni institut Filozofske fakultete: Partizanska knjiga, 1987.
- Kos, J.: *Začetki slovenske pripovedne proze in evropska tradicija*. Ljubljana: Slavistična revija 29, 1981. 233–257.
- Lah, A.: *Mali pregled lahke književnosti*. Ljubljana: Rokus, 1997.
- Levstik, F.: *Sreča v nesreči ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov*. Zbrano delo 6. Ljubljana: DZS, 1956.
- Milčinski, L. idr.: *Samomor in Slovenija*. Ljubljana: SAZU, 1997.

- Nežmah, B.: Andrej Studen: Rabljev zamah. *Mladina* 6. 12. 2004. Str. 82.
- Novak Popov, I.: Lirizacija romana. *Simpozij Obdobja 21: Slovenski roman, Ljubljana 5.–7. decembra 2002*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2002.
- Paternu, B.: *Problem smrti v sodobni slovenski književnosti. Samomor in Slovenci*. Ljubljana: SAZU, 1983.
- Posner, R.: *Pravo in literatura*, izdala Pravna fakulteta. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2003 (Pravna obzorja; 22).
- Skaberne, B.: Fran Milčinski. Pionir slovenske mladinske kriminologije (1876–1932). *Kriminalistična služba*. IX/2 (1958). 163–177.
- Skaberne, F.: Slovenski advokati in javni notarji v književnosti. *Slovenski pravnik* 1936/3–4, 1–60.
- Studen, A.: *Rabljev zamah: k zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- Svetina, P. v *Množične smrti na Slovenskem: zbornik referatov*. Uredila Stane Granda in Barbara Šatej. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999.
- Valvasor, J. V.: *Prizorišče človeške smrti v treh delih*. Maribor: Obzorja, Novo mesto: Dolenjska založba, 1969.
- Vilfan, S.: *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ponatis 1. izdaje iz leta 1961. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Vodopivec, K. s sodelavci: *Postava in hudodelstvo. Kriminaliteta na Slovenskem v 19. stoletju*. Izdala in založila Slovenska matica Ljubljana, Ljubljana: Tiskarna »Jože Moškrič«, 1990.
- Smolej, T.: *Podoba Francije pri Janezu Ciglerju v Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: (imagološko berilo) / (obe deli) uredil Tone Smolej*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 2002.

- Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije:
http://www.ivz.si/Mp.aspx?ni=78&pi=6&_6_id=191&_6_PageIndex=0&_6_groupId=-2&_6_newsCategory=IVZ+kategorija&_6_action=ShowNewsFull&pl=78-6.0.
- Nova beseda. http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
- Slovenska kmečka povest. <http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/kmpov/>
- Slovenski zgodovinski roman. <http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/>
- Uradni list Republike Slovenije. <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200482&stevilka=3627>
- Zakon o prekrških. <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20037&stevilka=238>.
- Znamenite Radovljičanke in Radovljičani: Peter Kupljenik.
<http://www.ks-radovljica.si/peter-kupljenik>, dne 25. 9. 201

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKE NALOGE

Spodaj podpisana KATJA TIRINGER, rojena 15. 2. 1985 v Kranju, s svojim podpisom potrjujem, da sem avtorica diplomske naloge z naslovom *Motiv kazni v slovenski pripovedni prozi (s poudarkom na realizmu)*.

Ljubljana, 17. 11. 2010

Katja Tiringer